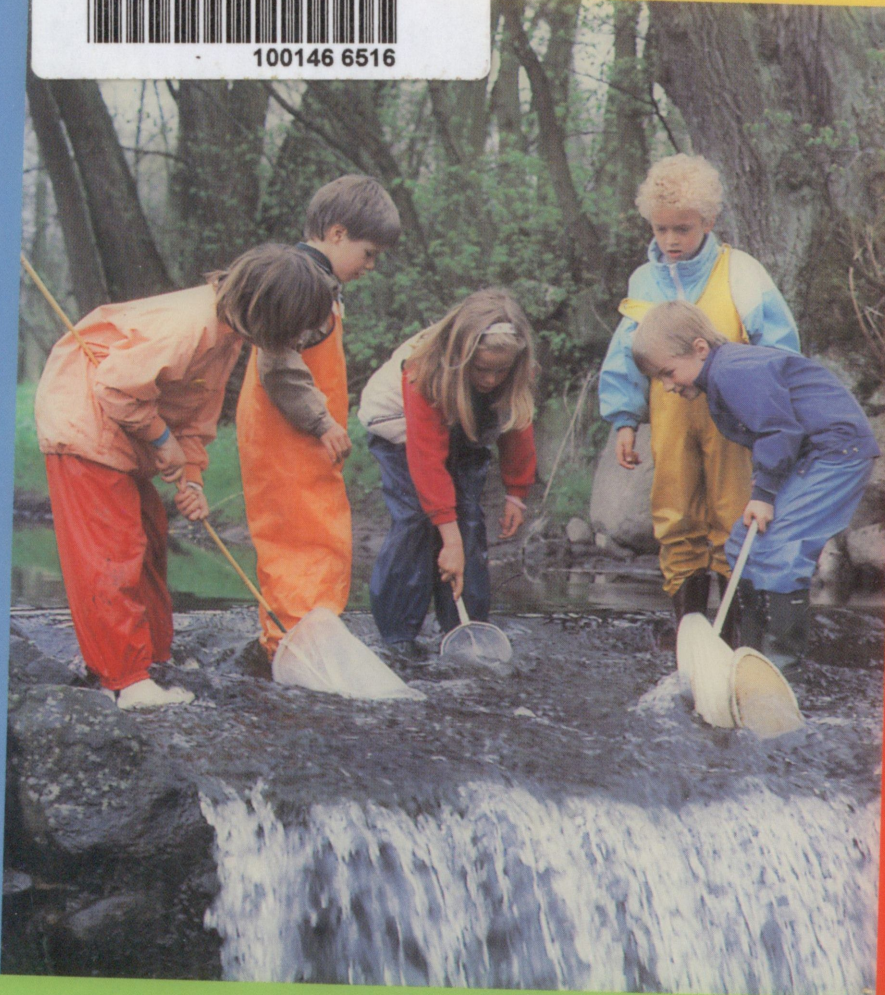

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

100146 6516

Skolan och föreningslivet

KOMMENTARMATERIAL

Pedagogiska biblioteket

svenska Lgr 80-material

		Titel	ISBN
	Mål och riktl. Kursplaner Timplaner Kommentar- material Kommentar- material Kommentar- material Kommentar- material Förordning	Allmän del Lokala arbetsplaner Det fria studievalet Samarbete i arbetsenheter och arbetslag Maskinskrivning Förordning om jämkning i undervisningen i hemkunskap Förordning om kommentar- material Elever med funktionshinder Resursfördelning i kommun och rektorsområde Skola och arbetsliv Att räkna – en grundläggande färdighet Hjälp till elever med svårigheter Fältstudier i undervisningen Utvärdering i klass, arbetsenhet, rektorsområde och kommun Grundläggande språkliga färdigheter – Skriva Skolan och trafiken Förskola och skola samverkar Konsumentfrågor Barnen, föräldrarna och skolan Datalära i grundskolan Elever med språk och kultur- bakgrund från andra länder Grundläggande språkliga färdig- heter – Tala Svenska som andraspråk – Grundläggande färdigheter Miljölära Förordning om ändring i förord- ningen (Läroplaner 1980:3) om timplaner och föreskrifter för timplaner i 1980 års läroplan för grundskolan Åldersintegrerad undervisning på låg- och mellanstadiet Grundläggande språk- liga färdigheter – Läsa Svenska som andraspråk – Fördjupade studier Skolan och föreningslivet	40-70459-9 40-70594-3 40-70595-1 40-70597-8 40-70651-6 40-70778-4 40-70835-7 40-70720-2 40-70652-4 40-70654-0 40-70802-0 40-70801-2 40-70800-4 40-70653-2 40-70967-1 40-70970-1 40-70966-3 40-71131-5 40-71106-4 40-71191-9 40-71396-2 40-70969-8 40-71422-5 40-71130-7 40-71514-0 40-71395-4 40-71394-6 40-71742-9 40-71427-6
1982:2	Förordning		
1982:3	Kommentar- material		
1982:4	Kommentar- material		
1982:5	Kommentar- material		
1982:6	Kommentar- material		
1982:7	Kommentar- material		
1982:8	Kommentar- material		
1983:2	Kommentar- material		
1983:3	Kommentar- material Handledning		
1983:5	Kommentar- material		
1984:1	Kommentar- material		
1984:2	Kommentar- material Studieplan		
1985:2	Kommentar- material		
1985:3	Kommentar- material		
1985:4	Kommentar- material		
1985:6	Kommentar- material		
1985:9	Förordning		
1985:15	Kommentar- material		
1986:12	Kommentar- material		
1987:104	Kommentar- material		
1987:105	Kommentar- material		

Läroplan
16504

Skolan och föreningslivet

Utbildningsförlaget
Box 3071
103 61 STOCKHOLM

Upplysningar och beställningsadress:
Liber
Kundtjänst Utbildningsförlaget
162 89 STOCKHOLM
Tel. 08/739 96 60

Läroplan för grundskolan

Läroplan för grundskolan, Lgr 80, består av två delar, en allmän del och ett kommentarmaterial som ansluter till denna. Dessa utges i SÖ:s publikation Läroplaner.

Skolan och föreningslivet är ett av kommentarmaterialen. Materialet vill stimulera till diskussion om och ge idéer till utveckling av samverkan mellan skolan och föreningarna.

Skolan och föreningslivet har framställts i ett samarbete mellan skolöverstyrelsen, brottsförebyggande rådets barn- och ungdomsgrupp och statens ungdomsråd.

Redaktion	Kerstin Thorsén
Omslag	Roland Ingemarsson/BIGG
Omslagsfoto	Helge Rubin
Lay-out	Behnn Edvinsson
Teknisk produktion	Hans Finnman
Presslagd	December 1987

© Skolöverstyrelsen och Utbildningsförlaget
ISBN 91-40-71427-6   Upplaga 1:1
ISSN 0283-491X
Schmidts Boktryckeri AB, Helsingborg 1987

Läroplaner

Kommentarmaterial Lgr 80

Skolan och föreningslivet

Utbildningsförlaget Stockholm

Förord

Skolan och föreningslivet har många beröringspunkter. Båda har i hög grad medverkat till att höja den allmänna folkbildningen. Båda arbetar för lokal delaktighet och för att i gemenskap finna lösningar på problem samt att ge möjlighet för alla att använda sin yttranderätt.

I kommentarmaterialet *Skolan och föreningslivet* har skolans egna föreningar en central plats. Det är främst genom att delta i elevkår/elevråd, skolkooperativ m fl som eleverna får erfarenhet av föreningsverksamhet.

Kapitlet Samlad skoldag innehåller förutom exempel på förenings-samverkan redovisningar av de särskilda problem, svårigheter och positiva erfarenheter som erhållits genom forskning och utvecklingsarbete.

Ideella föreningar såväl som politiska och fackliga föreningar utgör en viktig resurs i skolan kanske främst inom samhälls- och naturorienterande ämnen. Kulturföreningarna bidrar till att främja kulturlivet i skolan.

För de tidiga folkrörelserna gällde kampen i synnerhet förbättrade levnadsvillkor, allmän rösträtt och kortare arbetstid. I dag kämpar de unga inom föreningar och skola för fred, för bättre miljö och hälsa, för barnens rättigheter och för att förbättra villkoren för svaga och förtryckta grupper runt om i världen.

Skolan och föreningslivet ger i en avslutande del en tillbakablick för att något belysa hur den svenska demokratin växt fram genom människors engagemang i folkrörelser. Folkrörelserna var under första hälften av 1900-talet starka opinionsbildare för att förbättra innehåll och arbets-sätt i skolan. För att klart kunna se och förstå och ta tillvara dagens möjligheter i en samverkan mellan skolan och föreningslivet är det viktigt att ha kunskap om den historiska utvecklingen.

”Det förflutna är inte någonting avslutat, det är någonting som lever vidare i nutiden. Varje handling eller ickehandling påverkar på något sätt den efterkommande tiden. Allting i nuets verklighet har sina orsaker i det förflutna, därför måste vi för att förstå nuet också försöka förstå historien. Utan minnen är människan hjälplös.”

(Sillén, Andersson, Ragnerstam 1984)

Alla elever har möjlighet att utforska sin egen orsts föreningshistoria. I anslutning till historien ges ett exempel på hur elever och lärare på Högalidsskolan synat och dokumenterat föreningslivets historia.

Avsnittet Lek och lärande tar upp betydelsen av en gemensam grundsyn och ett samarbete mellan skolan, föreningsliv och övrig fritidsverksamhet för att skapa goda uppväxtmiljöer för barn och ungdom.

Skolan och föreningslivet har framställts i ett samarbete mellan skolöverstyrelsen, brottsförebyggande rådets barn- och ungdomsgrupp och statens ungdomsråd. Margit Gummesson och Lars Alexandersson har svarat för utarbetandet av materialet.

* * *

Riksdagen och regeringen har beslutat att kommentarer till Läroplan för grundskolan (Lgr 80) ska ingå i SÖ:s publikation Läroplaner.

Kommentarmaterialet innehåller inga föreskrifter. Det ska ge uppslag och information om arbetssätt, innehåll och organisation i skolarbetet. Det ska också ge exempel på olika metoder att reda ut konflikter, problem och svårigheter. Det kan användas när man utarbetar arbetsplaner och utvecklingsprogram.

SÖ tar gärna emot information, uppslag och synpunkter som kan komma till nytta i det fortsatta arbetet med grundskolans utveckling.

Stockholm i december 1987

LENNART TEVEBORG

Margit Gummesson

Innehåll

Inledning 8

- Vilka deltar i föreningslivet? 9
- Den representativa demokratin 11
- Yttranderätt kräver ett mångsidigt språk 13
- Snusoperan 14

Föreningar i skolan 19

- Elevernas egna föreningar 19
- Skolidrottsföreningarna 26
- En skolkooperativ förening 34
- Radioföreningsarbete i skola – närsamhälle 39
- Hem och Skola-rörelsen 45

Samlad skoldag 52

- Läroplanen anger inriktning 55
- Erfarenheter av en samlad skoldag 55
- Samverkan på kommunnivå och inom rektorsområdet 58
- Samlad skoldag i Göteborgs kommun 58
- Aktiv omsorg under hela skoldagen i Nässjö 74
- Föreningsledarna – länken mellan skola och fritid i Järfälla 83

Föreningarna en resurs i so- och no-ämnena 92

- Politiska och fackliga organisationers medverkan i skolan 94
- Unga Synskadade informerar i skolorna 98
- Ungdomens röda kors samverkar med skolan 99
- Fredsföreningar i skolan 100
- Fältbiologerna medverkar i fria aktiviteter 104
- Naturen är den bästa läroboken 106
- Med klassen i naturen – en del i skolans hälsofostran 107
- Skolan är en viktig samarbetspartner för 4H 109

Föreningslivet stärker kulturarbetet i skolan 116

- Idrotten – en resurs i skolarbetet 117
- Idrottsskolor 124
- Invandrarföreningarna ger kunskaper om andra kulturer 128
- De unga arkeologerna samarbetar med skolan 131
- Skola och konstförening i samverkan 135
- Skolan samverkar med konst- och författarföreningar 140
- Skolan samarbetar med musikföreningar 144

Dansverkstäder 145
Barnkulturforeningen Lördagsakademien 146

Från publik till aktör – Projekt Delaktighet 150

Projekt Delaktighet och Vita Huset 151
Kalkning av ER-sjön 152
Fiskeklubben Cardinal 152
Elevrådet och skolmiljön 153
Dans, idrott och data 155
Rockatleterna 156
Emmabodas närradioforening 159
Projekt Delaktighet – en utmaning för samhället 159
Högaldidsskolan forskar i närsamhällets historia 160

Skolan och foreningarna – en tillbakablick 166

Arbetarrörelsen 167
Nykterhetsrörelsen 170
Frikyrkorörelsen 171
Hembygdsrörelsen 172
Jordbrukare – Ungdomens Förbund 173
Idrottsrörelsen 174
Kunskap är makt 175
Folkbildningsarbetet 176
Folkrörelsernas betydelse för skolan 178
Den svenska demokratimodellen formas 180
Från kulturförmedling till fritidssysselsättning 181
Foreningskunskap på skolschemat 183
1946 års skolkommission 183
Samhällsutvecklingen påverkar foreningslivet 185
En ny syn på foreningslivet växer fram 187
Gemenskap och grupparbete – nyckelord i grundskolans läroplaner 188
Medbestämmande, gemenskap och skapande verksamhet 190

Lek och lärande i närmiljöerna 192

Barnens kultur 192
En kollektiv kultur 194
Lekens egenart 196
Barnen behöver egen tid och egna platser 197
Kamratkretsen ger nära vänskap 199
Pedagogiska konsekvenser 200

Litteratur och källor 204

Bildförteckning 208

Inledning

Skolan och föreningslivet har ett stort ansvar för att fostra barn och ungdom i demokrati, ge dem inflytande och ansvar och därmed stimulera till ett ökat samhällsengagemang.

Demokratiarbetet i skolan bygger på fyra viktiga principer: eleverna måste få se och uppleva demokrati, delta i och forma ett demokratiskt arbete, lära om demokrati och lära för demokrati. För att detta ska möjliggöras måste innehåll och arbetssätt samspela.

En undervisning som bygger på studier i närsamhället ger helt andra möjligheter att ta tillvara elevernas egen kapacitet och att utveckla ett undersökande arbetssätt än om närsamhället tas upp enbart genom klassrumsundervisning.

Läroplanen ger ett starkt stöd för samverkan mellan skolan och föreningslivet.

I svensk demokrati spelar frivilliga organisationer och föreningar en stor roll. Skolan bör stödja de organisationer och folkrörelser och det fritidsliv som ungdomen själv organiserar. Arbetet inom organisationer och föreningar kan ge skolan stimulans att pröva olika arbetsformer. Genom att eleverna under skoldagen får kontakt med närsamhällets föreningar kan de få impulser till meningsfyllda fritidsaktiviteter. Föreningarna kan i skolan möta elevernas behov av engagemang.

(Läroplan för grundskolan, s 36)

Föreningarnas betydelse för barn och ungdom har under senare år behandlats i en rad utredningar. Dessa visar att de unga i föreningarna lär sig demokrati genom att praktisera den.

”Föreningarna ger möjlighet till personligt engagemang för en idé, de skapar gemenskap bland kamrater och möjlighet att tillsammans ta strid för frågor man anser som väsentliga. I en förening får ungdomarna dessutom själva besluta om verksamhetens utformning. Man kan använda fritiden till att diskutera olika problem och påfrestningar i den egna miljön och samhället i stort.

Föreningarna kan ge ett varaktigt engagemang för meningsfulla fritidssysselsättningar och skapa en social gemenskap som omfattar alla ungdomar oavsett förutsättningar och prestationer. En verksamhet med dessa kännetecken kan bli ett slagkraftigt alternativ till det många gånger passiviserande kommersiella fritidsutbudet.”

(SOU 1975:14 Prop. Statligt stöd till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet m m)

Barnkulturgruppen (1978) betonade vikten av att barnen får kunskap om och erfarenhet av att de kan gå samman och organisera sig för att delta i kultur- och samhällsarbetet. Barnen måste få kunskap om och erfarenhet av den samhällsförändrande kraft som en organisation kan vara. I förskolan, i skolan och under fritiden måste barnen få lära känna denna del av samhällslivet.

Ett särskilt ansvar måste läggas på de etablerade folkrörelserna och barn- och ungdomsorganisationerna själva. Det är föreningens innehåll och arbetssätt, som formar barnens uppfattning om vad en organisation är och hur den arbetar. Föreningarna bör därför kritiskt granska sin verksamhet och sina arbetsformer ur barnens synvinkel. Om organisationerna förkväver barnens behov och önskingar på grund av stelnade arbetsformer och traditioner förkväver de också folkrörelsetanken i framtiden.

Vilka deltar i föreningslivet?

Det finns för närvarande ett 80-tal riksorganisationer som svarar för det organiserade barn- och ungdomsarbetet. Barn- och ungdomsorganisationerna beräknas ha cirka 40 000 lokalavdelningar med ungefär 2,5 miljoner medlemmar i åldrarna 7–25 år. Inom dessa organisationer beräknas cirka 350 000 ledare verka. Utifrån det så kallade aktivitetsbidraget kan man uppskatta att det varje dag samlas ungefär 200 000 ungdomar i dessa ungdomsorganisationer.

Organisationerna utanför idrottsrörelsen har ungefär 19 000 lokalavdelningar, medan Riksidrottsförbundet ansluter 25 000 idrottsföreningar. Organisationerna får ett relativt omfattande stöd från samhället. Riksorganisationerna stöds av staten, deras distriktsorganisationer av landstingen, och det lokala föreningslivet erhåller stöd främst från kommunerna.

I en undersökning som genomförts i fem av våra större städer (Blomdahl/Elofsson, 1987) framkom att föreningsdeltagandet bland barn och ungdom kraftigt ökat under 1970-talet. I årskurs 3 och årskurs 5 är ökningen störst medan ökningen för högstadieläverna är något lägre.

Det är främst flickorna i socialgrupp 1 som har ökat sitt deltagande i föreningslivet. De är nu medlemmar i lika stor utsträckning som de jämnåriga pojkarna i socialgrupp 1.

Det är framför allt idrottsföreningar som engagerar allt fler ungdomar. Pojkars medlemskap i föreningar gäller till 80–90 procent någon idrottsförening. I flickgrupper är motsvarande siffra 60–80 procent.

Undersökningar visar att det finns ett starkt samband mellan skolframgång och deltagande i föreningsliv. Blomdahl/Elofsson definierar aktiviteterna i föreningslivet och menar att de utmärks av att de

- är bestämda och väldefinierade
- är slutna
- kräver koncentration och uthållighet
- är instrumentella
- kräver att man anmäler sig i förväg och att de är aktiviteter som liknar skolundervisningen.

De barn och ungdomar som i stället deltar i annan fritidsverksamhet eller parklek deltar i aktiviteter som utmärks av att

- de är öppna
- i verksamheten kan man välja vad man vill göra
- verksamheten är expressiv
- till verksamheten kan man komma och gå när man vill och att det är aktiviteter som skiljer sig från skolundervisningen.

Resultaten och forskarnas slutsatser ger anledning att ifrågasätta och se över innehåll och arbetssätt både inom skola och föreningar.

Den representativa demokratin

Mötet och mötesprogrammet har länge betraktats som det viktigaste i föreningarnas verksamhet. Vid mötena utformas stadgar och långsiktiga program, där diskuteras den aktuella verksamheten, där väljs de ansvariga, där tar man ställning till ekonomiska frågor och där förs nya medlemmar in i arbetet.

Mötesritualerna har under senare tid framför allt ifrågasatts därför att de kan utgöra språkliga och formalistiska hinder för allas deltagande i det demokratiska arbetet. Detta är särskilt påtagligt för barn och ungdomar.

Axelsson m fl (1978) citerar Birger Norman som under lång tid varnat för och varit starkt kritisk mot föreningslivets mötesformer:

”Vad som har blivit ett problem är att en i och för sig intresserad människa kan ha ett nära oöverstigligt problem att ta sig igenom de osynliga ’barriärer’ av social och språklig art som omgärdar folkrörelsetraditionen.”

Författarna kommenterar ett föreningsmöte som de deltagit i och ger förslag till förbättringar:

”Genom hela mötet gäller det att veta vad de olika delarna betyder. Vad ordföranden får och inte får göra. Hur man skall begära ordet. Hur länge man får prata och om vad. Med vilken status man uttalar sig. På vilket sätt kvinnorna får delta i mötet, utom vad gäller de obligatoriska kringarrangemangen.

Om man vill ändra på det här förhållandet finns det olika vägar att gå. Man kan t ex ändra på delar av traditionen så att den inte utestänger stora grupper (nytt språkbruk, nya mötesformer, andra rekryteringsmetoder osv). Det borde också vara möjligt att ändra utbildningen så att fler lär sig de nödvändiga kunskaperna för att delta i föreningslivet.”

Utredningen Ej till salu (1981) tar upp problemet med ett ökat avstånd mellan teori och praktik inom de idéinriktade föreningarna.

”I dag står de idéinriktade föreningarna ofta för långt borta från praktiskt arbete. Många upplever arbetet för teoretiskt eftersom det sällan förenas med praktiskt arbete, byggandet av samhället. Möten blir möten för mötenas egen skull. Antalet verkligt aktiva är i allmänhet få, antalet passiva medlemmar som egentligen inte deltar i föreningsarbetet desto fler. Föreningarna är många gånger hierarkiskt uppbyggda där initiativen går uppifrån och ner.

Nutidens samhälle visar inte samma uppenbara materiella brister som gårdagens, men vårt samhälle är ingalunda ’färdigbyggt’.

Föreningsmedlemmarna kan, på samma sätt som tidigare generationer, ta egna initiativ till praktiska förändringar och förbättringar av samhället.”

Inte minst ungdomsorganisationerna, vilka ju är de första folkrörelserna barn och ungdom kommer i kontakt med, har här en viktig uppgift. En stor grupp av arbetarungdomen kommer inte med i föreningslivet, och särskilt de som inte har någon förälder som är föreningsvan hamnar utanför.

Gösta Vestlund (1981) belyser demokratifrågorna i redovisningen av en undersökning i tre kommuner om föreningslivets och folkbildningens betydelse för demokratin. Vestlund kommer fram till att många föreningar försöker bjuda allsidiga program med t ex drogfria sammankomster, friluftsverksamhet och idrottsaktiviteter. För de unga är kontakten, gemenskapen och tryggheten viktigast. Därför samlas man i mindre grupper. Aktiviteterna varierar från förening till förening. Den informella verksamheten har blivit en allt betydelsefullare del av de moderna organisationernas medborgarfostran.

”Undersökningen visar alltså, att deltagarna sätter stort värde på arbetsformer som leder till inflytande, aktivitet, gemenskap och ansvar. Allt detta bidrar till ökade demokratiska insikter och färdigheter och inställningen förstärker ytterligare bilden av folkbildningsarbetets roll som medborgarskola.

I flera intervjuer och även i andra sammanhang har det emellertid ofta betonats att det kan ligga en fara i utvecklingen av den informella demokratiska skolningen. Den representativa demokratin, liksom alla andra typer av demokrati, bygger på vissa former och kan inte fungera utan dem. Det gäller bl a mötesledningen, uppläggningsen av diskussionerna, propositionsordningen, preciseringen av besluten och protokollet.

Det informella arbetssättet har som nämnts sina fördelar, kanske främst som en ’mjuk’ introduktion i en demokratisk verksamhet, men det är nödvändigt, att så många som möjligt blir klara över värdet av demokratins formella sida och får delta också i den skolningen. Det är därför angeläget att styrelserna för olika föreningar vidtar åtgärder för att stärka sambandet mellan den informella och den formella fostran i verksamheten.”

(Vestlund 1981)

En slutsats sedd ur dessa båda synvinklar på föreningsformerna är att den direkta demokratin, inflytande och ansvar i aktiviteterna ger viktiga demokratiska insikter och färdigheter. Detta gäller särskilt för barn och ungdom och stämmer väl överens med läroplanens syn på demokrati.

Det är först på högstadiet som läroplanen tar upp sammanträdesteknik. För de yngre barnen finns det risk för att en fokusering på formerna

kan leda till skendemokrati. Om barnen i skolan och föreningarna får möjlighet att utveckla sitt språk så att de kan och vill använda sin yttranderätt, om de får skaffa sig kunskaper genom att undersöka, bearbeta och sammanställa sina resultat, om de får vara med om att bilda egna föreningar och delta i föreningslivet lär de efter hand också den representativa demokratins teknik och får förmåga att förbättra den.

Yttranderätt kräver ett mångsidigt språk

Ett av de viktigaste målen för att utveckla demokrati gäller de ungas yttranderätt. För att nå det målet måste barn och ungdom få möjlighet att tillägna sig ett språk som de vill, kan och vågar använda. Språket ger människor möjlighet att utveckla identitet, gemenskap, kunskap och inflytande.

”Språk handlar ju om identitet – det är i språket de kollektiva erfarenheterna finns som är vår historia och vår framtid.

Språk har i alla tider varit ett effektivt politiskt redskap: att berövas sitt språk är inte bara att effektivt tystas, det är att berövas de kollektiva erfarenheter som är grunden till allt motstånd . . .

Och med språk menar jag inte bara ord – utan bild, musik, kroppsspråk, alla dessa genuint mänskliga sätt att meddela sig, kommunicera, som är starkt hotade av en förtryckande masskultur.”

(Stjärne, Det hotade språket i Kulturpolitisk debatt 3, Kulturrådet, 1980)

För att barnen i kulturpolitisk mening ska bli språkligt aktiva krävs att de får arbeta med ett innehåll som bygger på deras praktiska erfarenhet. De måste tillsammans med sina ledare ges möjlighet att utveckla ett arbetssätt där de tar ansvar för sig själva, kamraterna och den gemensamma skol- och fritidsmiljön. Införandet av samlad skoldag har ökat skolans möjligheter att utöva kulturaktiviteter i samarbete med föreningslivet.

En verksamhet som vill stärka elevernas förmåga, möjlighet och rätt att yttra sig måste ta sin utgångspunkt i det liv barn och ungdomar lever. Den måste utgå från deras erfarenheter och språk och stödja de kollektiva mönstren i barns och ungdomars kultur.

Yttranderätten kräver frihet att välja gestaltning. För att de unga ska kunna utnyttja en mångsidig språklig kompetens krävs att de får möjlighet att uttrycka sig i ord, bild, ljud och rörelse.

Barn och ungdom är i förhållande till vuxna en undertryckt grupp. Ojämn maktfördelning innebär alltid konflikter. Att på olika sätt bearbeta dessa frågor är ett viktigt led i den demokratiska fostran.

I Timrå i Sundsvalls kommun har Unga Örnar i samarbete med skolan och föräldrarna försökt utveckla barnens språk genom att producera och framföra en musiksaga kallad Snusoperan. Huvudtemat behandlar barnens kamp för att få de vuxna att bry sig om och ta tillvara deras åsikter.

Snusoperan

I Medborgarhusets teater i Sundsvall råder en febril verksamhet. Det är spänning i luften. Ridån har ännu inte gått upp. Orkestern är på plats och publiken fyller bänkraderna. Bakom scenen rättar skådespelarna till detaljerna på sina djurdräkter, och sminköserna arbetar in i det sista med att förvandla barn till skator, rävar, ormar, lejon, pingviner, kani- ner, babianer, ugglor och duvor.

Fyrtio barn i åldern 6–14 år står beredda att spela den åttonde och sista föreställningen av en musiksaga som handlar om när skatan och räven vill ha all makt i skogen. I salongen sitter 350 förväntansfulla skolkamra- ter. Ljuset släcks och musiken börjar spela. Ridån går upp och alla dju- ren strömmar in på scenen. De är buttra och allvarliga. Babianerna spar- kar och gruffar. Kaninerna ser rädda ut. Tillsammans börjar de sjunga om sin utsatthet och sitt förtryck:

Vad är det för liv vi ska leva?
Det tror jag vi har frågat förut.
Hur länge ska vi vänta?
Hur många år ska gå,
innan framtiden blir vår?
Era beslut är vårt val,
Ert förakt vårt liv.
Ingen har hört vad vi vill
eller varför vi finns till.
Ensam som vargen ingen vill va',
sparkad och knuffad,
ensam, föraktad, bespottad.
När får vi börja vårt nya liv?

Snusoperan tilldrar sig i djurens värld men anspelar egentligen på bar- nens situation i förhållande till den snusförnuftiga vuxenvärlden. Den handlar om när herr Räv och fru Skata med sina ungar tagit makten i skogen. De övriga djuren trycks ner. Det onda visar förakt och utövar förtryck över det goda. I skogen finns en klok duva. Hon uppmanar djuren att protestera. Det är inte lönt, menar spyflugan. Jo, säger

duvan, vi är många och då är vi starkare.

Djuren begär en livskongress. De vet inte att skatan och räven bestämt sig för att lura dem.

– De ska få tro att de är med och bestämmer men egentligen är det vi som har makten, viskar räven till skatan.

Lejonungen och några kaninbarn råkar lyssna till samtalet. De trummar ut att skogens djur blivit lurade och ett inbördeskrig bryter ut. Mitt i tumultet tar musiken över. Duvan stiger fram. Djuren blir stilla och tittar upp mot duvan. De tar av sig sina masker och lägger dem i en hög på scengolvet.

– Lyssna, säger duvan. Hör upp ur er dumhet! Ni kommer att förstöra, förgöra varandra till slut om ni fortsätter! Det ni gör mot varandra ändrar ingenting. För våld löser inga problem.

Räven och skatan ångrar vad de gjort. De ber om förlåtelse. Alla djuren förlåter och det blir fred i skogen. Genom duvans klokhet och djurens vilja återställs ordningen i skogen. Det goda segrar till slut över det onda och alla i djurens värld kan åter andas ut.

Unga Örnar och Kvartersteatern samarbetar med skolan

Snusoperan är ett projekt inom Unga Örnars teaterförening i Timrå och Kvartersteatern i Sundsvall. Projektet har utformats i samarbete med ABF. Kajsa Berg Lundgren som arbetar med Unga Örnar i Timrå berättar om projektet.

– Vi tog kontakt med studierektorerna på låg- och mellan-stadieskolorna för att få informera barnen om våra planer att göra en barnopera. Handlingen skulle vi utforma tillsammans genom att improvisera kring olika sånger. Femtio barn från årskurserna 1–6 blev intresserade. Det fanns också barn från förskolan och högstadiet i den grupp som arbetade med improvisationerna.

– Karaktärerna och handlingen växte fram under en vårtermin. Duvan fick symbolisera tro, hopp och kärlek. Spyflugan blev pessimisten, lejonet initiativtagaren, ugglorna de kloka, skunkarna de som protesterar och rävarna och skatorna de falska.

– Tillsammans med föräldrarna sydde vi kläder, gjorde dekor, spelade in ljud och provade ut ljussättning. I slutet av maj före premiären hade vi generalrepetition och bjöd då in pensionärer som fick se föreställningen gratis. Genom att samverka med kvartersteatern får vi tillgång till de nödvändiga resurser som vi inte själva har.

Kvartersteatern och Unga Örnars teaterförening samarbetar med skolan på olika sätt.

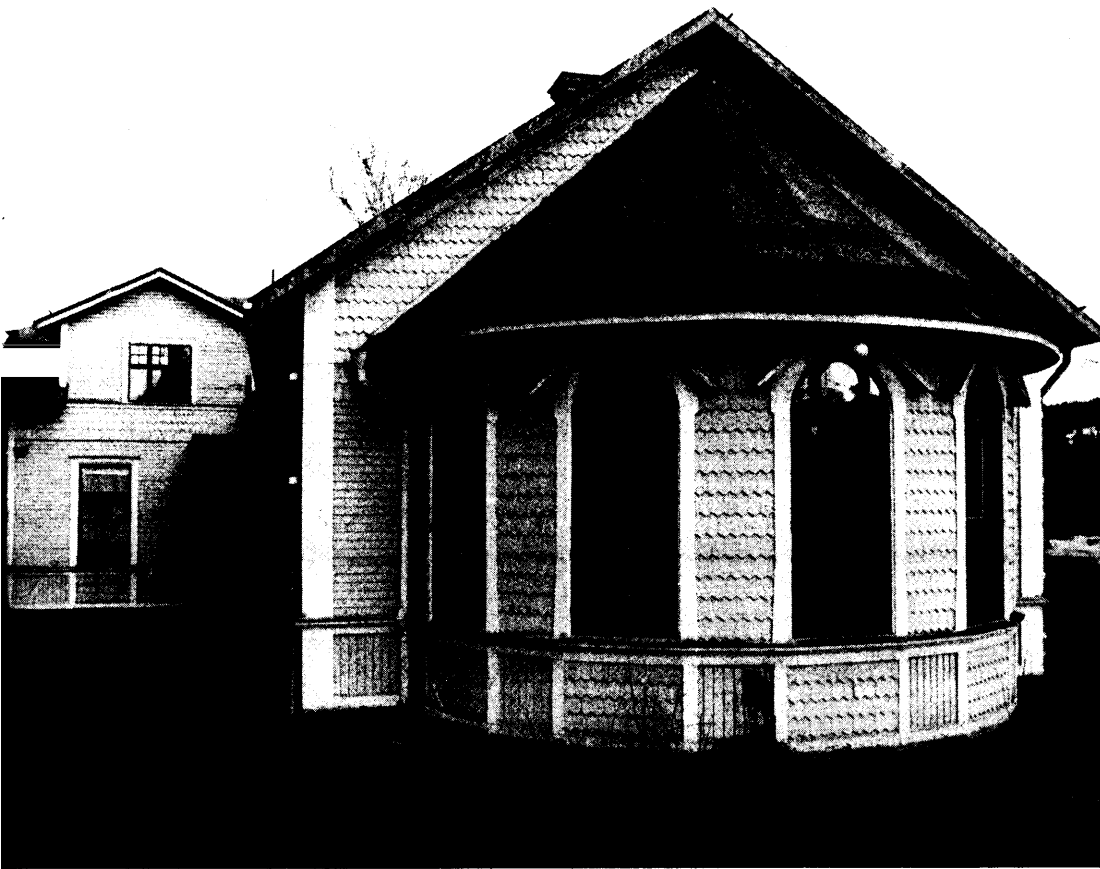
– Vi åker ut till skolorna och berättar om vår verksamhet för lärare och elever. På så sätt knyter vi kontakter med barn som är intresserade av att spela teater. Skolan köper också föreställningar av oss. Det betyder att det inte bara är barnen på scenen som tar del i vår verksamhet utan också alla de barn som ser föreställningarna. Vi hoppas att det i sin tur ska resultera i nya teatergrupper. Vår förening arbetar också inom den samlade skoldagen med teaterlek, musiklek och danslek.

Kvartersteatern

Kvartersteatern bildades på initiativ av ABF, Sundsvalls kommun, länsarbetsnämnden, Hyresgästföreningen, HSB, Unga Örnar och Sundsvalls arbetarteater. Verksamheten kom igång i januari 1984. Syftet är främst att engagera barn och ungdomar, men även vuxna, i olika bo-

stadsområden. Margareta Johansson, som är studiesekreterare i ABF och vice ordförande i kulturnämnden, var en av initiativtagarna till kvartersteatern.

– Kvartersteatern är ett resultat av våra diskussioner kring de kulturpolitiska målen, säger Margareta. Många människor får inte del av de kulturpolitiska satsningarna. Genom att Kvartersteatern finns ute i bostadsområdena kan fler bli delaktiga. Det gäller att ge gemenskap och solidaritet en verklig innebörd och att låta vanliga människor och framför allt barnen få en röst i sitt närsamhälle.

Den första kvartersteatern Kuben började som en aktivitet för arton arbetslösa ungdomar i Kubikenborgs gamla nerlagda skola i utkanten av Sundsvall. Det är en så kallad bolagsskola som byggdes för arbetarbarnen av sågverksägaren, patron Enhörning. Skolan liknar en kyrka och har höga blyinfattade fönster. Den stora salen, som var en kombination

av gudstjänstlokal, gymnastiksal och aula där arbetarna fick ta del av uppbyggliga föreläsningar, fungerar bra som teaterscen. Salongen har plats för hundra personer. Kommunen hyr ut skolan till kvartersteatern för en symbolisk summa.

– Kuben har blivit ett utbildningscentrum, säger Margareta. Ledarna rekryteras inom teatergrupperna och utbildas på kurser. De ska i sin tur ta hand om 6–7 vuxna och i cirkelform lära ut teaterarbete. Varje deltagare i cirkeln arbetar också med en barngrupp där de prövar och utvecklar idéer tillsammans med barnen. Man träffas i cirkeln, utvärderar och tar nya steg framåt. Studiecirkeln är en bra arbetsform. Inför varje teaterföreställning organiseras arbetet i kulturgrupper. På det sättet förenas utbildning med praktiskt arbete.

Den stora branden

För närvarande planerar Unga Örnar och Kvartersteatern tillsammans med skolan, förskolan och folkrörelserna ett stort projekt som bl a handlar om den stora branden år 1888, då nästan hela staden ödelades. I den brunna trästadens ställe anlades under två decennier ett nytt centrum.

– Det här arbetet handlar inte bara om branden utan om hela den spännande övergångsperioden från jordbruk till industrisamhälle, säger Margareta. Det är viktigt att de som växer upp lär känna sin bygds historia. Genom att samverka får alla mer kunskaper och bättre resurser. För skolans del blir det ett naturligt sätt att blåsa liv i de lokala SIA-grupperna och förnya den samlade skoldagens innehåll. För föreningslivet ger det möjlighet att stödja skolans arbete och bidra med de resurser vi har på Kuben och våra erfarenheter av teaterarbete. För barnen betyder det att de genom vår verksamhet får tillgång till teatern som uttrycksform, och tillsammans med skolan ger vi dem bättre förutsättningar att känna delaktighet i närsamhället och att utveckla ett mångsidigt språk.

Föreningar i skolan

Upp igen!

Lev, sparka, gläds
åt livet,
förändra, ge av din
kraft
Våga, vinn, försök
Upp igen!

Hoppet finns hos
de som inte ser
muren som ett
hinder
Satsa, vinn, kämpa
dig över
Vem säger att
det befintliga är bäst.

(Ur Någonstans inom oss finns glädje kraft vilja.
Sveriges Elevorganisation m fl, 1986)

Elevernas egna föreningar

De idéer om skoldemokrati och elevinflytande som fördes fram i 1946 års skolkommision beredde mark för demokrati i skolan. Eleverna började ställa krav på förändringar. De insåg att de måste sluta sig samman och bli många för att få igenom kraven. Så bildades år 1948 SEO, Skolornas Elevorganisation. Inom yrkesskolorna fanns redan STSE, Statens Tekniska Skolors Elevförbund. De båda organisationerna var föregångare till SECO, Sveriges Elevers Centralorganisation, och Elevförbundet, vilka kom att verka från början av 50-talet och fram till sammanslagningen 1982, då Sveriges Elevorganisation som organiserar elever i grundskolan och gymnasieskolan bildades. STSE och SECO organiserade sina medlemmar i elevkårer.

Under femtiotalet utvecklades successivt elevkårernas påverkansmöjligheter. Då fanns det skolor, som hade utgångsförbud för eleverna efter klockan nio på kvällen, förbud mot att gå på offentliga nöjeställningar och politiska möten. SECO protesterade mot skolstyrelsernas rätt att utfärda ordningsregler för elevernas fritid.

I början av 60-talet formulerade SECO krav på elevinflytande och skoldemokrati. Lärarstrejken med den åtföljande lockouten år 1966 blev en betydelsefull händelse för elevrörelsen. Med stöd av skolöverstyrelsen mobiliserade SECO alla sina resurser för att ta över undervisningen i skolorna. Det fick många att inse att elevernas egna krafter utnyttjades dåligt.

Lärarstrejken var upptakten till en mycket offensiv period 1966–1969 inom SECO. Vid Elevriksdagen år 1969 tog man ett beslut om att genomföra en kampanj mot indoktrineringen i skolorna.

I kampanjen kritiserades skolans sätt att arbeta med demokratifrågorna. Man ansåg att myndigheterna använde sig av skoldemokrati för att dra bort uppmärksamheten från stress, betygsjakt och ointressant undervisning.

Elevrepresentanter inlemmades i planeringen på den lokala skolan, fick delta i beslut men blev, genom att det mesta redan var förberett utan deras medverkan, gisslan för sina kamrater.

SECO menade att elevråden till skillnad från elevkårerna ofta grundats av lärare eller rektor för att fungera som en buffert mellan lärare och elever. Eleverna fick inget egentligt inflytande.

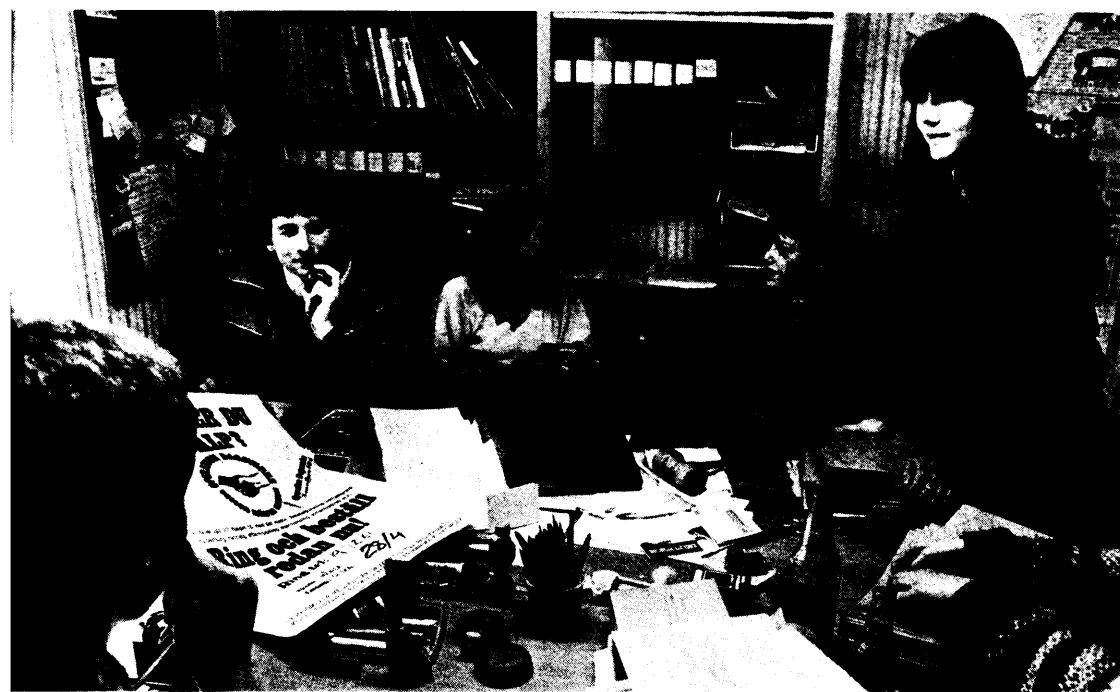
”Eleverna är, jämfört med lärarna, kraftigt underrepresenterade i konferenserna . . . Konferenserna är enbart rådgivande . . . och eleverna saknar möjlighet att utnyttja sina formella rättigheter, eftersom de dels har som bakgrund ett auktoritärt och hierarkiskt system – familj, samhälle, grundskolans lägre stadier – och att det i undervisningen inte ges någon demokratisk träning. På så sätt säkras inläringen/indoktrineringen – ett raffinerat system.”

(Kampanjen Indoktrinering i skolan)

Under 1960-talet blev det vanligare än tidigare med elevkårer på högstadiet. Elevrörelsen arbetade för att eleverna skulle få inflytande i skolans samråds- och beslutande organ. Eleverna krävde reellt inflytande både i skolarbetet och skolmiljön.

Elevråd eller elevkår

Vid sidan om den schemabundna undervisningen är det enligt läroplanen viktigt att eleverna på egen hand får lära sig arbeta demokratiskt.

Elevkåren organiserar operation dagsverke för ANC:s Frihetsskola i Tanzania.

Elevföreningar i skolan ger eleverna tillfälle att samlas kring gemensamma intressen. Eleverna får därigenom vana att fungera i olika sammanhang inom ett ordnat föreningsliv och blir inställda på att lojalt följa de beslut som fattas i demokratisk ordning men också att i demokratiska former verka för ändring av vad de ogillar.

(Läroplan för grundskolan, s 45)

Elevråden fungerar så att varje klass får utse en eller två representanter. När elevrådet sammanträder är det ofta någon från skolpersonalen som deltar i mötet.

Elevkårerna har individuella medlemskap och varje medlem en röst. Medlemmarna kan framföra sina åsikter på stormöten, som ska äga rum minst två gånger per termin, och på årsmötet då man väljer styrelse. Inom elevrörelsen anser man att den direkta demokrati som tillämpas inom kårerna är mycket viktig.

Elevkårerna är anslutna till Elevorganisationen i Sverige och finns över hela landet. Fördelen med att tillhöra en riksorganisation är att det ger möjlighet att påverka stora skolpolitiska beslut.

Elevkårerna arbetar genom lokal facklig verksamhet för att förbättra skolmiljön och skolarbetet. De verkar skolpolitiskt för förändringar inom hela skolväsendet, t ex för en betygsfri skola och mot ekonomiska nedskärningar.

En viktig uppgift för elevkårerna är att utveckla och förbättra det sociala livet i skolan. Detta har särskilt kommit till uttryck genom kamratstödande verksamhet. Marie Stålnacke är projektanställd på Elevorganisationen för att främja kamratstödet.

– Många kårer arbetar med kamratstöd, berättar Marie. Det har vi gjort sedan 1982. De första åren såg många kamratstödet som ett projekt för att bekämpa utslagning och missbruk bland elever. Det synsättet har försvunnit, och nu är kamratstödet en naturlig del i vår verksamhet. Det är viktigt att skapa en bra gemenskap både inom kåren och i skolan. Alla ska må bra och få möjlighet att utvecklas i skolan. Får man inte det kvävs man som människa, och risken finns att man flyr från den miljö man vantrivs i till skolk och droger. Att vi elever har bäst förutsättningar att stödja varandra tror jag beror på att alla är utsatta och förstår vad stress, konkurrens, mobbning och skolk i skolan innebär.

Elevkårerna har under senare år satsat på skoldanser, teater, film och foto för att skapa gemenskap och få fler aktiva medlemmar.

– Det finns vuxna som är kritiska mot att elevkårerna arbetar med kamratstöd, säger Marie. De menar att elever inte ska leka psykologer. Det är klart man måste veta sina begränsningar. Men vi kan visa solidaritet och hjälpa varandra. Det är viktigt i en skola som är fylld av konkurrens, satsa på dig själv, vem får bäst på proven och vem får bäst betyg. Hela tiden vet man det att ”mitt bra resultat” bygger på att andra mår dåligt. Att arbeta med kamratstöd, att föregå med gott exempel och visa på hur vi vill ha skolan är ju att visa att man faktiskt kan jobba tillsammans och nå bra resultat.

Kamratstöd på Karlsängsskolan i Nora

Elevkåren på Karlsängsskolan driver filmklubb, har kårfester och gör fjällresor som en del i en kamratstödande verksamhet. Karin Backman, elevkårens sekreterare, berättar:

– Vi startade filmklubben för ett år sedan och det blev succé. I år har vi fått se åtta filmer för 25 kronor per medlem. För mig är kamratstöd att få en fin gemenskap på skolan. Det behövs att man gör saker och ting tillsammans.

Karin anser det viktigt att kåren engagerar sig i fritidsaktiviteterna så att man känner gemenskap även utanför skolan.

En gång i månaden försöker elevkåren ordna kårfester eftersom det

endast är fritidsgården i Nora som ordnar något liknande. Karin säger att folk hellre går på kårfesterna.

– Vi gör så att medlemmar får komma in gratis och så får de ta med sig en icke-medlem som betalar fem kronor. Vi kan inte utesluta dem ur gemenskapen bara för att de inte är medlemmar. Kårfesterna är alltid drogfria. Inför varje kårfest ringer medlemmar runt till föräldrar för att få hjälp. Föräldrarna deltar också i festerna, dansar och pratar.

I vintras ordnade kåren en fjällresa. De bodde i stugor, lagade mat själva och åkte skidor.

– På kvällarna satt vi och sjöng och fick jättefin kontakt. Vi har som medlemmar 380 av skolans 420 elever. Så vi är nöjda, säger Karin.

Operation Dagsverke

Operation Dagsverke är Elevorganisationens stora solidaritetsaktion för ungdomar i andra länder. Under en för alla fastställd dag arbetar eleverna för att samla in pengar. År 1987 gav aktionen stöd till skolor för de barn och ungdomar i El Salvador som tvingats fly från sina hem.

I Uppsala var hela centrala stan fylld av ungdomar som gick runt med insamlingsbössor och sjöng eller spelade. De som inte fick plats på något företag eller hemma arbetade i centrum – allt för att samla in pengar till skoluppbyggnad i El Salvador.

Hans Nahringsbauer, 14 år, som går i Eriksbergsskolan, arbetade hemma för El Salvador.

- Mina föräldrar kom på att jag kunde tvätta fönstren hemma och på så sätt tjäna 100 kronor till Operation Dagsverke.

Jonas Vesterlund, vars pappa arbetar inom postverket, gjorde sitt dagsverke på postens verkstad.

- Vi har tvättat postbilar och lagat punkterade cykeldäck. Vi känner för människorna i El Salvador, och om vi kan hjälpa dem genom att jobba så här en dag är det bra.

Alla gymnasie- och högstadieskolor i Uppsala deltog i Operation Dagsverke. Domarringens mellanstadieskola sjöng och spelade på stans gator för att få in pengar. Nytt för Operation Dagsverke var att också Yrkessärskolans elever deltog.

- Det var en lärarkollega i Tierp som undrade varför vi på särskolan inte var med på Operation Dagsverke. Vi har tidigare inte tänkt på att dagsverksarbetet skulle vara något för oss, men i år bestämde vi oss för att delta, berättade Marianne Lindgren, tillsynslärare på Yrkessärskolan.

(Källa: Upsala Nya Tidning, 1987-05-08)

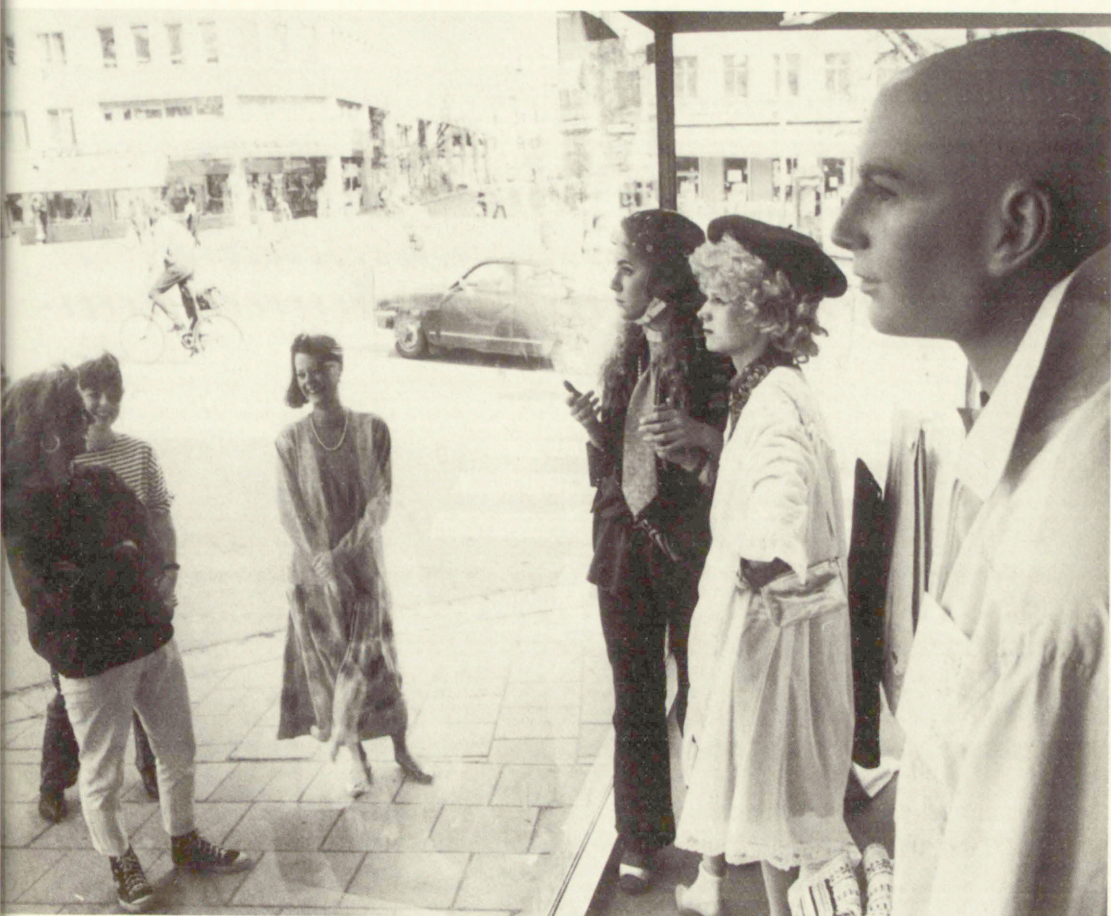
Operation Dagsverke – ett tema i undervisningen

Under Operation Dagsverke 1985 samlade eleverna in 8,5 miljoner kronor till skolprojekt i Tanzania och Zimbabwe. Där har nu byggts ett utbildningscentrum för de ungdomar som tvingats fly från Sydafrika.

På Centralskolan i Märsta genomförde då lärare och elever en tema-vecka om Afrika som avslutades med Operation Dagsverke. Det var elevrådet som tog initiativ och gav förslag till arbetslaget om temat Afrika. Hela högstadiet deltog. Lärarna samordnade sina ämnen och timmar.

Efter en omfattande planering beslöt man behandla Apartheid – Sydafrika, frontstaterna i Afrika liksom natur, klimat och kultur (konst, musik, drama och dans). Skolan fick hjälp av Afrikagrupperna, Amnesty International och Lutherhjälpen.

Eleverna framställde en stor väggharta över Afrika som de sammanställde till en utställning. De utarbetade väggtidningar och faktahäften.

Ett ovanligt sätt att samla in pengar hade Caroline Johansson och Anna Andersson hittat på. De stod under tre timmar som levande skyltdockor i en klädbutik och för det fick de 90 kronor var.

De gjorde batik, afrikanska tygtryck och pärlarbeten. Några bildade kör-, musik-, dans- och dramagrupper. Hela skolan deltog i redovisningen på Märsta Teater. Eleverna visade sin utställning på kommunhuset och diskuterade apartheid och Sydafrika med politiker och föräldrar.

– Det är mycket viktigt, säger Marie Stålnacke, att få kunskaper om t ex El Salvador och i handling visa solidaritet med förtryckta grupper över hela världen. Det ger oss också insikter som behövs när vi tar emot flyktingar i Sverige.

– Där vi elever kan påverka bäst är naturligtvis i skolan. Gemenskapen i skolan måste vara öppen för alla oavsett bakgrund. Vi elever måste ha en stark solidaritet oss emellan.

Skolidrottsföreningarna

Skolidrottsföreningarna har funnits i Sverige sedan slutet av 1800-talet. Svenska Skolidrottsförbundet (SSIF) bildades år 1916. Vid starten var 19 föreningar anslutna. Under lång tid dominerades verksamheten av tävlingar och provtagning för idrottsmärket. Svenska Skolidrottsförbundet har i dag omkring 700 000 medlemmar organiserade i 1 800 skolidrottsföreningar. Varje förening tillhör något av landets 23 skolidrottsdistrikt. Distrikten har demokratiskt valda styrelser som består av elever och skolpersonal. Deras viktigaste uppgift är att ge service och samordna verksamheterna inom respektive område. I förbundsstyrelsen som behandlar övergripande frågor ingår alltid elever.

Det övergripande målet för verksamheten är att ge alla i skolan möjlighet att syssla med idrott och friskvård och att lära medlemmarna demokratiskt föreningsarbete. Viktiga områden inom verksamheten är breddidrott och utbildning. Föreningarna deltar även i tävlingar av olika slag. Varje år anordnas krets- och distriktsmästerskap samt skol-SM i en rad olika idrottsgrenar. Mjölkkannan är en riksomfattande lagtäv-

– Jag började med Skol-IF i sjuan, och allt som jag lärt mig genom kurser och utbildningar, har betytt otroligt mycket för mig. Genom Skol-IF har jag fått både bättre självförtroende och framför allt många kompisar! Skol-IF är en bra förening eftersom den formas av eleverna själva. Vi får påverka olika saker, komma med idéer och framför allt så har vi jättekul, säger Linda Carlsson, Trosa.

ling i friidrott som omkring 50 000 elever från årskurs 6 deltar i. Bättre matvanor och riktig träning ingår i klassernas förberedelser.

Skolidrottsförening för alla

Bredbyskolan i Anundsjö rektorsområde, fyra mil väster om Örnsköldsvik, har en livaktig skolidrottsförening. Ulrika Jonsson, sekreterare i Bredbys Skolidrottsförening, berättar om verksamheten:

– Själva samhället Bredbyn där skolan ligger är inte stort, men tillsammans med byarna omkring bor här cirka 2 000 personer. Kommunen är stor till ytan. De elever som bor längst ifrån varandra har sex mil mellan sig.

Skolan som byggdes på 1960-talet har omkring 300 elever. Det är en ganska liten skola, men med tanke på att det är en glesbygd så är det

många elever ändå. Bredbyns skolidrottsförening (BIF) har funnits lika länge som skolan, alltså i hela 24 år. Det var den nuvarande kassören, läraren Bengt Westberg, som startade den. Sedan sju år tillbaka har föreningen varit elevstyrd, dvs både ordförande, sekreterare och övriga styrelseledamöter, förutom kassören, är elever.

Föreningens styrelse som består av åtta personer har möten varannan vecka. Det finns fem sektioner: fotboll, skidor, ishockey, volleyboll och bordtennis. Sektionerna är självständiga. På sektionsmötena tillsammans med styrelsen redogör varje sektion för pågående verksamheter.

Skolidrottsföreningen har två elevrepresentanter i varje klass. De utses av klassen första veckan på läsåret. Deras uppgift är att informera de övriga klasskamraterna om det som tas upp på sektionsmötena. Hela skolan, både elever och skolpersonal, är medlemmar!

Årsmötet förläggs till sista veckan på vårterminen eftersom niorna i styrelsen slutar då och nyval måste ske. Under årsmötet samlas man i matsalen där styrelsen bjuder på hemlagad tårta och saft. Alla sektioners verksamhetsberättelse läses upp av respektive sektion. Därefter sker prisutdelning och val av ny styrelse. På årsmötet fastställs också medlemsavgiften, som de senaste åren varit 10 kronor.

- Vi ordnar bl a turneringar, medverkar tillsammans med idrottslärarna på idrottsdagar, berättar Ulrika. Alla är med och springer Skoljoggen, elever som lärare. Vi har gemensam uppvärmning mitt på skolgården med musik. BIF sköter saftkontroller och har sedan lotteri på saftmuggsnumren med priser som ortens affärer har skänkt. BIF stöttar med pengar till bussar och liftkort när eleverna ska fara och åka slalom, vilket vi kan på grund av vår goda ekonomi. Vi visar film ett par gånger om året. På det här sättet får medlemmarna ut en del för sin medlemsavgift.

- Vi har fått en splitterny sporthall med gymnastikhall på 800 m². Där finns ett skolidrottsrum som vi själva har inrett. Vi har tillgång till en teorihall med modern utrustning. På de stora anslagstavlorna kan vi ge information till medlemmarna och samtidigt visa upp oss för allmänheten. Vi har även tillgång till skridskobana och simhall i nära anslutning till sporthallen.

- I årskurs 7 får alla elever undervisning i sammanträdesteknik. Detta är till stor hjälp för dem som ska arbeta i föreningen. Varje år har vi ett läger på Ulvön som arrangeras av Ångermanlands Skolidrottsförbund. Det är en veckas utbildning som gör oss till ungdomsledare.

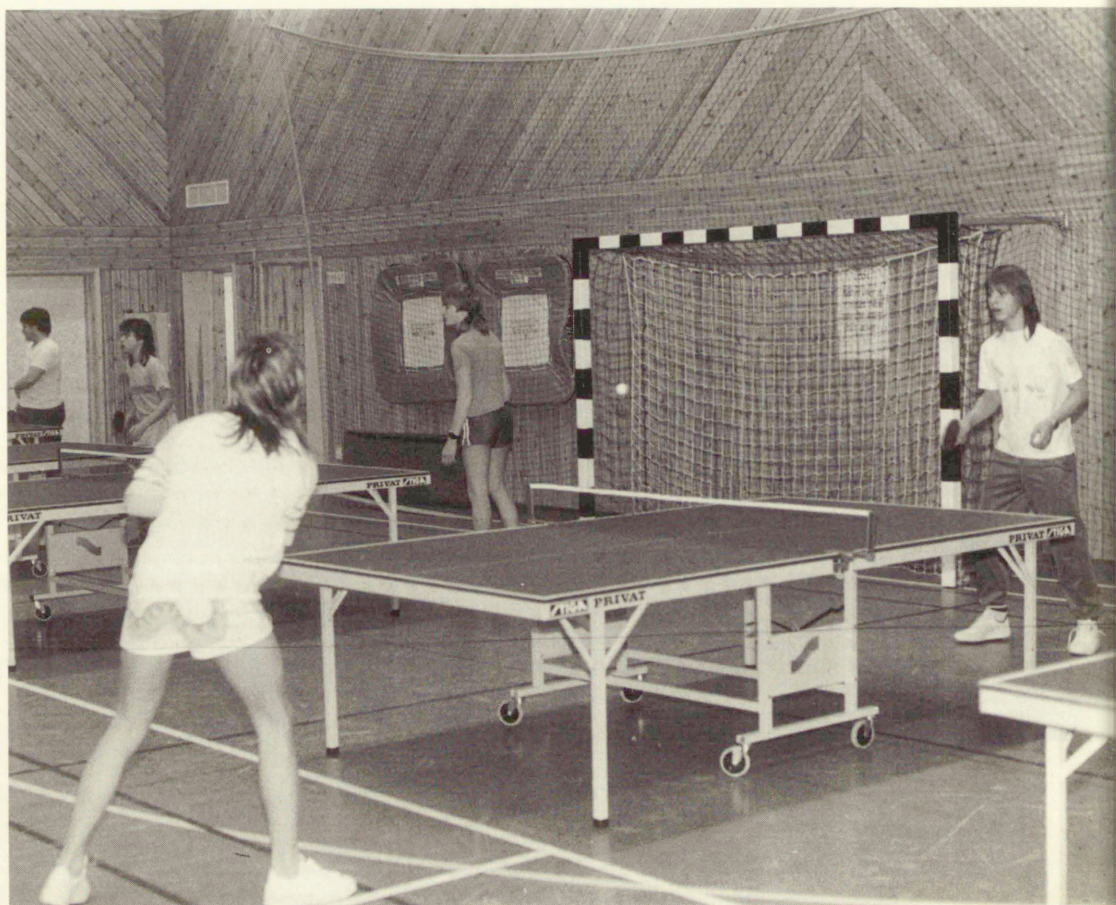
Bredbyns skolidrottsförening äger en fjärdedel av Huvsjöstugan som ligger vid Huvsjöbergets fot alldeles intill Huvsjön. Det har i många år

varit ett uppskattat utflyktsmål både för elever och vuxna. De andra ägarna är Anundsjö OK, Anundsjö Scoutkår och Kyrkans Ungdom. Föreningarna turas om att sköta stugfogdeskapet. Under vintern håller man stugan öppen ett antal helger och har servering som sköts av elever och föräldrar. För många av eleverna från glesbygdabyarna har skolidrottsföreningen haft stor betydelse.

– Vårt mål, säger Ulrika, är att skolidrotten ska ge alla i skolan möjlighet till idrottsaktiviteter och friluftsliv, och stimulera till demokratiskt föreningsarbete. Givetvis är det inte lätt att uppnå detta, men vi försöker. Vi klarar det ganska bra.

– Problem har väl alla föreningar. För oss är brist på tid det största. Många har intressen på sin hemort. Här har nästan alla busstider att passa, så någon tid för planering eller möten direkt efter skolans slut finns oftast inte. De som verkligen kan utnyttja aktiviteterna efter skolan är de som bor på orten. Ett önskemål är att skolidrotten kunde få en eller två schemalagda timmar per vecka. Givetvis skulle ändå aktiviteter och dylikt ske på håltimmar och eftermiddagar.

Eleverna har ansvaret för skolidrottsföreningen

Skolidrottsföreningen på Långbergsskolan i Nyköping satsar på aktiviteter där alla kan vara med. Långbergsskolan ligger i bostadsområdet Brandkärr, ett höghusområde med omkring 4 000 invånare. Hälften av de 400 högstadieleverna bor i Brandkärr och den andra hälften kommer från den angränsande landsbygden. Skolan har också ett åldersintegrerat mellanstadium med sex klasser.

Sedan några år tillbaka har eleverna tagit över ansvaret för skolidrottsföreningen. Tidigare skötte gymnastikläraren den. Föreningen har inte bara idrott på sitt program. Man ordnar regelbundet skoldanser för alla högstadielever i kommunen.

För att stimulera eleverna att delta i föreningens verksamhet har man startat en stegvis utbildning. Varje vår genomförs en kurs för elever i årskurs 8. Syftet med kursen är att eleverna ska lära sig att leda och ta ansvar för en grupp. De ska uppmuntras till att framföra sina åsikter och att komma med idéer samt lära sig göra verksamhetsprogram.

Föreningens styrelse består av nio elever. De ansvarar själva för utbildning, resor, turneringar, skoldanser, eftermiddagsaktiviteter och PR-verksamhet. Idrottsföreningens högstadiееlever är faddrar för mellanstadiebarnen. Till sin hjälp har föreningen två fritidsledare, Leif Dahlström och Kenneth Jonsson, som båda är anställda av skolan.

– Vi har delat in oss i olika grupper, säger Stefan Johansson, 9 c, som ingår i turneringsgruppen. Vi anordnar pingis, fotboll, innebandy, volleyboll och matrugby på matrasten och efter skolan. Vi är fyra i turneringsgruppen. Vi gör matchprogram, skriver tabeller och fungerar som domare. Just nu håller vi på med en pingisturnering. Turneringarna pågår i stort sett varje dag. Nyligen hade vi en innebandyturnering med 42 lag, cirka 250 elever. Det tycker vi är bredd.

Föreningen har bara lagsporter på programmet. För dem som inte gillar att idrotta aktivt finns det många andra uppgifter i föreningsarbetet. Alla ska kunna vara med. Det finns flera icke-idrottsliga verksamheter, t ex teater. Föreningen har en särskild ekonomigrupp, som försöker få in pengar genom lotterier, marknader, försäljningar etc.

Skoldanserna sker ibland på skolan, men också i sporthallen och andra lokaler. Skoldansgruppen sköter garderoben, gör i ordning loger för artisterna och sköter caféet.

– Skoldanserna fungerar mycket bra, säger Leif Dahlström. Jag kan inte påminna mig att vi behövt avvisa någon elev. Tidigare var de sociala problemen i samband med skoldanser stora. Ingen ville till slut stå för arrangemangen.

Skolidrottsföreningen har inte fungerat problemfritt i förhållande till lärarna och den vanliga undervisningen. Anette Ljungberg, som är sekreterare i föreningen, menar att en del lärare inte förstår hur mycket föreningen betyder för eleverna.

– Det tar tid att sköta en förening. Vi anser att vi borde få använda lektionstid till föreningsarbetet. Det tycker inte alla lärare. Det kan bli problem, och ibland kan man faktiskt känna sig lite mobbad.

Skolidrottsförening på skoltid

En skolidrottsförening som får använda skoltid för föreningsmöten är Skol-IF-Hjorten vid Hammarskolan i Vännäs. Liksom Långbergasko-

lan satsar Skol-IF-Hjorten på breddidrotten. Man anser det viktigt med utbildning och därför har eleverna på högstadiet möjlighet att genomgå en grundläggande ledarutbildning. Under drygt en vecka kan eleverna på heltid lära sig praktiskt och teoretiskt ledarskap, träningslära och kostlära. Högstadiel eleverna får sedan fungera som ledare på mellanstadiet. De tar eget ansvar för en grupp utan hjälp av någon vuxen.

Hammarskolan försöker inom skolidrotten ge ”ett alternativ till den alltmer resultatshetsande elitinriktade idrottsverksamheten”. Skolidrotten är till för alla, oavsett skicklighet, menar föreningen.

Skolidrottsföreningen är bara en av flera elevföreningar på skolan. Här finns också en fotoklubb, en skoltidning, en djurklubb och ett aktivt elevråd. Hammarskolan har medvetet satsat på ett brett internt föreningsliv för att eleverna ska få insikter i föreningslivets villkor och arbetsformer.

Ett uttryck för Hjortens breddinriktning och lättsamma förhållningsätt till idrott är namnen på de lag som deltar i de interna klassturneringarna: Skräcken, Svettåkers ABC, Ångvältarna, Rock-korvarna, Eiwors youngsters, Ingenting BC etc.

– Genom det här lite mer avspända och inte så allvarstygda inställningen till idrott och tävlingar så tror vi att vi anlägger grunden för ett varaktigt intresse att idrotta och motionera, säger Ture Johansson, fritidsledare och en av de drivande i skolidrottsföreningen.

Skolidrotten i tiden

Skolidrottsförbundet har under år 1986 fastställt nya mål för skolidrotten.

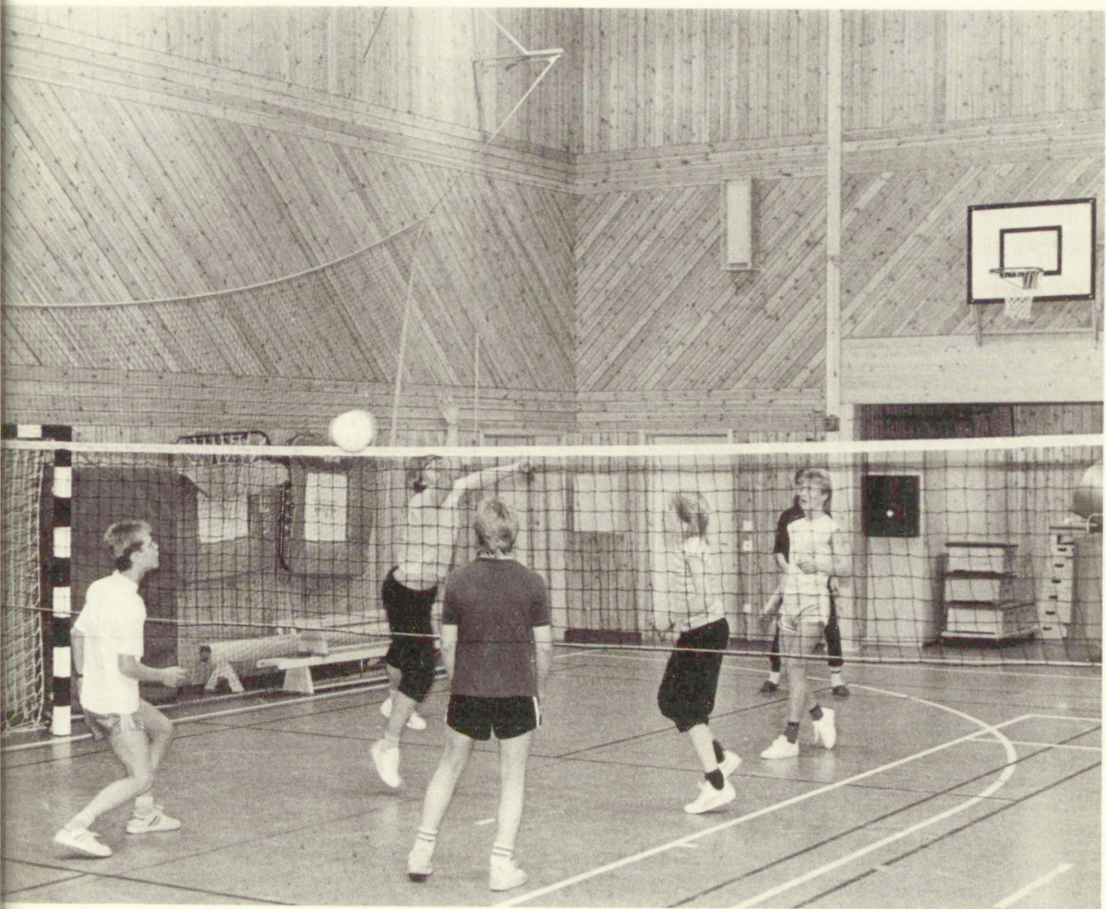
Skolidrottsförbundet vill hos eleven väcka ett allsidigt aktivt idrottsintresse genom

- att skapa förutsättningar för skolidrott
- att utveckla skolidrottsföreningarna, främst på gymnasiet och högstadiet
- att stimulera till idrottsskolning på mellan- och lågstadiet
- att utbilda elever och vuxna i idrottsledarskap och föreningskunskap
- att samarbeta med andra specialförbund (SF), specialdistriktsförbund (SDF) och föreningar.

En grupp inom Skolidrottsförbundet har arbetat fram mål för skolidrottens utbildningsverksamhet.

”Vi vill att framtidens skolidrottsförening ska kännetecknas av att:

- Eleverna tar egna initiativ som exempelvis startar och genomför skolturneringar, motionsarrangemang, trivselarrangemang där såväl

elever som lärare har möjlighet att engagera sig som deltagare, publik och/eller ledare.

- Elever arbetar i grupp när de planerar skolidrottsverksamheten. På så sätt lär de sig samarbetets svåra konst. De får träna sig att ta eget ansvar.
- Eleverna upplever att de får stöd i den omfattning de behöver med råd, tips och konkret arbete.
- Skolan stödjer skolidrottsföreningen.
- Det allra viktigaste stödet har formen av vuxenmedverkan, dvs lärare, fritidsledare eller annan personal. (I en del kommuner disponerar de arbetstid för att handleda och hjälpa de elever som arbetar i skolidrottsföreningen.)

- Skolan ställer, genom rektor, krav på att verksamheten ska fungera som ett medel för ledarskapsträning och att den ska fungera som en del i skolans strävan att öka elevernas egenaktivitet.”

Lars Hedin, ledamot i styrelsen för Svenska Skolidrottsförbundet, är en av dem som varit med och utarbetat de övergripande målen.

- När skolidrotten startade i organiserad form i Sverige, var det uteslutande Skol-SM, Skol-DM och märkestagning, som stod på programmet, berättar Lars. Verksamheten sköttes nästan helt av vuxna.

- Sakta men säkert har breddverksamheten fått en allt större betydelse. Skolidrotten ska inte enbart vara till för eliten, utan ska genom sitt breda och lekfulla utbud kunna tillfredsställa även den, som inte vill satsa hela sin kraft på idrott.

- Skolidrottsföreningar sköts nu alltmer av eleverna själva, naturligtvis med stöd av vuxna ledare, men ungdomarna själva får ta ansvaret, för att verksamheten ”ska gå runt”. Detta fungerar ofta mycket bra, tack vare att Skolidrottsförbundet kan erbjuda en anpassad utbildning för unga föreningsfunktionärer och ledare.

- En bra skolidrottsförening, ledd av eleverna själva, lär dem demokratiskt föreningsarbete, tränar dem i ledarskap, ger skolan ökad sammanhållning och stolthet och kan vara en utmärkt förbindelselänk mellan skolan och idrottsrörelsen i samhället.

- Skolidrottsföreningen kan erbjuda ett brett utbud av aktiviteter och har därigenom stora möjligheter att stimulera alla elever till en meningsfull fritidssysselsättning.

En skolkooperativ förening

På Köpingskolan i Trelleborg har man under senare år lagt ner mycket arbete på att få fram bra tillvalsämnen som alternativ till tyska och franska. Ett exempel på sådana tillval är ämnet vardagsekonomi. Syftet med ämnet är att öka elevernas insikter i ekonomiska och sociala frågor, att lära eleverna hur man använder moderna kontorsmaskiner, hur man driver ett företag samt hur datorn används i företag och samhälle.

För att eleverna ska kunna samordna praktik och teori har elever och skolpersonal bildat en kooperativ cafeteria. Nästan alla skolans 500 elever och många bland personalen är medlemmar. Medlemsavgiften är

10 kronor. Cafeterian drivs till stor del av de elever i årskurs 9 som har vardagsekonomi som tillval. Redan under årskurserna 7 och 8 får eleverna grundkunskaper i maskinskrivning, att räkna på elektronräknare, enkel kassabokföring och hur man fyller i postens och bankernas olika blanketter samt om deklaration och skatter.

I årskurs 9 arbetar eleverna praktiskt inom den ekonomiska föreningen. De kan arbeta på bokföringsavdelningen, med data och priskalkylering, på reklamavdelningen eller med inköp och försäljning.

Mikael Månsson och Jan Florén som går i nian och lägger upp rutiner på data för medlemsregistrering och utbetalning av återbäring berättar om sitt arbete.

– Vi skriver in kvittensrader för varje medlem i datorn. Det tar lite tid eftersom varje medlem ska ha en egen rad och föreningen har cirka 500 medlemmar. Ur skrivaren tar vi sedan ut medlemslistor som medlemmarna kan kvittera sin

återbäring på. Återbäringen bestäms på föreningsstämman i april. Så "knappar" vi in vad varje medlem handlat och datorn räknar ut hur stor återbäringen blir. Varje medlem får sedan kvittera ut sin återbäring.

Catarina Ziethen tillhör den grupp som har hand om bokföringen.

– Jag för in dagskassan i dagboken, räknar ut moms på inköpta varor och bokför överföringar från kassa till postgiro. Vi säljer för i genomsnitt 700 kronor per dag. Har vi stor omsättning under veckan så blir det mycket jobb. På en månad går det åt cirka tre sidor i dagboken.

– Förutom kassa och postgiro så har vi konton för sålda varor, inköp, medlemmar, inredning, ränta, växelkassa och omkostnader. Kontot omkostnader använder vi när vi har öppet på kvällarna vid t ex föräldramöten. Jag har hållit på med bokföring sedan höstterminsstarten 1986. Det är intressant och roligt.

Cafeterian är öppen skoldagar mellan 8.30 och 15.00. Den är också öppen vissa kvällar och på studiedagar. Man tar även emot beställningar till klassmöten m m. Däremot är den stängd under lunchrasten.

Föreningsstämman är föreningens högsta beslutande organ. På den väljs styrelse, förvaltningsråd, revisorer och valberedning. Styrelsen, som är ansvarig för verksamheten, består av fem ordinarie ledamöter och fem suppleanter. Styrelseledamöterna måste vara myndiga och därför finns endast lärare och skolledning representerade i styrelsen.

Hur startar man en ekonomisk förening?

En drivande kraft vid tillkomsten av den ekonomiska föreningen var ekonomiläraren Berit Andersson.

– Jag hade länge burit på idén att starta något företag inom skolan och i det låta eleverna praktisera sina teoretiska kunskaper i vardagsekonomi. Arbetet skulle då också bli ett led i alla elevers demokratiska fostran. När så skolledningen föreslog en cafeteria passade det bra. Skolan saknade en naturlig mötesplats för personal och elever. En cafeteria skulle tillgodose både mitt intresse av ett företag i skolan och bli en bra samlingspunkt för alla.

Under våren 1984 tog Berit Andersson kontakt med Kooperativa Institutet för att få material om hur man startar en skolcafeeteria. Förutom förslag till stadgar och annat handledningsmaterial erbjöd Kooperativa

Institutet personlig rådgivning. Berit tog också kontakt med varuhuschefen på Domus i Trelleborg, Lennart Andersson. Med sin sakkunskap var han till stor hjälp, framför allt vid bokföringen. En ekonomisk förening lyder under föreningslagen och det ställer stora krav på bl a föreningens ekonomiska redovisning.

Vid höstterminsstarten presenterade Berit idén för sina elever i årskurs 9. Under höstterminen pågick sedan ett intensivt arbete inför öppnandet av cafeterian. Eleverna skrev brev till myndigheter med begäran om stöd. De kontaktade hälsovårdsnämnden, brandstyrelsen, länsstyrelsen m fl om vilka bestämmelser som gäller för att driva en cafeteria och för att ansöka om tillstånd m m.

– Det var en jobbig tid, säger Berit. Eleverna blev faktiskt ibland ganska tråkigt bemötta. Det är tydligen inte så lätt för en 15-åring att ta kontakt med myndigheterna. Men jag hade föresatt mig att det var eleverna som skulle ta dessa kontakter.

En viktig fråga gällde cafeterians placering i skolan. Köpingskolan är byggd i början av 1970-talet och har en traditionell disponering av ämnessalar, personalutrymmen, skåphall och tillika uppehållsrum för eleverna. Det var i en del av skåphallen eleverna och en del av personalen tyckte att cafeterian borde ligga. Här skulle den kunna bli en samlingspunkt för alla. Den placeringen skulle emellertid innebära att många lärare skulle få gå en omväg till sina lektioner. En grupp elever lånade då tidtagarur för att mäta den extra tid det tog att gå runt cafeterian. De presenterade resultatet av mätningarna vid en personalkonferens. Det tog 12 sekunder att gå runt. Därmed var cafeterians placering avgjord. I slutet av januari 1985 invigdes cafeterian i Köpingskolan.

Efter två års verksamhet

– Kooperativet har väl inte blivit det instrument för att utveckla elevdemokratien som vi hade hoppats på, säger Rune Wallin, lärare i svenska och tyska samt ledamot i styrelsen. Visserligen utgörs förvaltningsrådet av två elever från varje klass, men det är en alltför stor och tungrodd församling. Vi kommer därför att föreslå att eleverna deltar i styrelsemötena. Dessutom ska vi utse en mindre grupp elever inom förvaltningsrådet. De kan då träffas oftare och vara mer aktiva för att fånga upp de förslag och synpunkter som finns om cafeteria. Då tror jag att vi har kommit ett steg vidare mot elevdemokrati.

Berit menar att fler ämnen, t ex hemkunskap, så småningom kan integreras i cafeteriaverksamheten. Föreningens verksamhet behöver inte heller inskränka sig till att gälla en cafeteria.

– Det vore inte så svårt att utveckla föreningens verksamhet till att omfatta t ex odling, tillverkning, reparationer, service m m. Bara man vet tillräckligt mycket om vad den nya skolan syftar till, menar studierektor Karl-Erik Winkvist. I Lgr 80 ges ju stöd för en sådan utveckling. För min del ser jag inte cafeteria som någon slutpunkt, snarare en start.

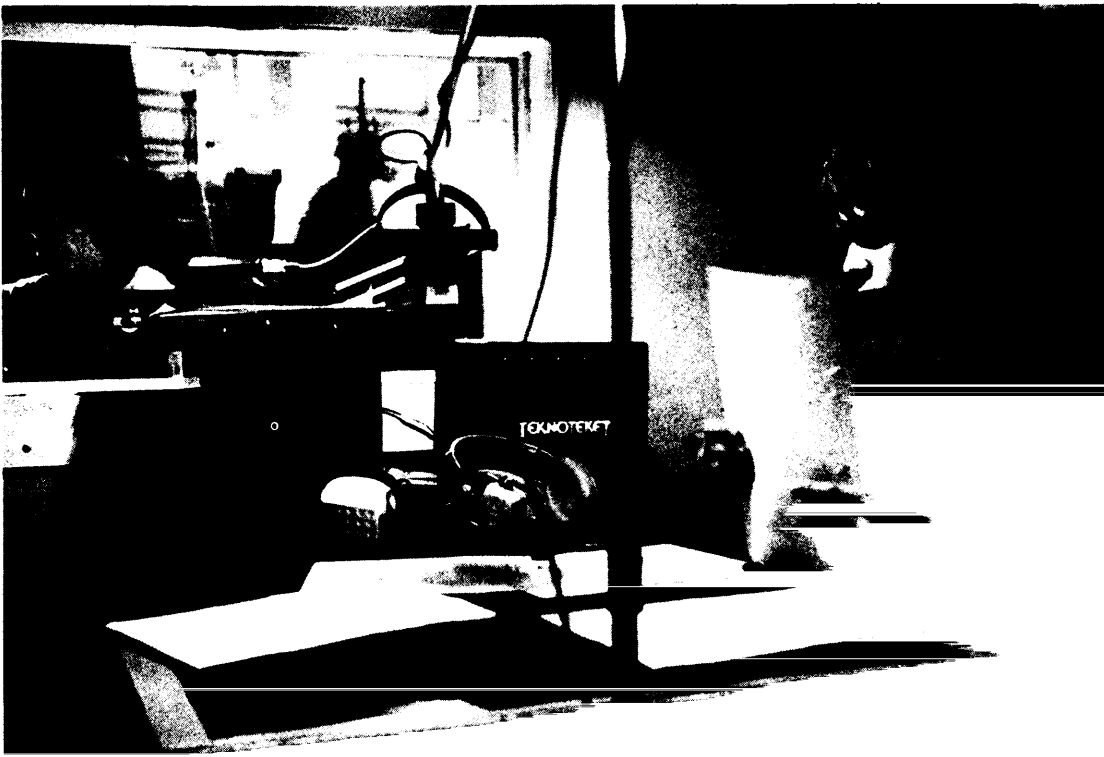
– Vi har ju klart kunnat avläsa hur betydelsefullt eleverna upplever att det här är och att de faktiskt är oerhört ansvars-kännande när det är något viktigt, säger rektor Kjell Andersson sammanfattningsvis.

Radioföreningsarbete i skola – närshämle

Under hösten 1984 byggdes med hjälp av statsbidrag och medel från kommunen en radiostudio i Lillåns högstadieskola i Örebro. Lillåstudion som producerar program för Axbergs kommunal ingår i allmansprojektet Radio Knorr, en radioförening för fritids- och skolverksamhet i tre kommunalder i Örebro. Projektet har initierats av Radio Örebro.

Det övergripande syftet med projektet är att främja organiserat ideellt radioarbete t ex i radioföreningsform. Både ungdomar och vuxna ska kunna delta i verksamheten.

Jämsides med uppbyggnaden av studion anordnades studiecirkelverksamhet för elever, lärare, fritids- och föreningsledare, pensionärer

m fl. Deltagarna övade bandspelarteknik, hur man kopplar och mixar ljud och olika programformer m m. En radioförening, Radio Knorr, med medlemmar från årskurs 8 till pensionärer bildades. Fritidsledaren Stellan Hörnestic från Lillågården, som ligger i anslutning till Lillåns skola, övergick till att bli projektledare för radioverksamheten. Tillsammans med projektledaren byggde elever och gårdsbesökare upp Lillåstudion.

Under våren 1985 fick ungdomar från skolan vara med att producera och sända programmet Radio Knorr. Radio Knorr har sedan dess fortsatt och i dag finns omkring femton personer som varje torsdag turas om att sända nya program mellan klockan 18.20 och 18.50.

– Nu blåser vi igång Radio Knorr, kommunalradion från norr. God kväll och välkomna till kvällens sändning av Radio Knorr. Jag heter Mattias Turfjäll och som tekniker i kväll sitter Stellan Hörnestic och Niklas Andersson. Vi ska lotsa er genom kvällens programpunkter. Först har vi ett inslag om den nya öppna förskolan i Lillkyrka och sedan har vi två intervjuer om aktuella saker i Glanshammars och OP:s kommunalnämnder. En musikfråga plus tips och ett reportage från kulturkonferensen för ungdom i Ånnaboda. Men först ut till Lillkyrka och öppna förskolan.

Detta är ett exempel på hur det kan låta i Radio Knorr. Avsikten med programmet är att fånga upp det som händer och berör de tre kommundelarna i Örebro.

Man har förutom nyheter, debatter om skolan och fritidsverksamheten, telefonväkteri, man bjuder in politiker och sänder elevproducerat material.

Nattvågen

Ungdomarna inom Radio Knorr, mest elever från årskurs 9, ville senare ha ett eget ungdomsprogram. Planen gick i lås och fredagen den 3 maj 1985 hördes radioprogrammet Nattvågen i radion på 92,3 MHz. Medel till skivor och andra omkostnader får Nattvågen genom discon och festivaler som ungdomarna själva anordnar.

- Vi var ett gäng som höll på jämt i studion, berättar Maria som nu har en ungdomslagsplats i Lillåstudion. Ingen var proffs utan vi fick lära oss genom studiecirkel och av att göra program. Vi åkte runt i stan och intervjuade, gjorde reportage. Vi spelade skivor och turades om att prata i studion och att vara tekniker. Programmen blev bättre efter hand.

Från och med hösten 1985 finns radioarbetet med bland de fria aktiviteterna i årskurs 8 i Lillåns skola. Alla sjuor får göra någon form av radioinslag under en inskolningsvecka. Skolan har egen studiecirkelverksamhet där eleverna lär sig radio och gör egna tjugominutersprogram. Programmen sänds varje morgon i stora högtalare i uppehållsrummen. De innehåller musik, tips, dagens mat, gratulationer och kortare reportage. Skolprogrammen produceras och sänds inom Morgonvågen. En del reportage är knutna till ämnena i skolarbetet.

Så här kan det låta när Morgonvågen har sändning:

- Nu ska vi tala om vad dagens rätt består av. Leverbiff, lök, sås, potatis och lingon. Dagens födelsedagsbarn är Anna Näsholm 8 a och Camilla By 9 d. I dag har vi haft Henrik Jarlsborn och Joakim Öjman som tekniker. Här i studion sitter jag, Anna Hallberg, och Mikael Algerot.
- Vi avslutar programmet med Modern Talking, Sherry Lady.

Även under lunchrasterna får eleverna gå in och direktsända program. Programmet kallas Lunchvågen. Ett radioråd har bildats för att öka utnyttjandet av studion för lektioner i språk, musik m m.

– Eleverna sänder varje dag på morgonen före skoldagens början och på lunchrasten, berättar Stellan. Detta sköter eleverna själva. Om någon är förhindrad eller ingen är anmäld tar den till orda som först kommer in i studion. Åtta elever är mer kunniga på mixningen. Om någon inte varit med tidigare hjälper de till.

Temat Skogen – ett reportage i Nattvågen

De mest intresserade eleverna går med i Nattvågengänget. Susanne Elvi och Sara Bernhart tar gärna med inspelningsutrustning för att göra reportage t ex vid en temadag i Kvinnerstaskogen som arrangerats av eleverna vid Kvinnersta folkhögskola.

– I Kvinnerstaskogen har några folkhögskoleelever just avslutat kolning i en mila, berättar Susanne. Framför mig står några flickor som varit med om arbetet. Kan ni berätta om hur man arbetar med en kolmila?

– När man ska göra en mila måste man hugga kolved. Den ska vara smal och fin. Man kan inte ställa veden direkt på marken. Först måste man bygga en rost. Det gör man genom att lägga tjocka stockar och smala pinnar ovanpå. Sedan måste man ha en centrumpinne och en tändtrumma. Därefter kan man börja bygga upp med kolved och välja hur stor mila ska bli. Mila täcks med granris och sedan kastar man på stybb. Man måste kunna reglera mila så att det kommer in lagom mycket syre. Det gör man med hjälp av små hål under rosten. Hålen kan öppnas eller stängas så att mila kolar jämnt. Mila får brinna i 10 dagar. Efter två veckor fick vi ungefär 350 säckar träkol som rymmer 80 liter vardera.

– På en annan plats i skogen arbetar några pojkar med virkestransport, säger Sara. Framför mig arbetar en pojke med en skotare. Kan du berätta vad det är?

– Vi har två typer av maskiner. Skotare är en lastbärande maskin. Man lastar alltså direkt på maskinen. Bakom den står en lunnare som man kan köra fram hela träd med. Det kan man göra när det är svår terräng.

– Här kan vi se hur lastningen går till. När man lastat kör man bort till bilvägen med en välta som en timmerbil kan hämta så småningom. Där borta ser vi några elever på skogsbrukslinjens årskurs 2. De håller på med sin traktorutbildning. Efter utbildningen kan man få arbete som skogsarbetare eller maskinförare.

– Vi är nu på väg till röjningen. Där framme skymtar vi två pojkar som ska få berätta.

– Vi röjer för att granarna ska få mer ljus. Vi tar bort all björk.

– Är det ett farligt jobb?

– Ja, vi arbetar med en särskild röjsåg och då har det hänt att det varit sprickor i klingan. Det har till och med hänt att klingan lossnat och skjutit iväg.

– Vad händer då?

– Det är ju farligt. Vi står med bara tio meters mellanrum, så att röja kan vara farligt om man inte har kunskaper.

Bertil Persson är lärare på Kvinnersta.

– Hur började det här med temadagar för grundskolan egentligen? frågar Sara.

– För några år sedan hade vi en temadag i mindre skala och det blev ett stort intresse från skolorna runt omkring. Det är bra för våra elever att de får lära sig att berätta om och visa sin utbildning för andra. Vi har ordnat med olika

stationer eftersom det kommer så mycket folk. I dag t ex är här 80 elever från Lillåskolan. Allt som allt är det tolv olika stationer förutom rastplatser.

Hur fortsätter man radioarbetet?

Studierektor Christer Axén vill se arbetet i Lillåstudion som en trestegsraket och menar att radioarbetet fortfarande befinner sig i ett uppbyggnadsskede. Nästa steg är att bygga en videostudio. Vidare finns det planer på att låta Hem och Skola-föreningen gå in som en paraplyorganisation och omvandla lokalradioföreningen till en närradioförening. Det skulle ge en självständigare produktion och bättre sändningsmöjligheter.

– Vi vill att skolan på lång sikt ska bli ett centrum för kommunikation mellan ungdomar och vuxna, säger Christer. Föräldrar och andra anhöriga, elever och lärare m fl kan

lyssna till och göra inlägg i den ungdomsproducerade lokala radion. Skolor i olika delar av landet ska kunna kommunicera med oss genom utbyte av ljud- och bildproduktioner och eventuellt datakommunikation. Tidningar, böcker etc som speglar skolans inre verksamhet ska produceras och spridas på lämpligt sätt. De här exemplen får ge ett smakprov på saker som skulle kunna göra skolan till en mycket mer central plats i samhället än den är i dag.

– Mediaundervisningen får inte ses som en fristående satsning utan som en del i ett större sammanhang. I en skola för alla, där man oavsett personliga förutsättningar får träna sin roll i ett demokratiskt samhälle med allt vad det innebär av ansvar, med inflytande, kunskaper i det egna språket, kunskaper om kulturen osv, har mediaundervisningen sin givna plats. Dagens mediateknik gör det lätt att manipulera svaga och okunniga människor. Skolan måste ta sitt ansvar för att motverka detta.

Hem och Skola-rörelsen

Redan i slutet av 1800-talet gick föräldrar till barn i folkskolan samman och bildade föräldraföreningar. År 1945 bildades den första centrala organisationen Målsmännens Riksförbund som sedermera bytte namn till Riksförbundet Hem och Skola (RHS).

I dag har förbundet nästan 2 000 lokala Hem och Skola-föreningar som medlemmar. Verksamheten riktar sig till samtliga föräldrar med barn i skolan. Omkring 325 000 hem har valt att ansluta sig till Hem och Skola. I kommuner med stort antal finska föräldrar har finska Hem och Skola-föreningar bildats och anslutit sig till förbundet. De uppgår till ett drygt trettiotal.

Hem och Skola-rörelsen vill tillvarata och utveckla hennens förutsättningar att tillsammans med skolan och samhället främja de ungas utveckling. Rörelsen vill också aktivt medverka i arbetet för en bättre skola och uppväxtmiljö, vilket medför krav på representation och faktiskt inflytande i skolans beslutsprocesser. För detta behöver föräldrarna kunskap om skolan. Utbildning av föräldrarna är därför prioriterad i verksamheten. Den stora gruppen invandrarföräldrar får information om Hem och Skola på sitt eget språk.

Omkring 10 procent av eleverna lever i en tvåspråkig miljö. Någon eller båda föräldrarna talar ett annat språk än svenska sinsemellan eller med barnen. Hur skolan kan ta tillvara och utveckla dessa elevers språk och främja aktiv tvåspråkighet beror till stor del på samverkan mellan hem och skola.

Föräldrarna har den viktigaste uppgiften i barnets språkutveckling. Föräldrarna ska tillsammans med skolan planera undervisningen i hem-språk. Men skolans undervisning räcker inte för att göra barnet två-språkigt. Att få utveckla sitt modersmål med föräldrarna, andra vuxna och kamrater är minst lika viktigt.

Efter hemspråksreformen, som ger möjlighet att anordna hemspråks-klasser och sammansatta klasser, har debatten om tvåspråkigheten, hemspråksundervisning och undervisning i svenska som andraspråk va-rit livlig både inom och utanför skolan. Det är förklarligt att föräldrar känt sig villrådiga beträffande språken hemma och i skolan. Hem och Skola har därför tagit fram ett informations- och utbildningsmaterial, "Våra barn och språken". Våra barn och språken har fört fler invandrar-föräldrar till Hem och Skola-möten, klassmöten m m. De har fått tillfäl-le att på sitt eget språk diskutera olika möjligheter och också hinder på vägen mot aktiv tvåspråkighet.

Riksförbundet är en viktig remissinstans i de frågor som gäller barn, föräldrar och skola och fungerar som föräldrarnas språkrör till myndig-heter, organisationer etc.

RHS finansierar sin verksamhet genom medlemsavgifter från föreningarna, anslag från staten samt överskott från den egna tidskriften Barn. De flesta lokala föreningarna får ett mindre anslag från kommunen. Förbundsstyrelsen, distriktsstyrelserna och föreningsstyrelserna arbetar ideellt, utan arvoden.

RHS har ett kansli med ett tiotal fast anställda personer. Högsta beslutande organ inom RHS är fullmäktigemötet som hålls vartannat år. Fullmäktige består av 150 ledamöter som väljs vid distriktens årsmöten. Fullmäktigemötet behandlar motioner från lokalföreningar och distrikt och fastställer rörelsens idé- och handlingsprogram för den kommande verksamhetsperioden.

Föräldrar vill ha inflytande i skolan

Det sägs ibland att föräldrarna är ointresserade av skolan och att det är därför som de inte kommer på klassmöten och andra möten med skolan. I en undersökning omfattande 500 hem med barn på låg- och mel-

lanstadierna i en förort till Göteborg med stor del arbetarbefolkning och hög del invandrare framgick att nästan alla föräldrar hade någon kontakt med skolan. De hade deltagit i ett eller flera klassmöten och enskilda samtal (Kärrby/Flising 1983).

De flesta föräldrarna önskade få mera kunskap om skolan, särskilt om hur de skulle hjälpa det egna barnet men också om allmänna förhållanden i skolan. Många ville ha information om undervisningen, om hur skolan tog upp frågor om våld, snatteri, drogmissbruk. De ville också ha större inflytande i skolan.

Resultaten visar att föräldrarna inte är ointresserade av barnens skolgång men kan ha svårt att aktivt delta i skolans arbete. Barnfamiljer lever under hård tidspress. Utöver arbetstider och arbetsresor ska hemmets service skötas. Fritidsaktiviteter och TV-programmen tar sin tid. För många känns skolan främmande. I Göteborgs-undersökningen var också motståndet till en utvidgad föräldrasamverkan stort bland lärarna. Intresset för en samverkan var störst på lågstadiet såväl bland lärare som föräldrar (Andersson, 1984).

Hemmet som inlärningsmiljö har uppmärksammats och man har då funnit att det språk som används i hemmet spelar stor roll. Man har funnit skillnader mellan familjer med olika social bakgrund i deras användning av språket och man har pekat på att skolan gynnar barn från medelklassen, eftersom skolan använder ett slags medelklassspråk.

Man har också kunnat visa på i bl a England och USA att om man påverkar föräldrarna att ta del av barnens läsuppgifter, förbättras barnens läsförmåga märkbart. Ett närmare samarbete mellan familj och skola kring bestämda inlärningsuppgifter skapar engagemang och motivation hos barnen.

En kvart om dagen

Utifrån bl a dessa forskningsrön har RHS försökt främja samverkan mellan lärare och föräldrar genom att beskriva ett läspröjk på lågstadiet i videofilmen *En kvart om dagen*.

Filmen är inspelad på Pilbäcksskolan i Växjö där Margareta Fridolfsson och Gunilla Wallersjö under tre läsår arbetat med projektet Föräldramedverkan i skolan.

– Vi hade funderat över hur vi skulle få alla föräldrar engagerade i skolarbetet. Läsåret 1983/84 bestämde vi oss för att pröva föräldrasamverkan kring barnens läsinläring. Förhoppningsvis skulle detta kunna bidra till att ge föräldrarna kunskap om skolans arbete och att de skulle känna sig välkomna till skolan.

– Vid första föräldramötet på våren före skolstarten berättade vi om vad lästräningen skulle innebära och ha för

syfte. Föräldrarna var positiva. Vid nästföljande klassmöte tog vi upp något om läsinlärningens grunder och gick igenom en litteraturlista med högläsning böcker och en plan för hur arbetet skulle läggas upp. Föräldrarna åtog sig att läsa för barnen och att lyssna på barnens hemläsning.

– I början av vårterminen läste alla barnen. Många föräldrar var glada över att de fått vara med och följa barnens läsinlärning. Barnen var också positiva både till högläsningen och hemläsningen.

Under årskurserna 2 och 3 fortsatte samarbetet dock inte lika intensivt. Många barn blev duktiga läsare och behövde inte föräldrarna lika mycket.

Resultatet av föräldrasamverkan är att barnen har blivit bra läsare, att föräldrarna fått ökade insikter i skolarbetet och därmed en positiv syn på skolan.

(Källa: En kvart om dagen, RHS)

Växa i skolan

På Mikaelsskolan i Örebro har två högstadielärare, Kjell Lund och Nils-Erik Nilsson, startat studiecirklar för föräldrar kring ett material Växa tillsammans som de själva utarbetat.

RHS har sedan fört ut materialet till Hem och Skola-föreningarna över hela landet. Denna studieverksamhet har snabbt fått ett starkt genomslag i Hem och Skola-rörelsen vilket åter visar föräldrarnas behov av kunskap om och intresse för barnens skola. Materialet är avsett för fem studieträffar och behandlar:

1. Från barn till tonåring
2. TV som fostrare
3. Alkohol, Narkotika, Tobak
4. Skolans organisation och innehåll
5. Samarbetet mellan skolan och hemmet.

Författarna beskriver själva hur studiecirkelarbetet startade.

– Syftet med arbetet kring Växa tillsammans är att etablera ett både socialt och pedagogiskt samarbete. Ett socialt samarbete som tar fasta på läroplanens skrivningar om det gemensamma fostransansvaret. Ett pedagogiskt som stödjer på forskning som säger att hemmets inflytande på skolresultaten är större än skolans.

– En förutsättning för att få igång en verksamhet är att man från skolans sida tror på att föräldrar har en funktion att fylla i skolan och att man är beredd på ett verkligt samarbete.

– Hösten 1985 hade vi vid Mikaelsskolan nått så långt att vi kunde gå ut och erbjuda alla nyblivna årskurs 7-föräldrar att delta i studiecirklar tillsammans med klassens nya klassföreståndare. Alldeles innan hade vi utbildat klassföreståndarna i deras nya roll som cirkelledare och klassföreståndare.

– Gensvaret från föräldrarna var överväldigande. 70–80 procent av eleverna var genom sina föräldrar representerade i Växa tillsammans-cirklarna. I utvärderingen efter cirkelarbetet framhöll både föräldrar och klassföreståndare många positiva effekter av det nya samarbetet. För oss som klassföreståndare blir det mycket lättare att tackla eventuella problem i klassen när vi vet att vi har föräldrarna med oss.

Samlad skoldag

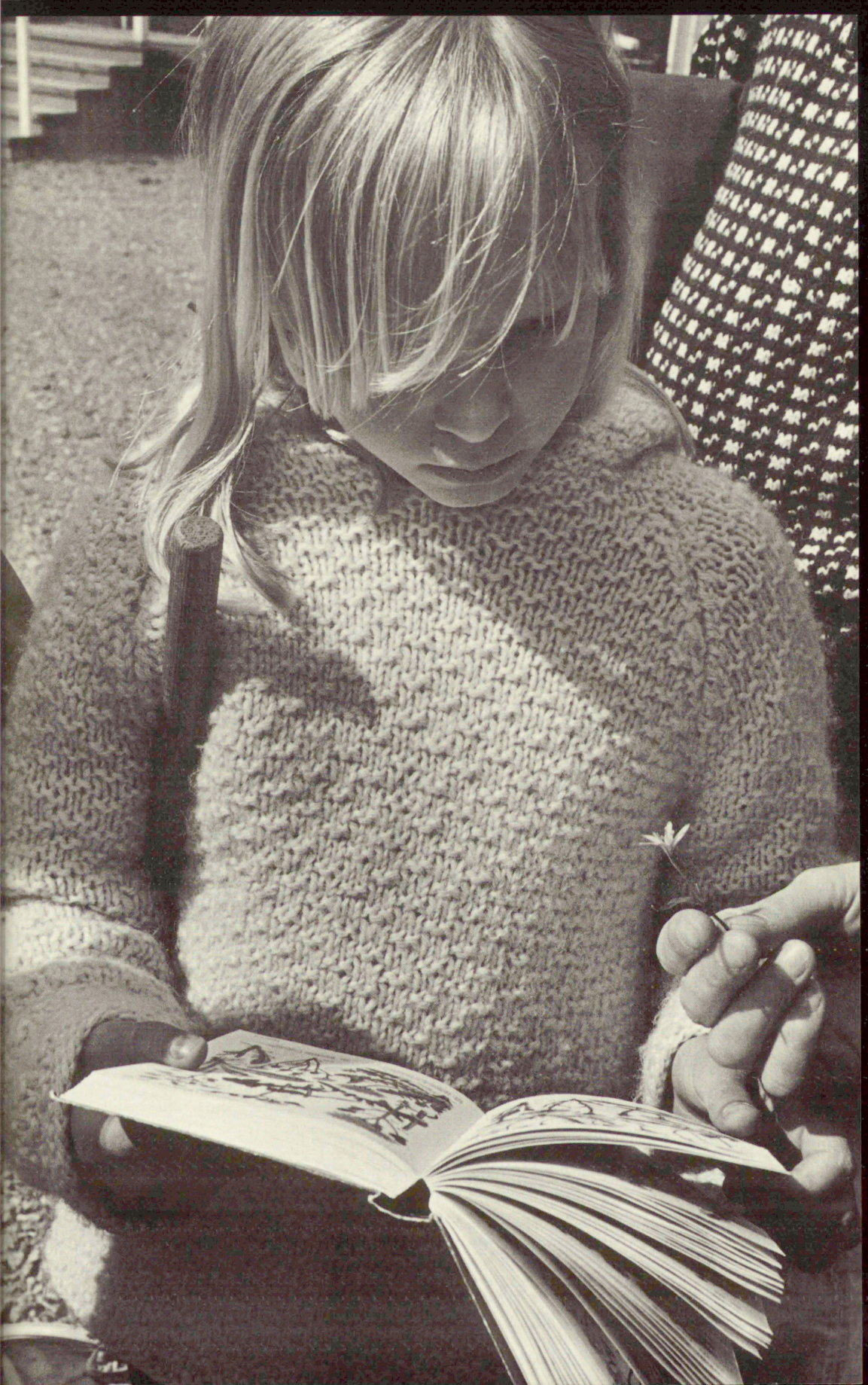
En av de grundläggande idéerna bakom SIA-reformen är en ökad omsorg om barn och ungdom under skoldagen och i nära anslutning till denna. SIA-utredningen (SOU 1974:53) markerade också kontinuitet och helhetssyn på arbetet i skolan. Genom att samla och samordna resurser för barn och ungdom ville man ge skolan ett mer allsidigt innehåll. Ett viktigt mål för den samlade skoldagen är att skapa en regelbundenhet i skolgången för att därmed underlätta för föräldrarna att ordna tillsyn för sina barn och att samtidigt skapa förutsättningar för en samordning med andra verksamheter. Såväl barnstugeutredningen som SIA-utredningen föreslog att samhället skulle ta ett större ansvar för skolbarnens omsorg och fritid.

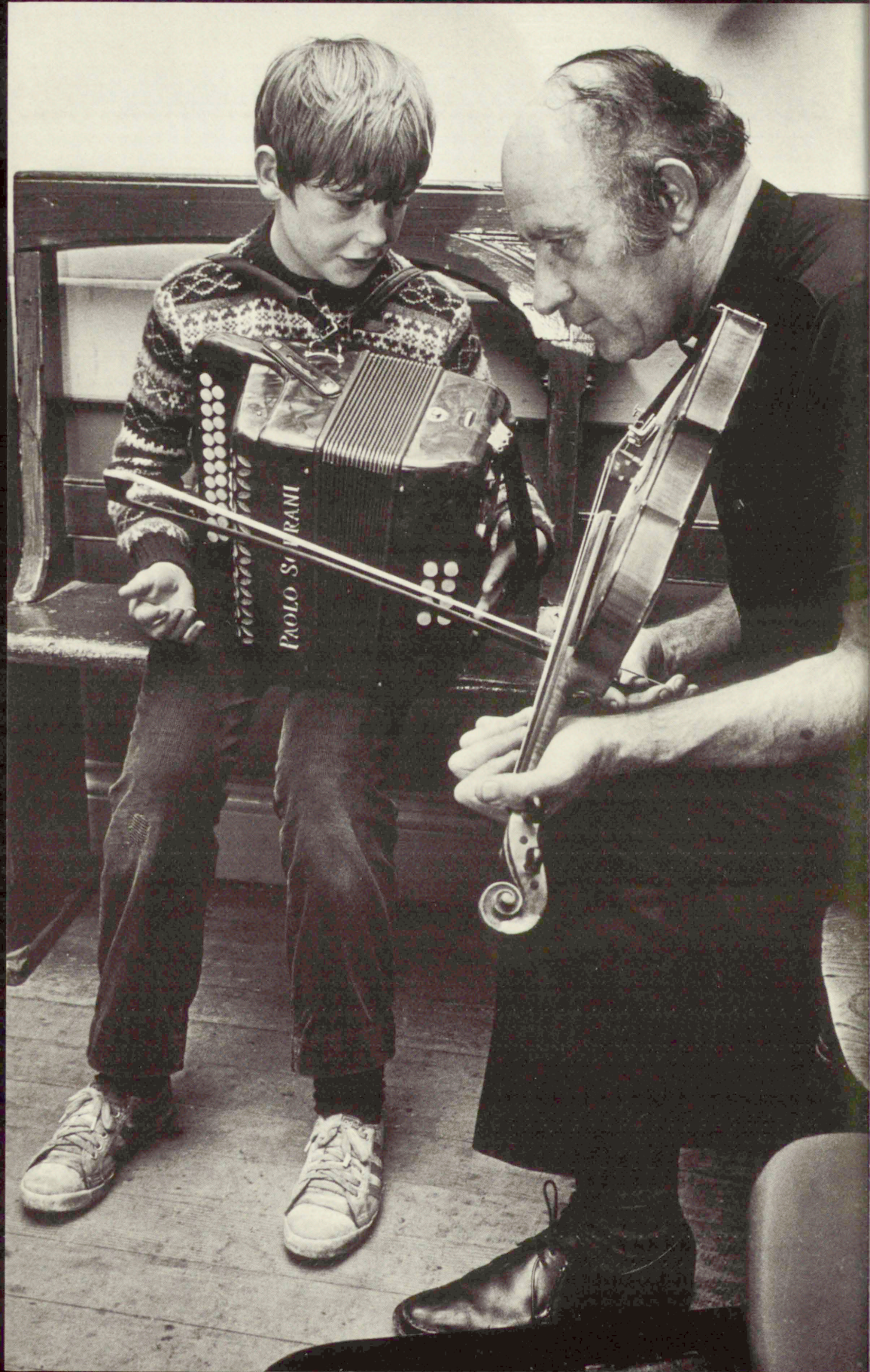
I SIA-propositionen betonas att till skolans uppgifter hör att ge förutsättningar för de unga att utveckla hela sin personlighet. Där framhölls bl a följande.

”Genom en samlad skoldag får skolan bättre förutsättningar att ta på sig ett ökat ansvar för eleverna. En samlad skoldag innebär vidare bättre möjligheter för barn och ungdomar att komma i kontakt med samhällets fritids- och kulturliv. Sådana möjligheter bör också finnas för de unga efter skoldagens slut. Av väsentlig betydelse är att det lokala föreningslivet får medverka och på egna villkor ta ansvar för fritidsverksamheten både under och efter skoldagen.”

Sett ur dessa aspekter är den samlade skoldagen ett led i samhällets familje-, social-, kultur- och fritidspolitik.

Inom den samlade skoldagen ska alla elever förutom lektioner och tid för måltider och vila erbjudas fria aktiviteter. De fria aktiviteterna ska stimulera elevernas verksamhetsbehov och sociala kontaktbehov och ge dem kulturell stimulans. Eleverna ska få ett ökat medinflytande och ansvar i arbetet. De ska också under raster och andra uppehåll ha möjlighet till meningsfull sysselsättning.

Läroplanen anger inriktning

All verksamhet under den samlade skoldagen ska vara målinriktad och ge ett innehåll som svarar mot mål och riktlinjer i läroplanen. Läroplanen ger inga exakta direktiv för hur arbetet med samlad skoldag ska bedrivas. I stället finns stor frihet att utveckla arbetet inom fastställda ramar. Skälet till detta är att varje skola ska få möjlighet att utveckla sin särart med utgångspunkt från kulturtraditioner och närmiljö.

Läroplanen anger inriktningen på de fria aktiviteterna. Fria aktiviteter kan med fördel knytas till arbetsområden, teman och tillvalskurser inom den timplanebundna undervisningen. Samordning och planering sker naturligt inom arbetsenheter. Föreningsledare, föräldrar, lärare och i vissa fall elever m fl är lämpliga handledare.

Lagen om rätt till ledighet för person som fullgör föreningsuppdrag under den samlade skoldagen och i den allmänna fritidsverksamheten efter skolans slut är avsedd att främja samverkan mellan skolan och föreningslivet.

SIA-propositionen framhåller vikten av att skolan tillmötesgår föreningarnas önskan att engagera sig i skolan. Föreningslivet kan ge skolan nya kunskaper och ge barn och ungdomar möjligheter till eget ansvarstagande i demokratiska former. Vidare kan föreningarnas deltagande öka elevernas medvetenhet om olika gemenskaps- och aktivitetsformer som finns att tillgå under fritiden.

Enligt läroplanen ska samlad skoldag genomföras successivt. Det är skolstyrelsen som beslutar när samlad skoldag ska införas och vilka klasser den ska omfatta. Skolstyrelsen bör sträva efter att samordna tiderna för skoldagens början och slut. Särskilt viktig är samordningen för de lägre klasserna.

Det övergripande syftet med en samlad skoldag är således att ge en ökad och förbättrad tillsyn av eleverna för att därigenom öka kvaliteten och bredden på innehållet under skoldagen samt att få en helhetsyn på verksamheten.

Erfarenheter av en samlad skoldag

Svårigheter och problem

Införande av samlad skoldag går långsamt. De undersökningar som SÖ genomfört i samband med SIA-uppföljningen visar att omkring 50 procent av eleverna hade samlad skoldag under läsåret 1986/87.

Det främsta skälet till att införande av samlad skoldag går långsamt anges vara kommunernas minskade ekonomiska resurser. Samlad skoldag kostar mer av kommunala medel än av statliga.

I undersökningarna inom SIA-uppföljningen (Odin 1982) redovisades de svårigheter som kommunerna haft vid införandet av den samlade skoldagen. Resultaten sammanfattades i sex punkter.

- 54 % angav svårigheter med föreningsmedverkan
- 49 % angav svårigheter med lokaler
- 39 % angav svårigheter genom stora kommunala kostnader
- 20 % angav svårigheter genom tveksamhet från föräldrar
- 14 % angav svårigheter genom fackligt motstånd
- 35 % angav svårigheter genom övriga omständigheter

Av SIA-uppföljningen framgår också att det är svårt att engagera ledare från föreningar under dagtid bl a på grund av brist på ekonomiska resurser. Som andra svårigheter anges att administration och planering är betungande. Föreningsledarna är ovana vid skolans rutiner och normer. I mindre kommuner är föreningsutbudet begränsat. Det är svårt att få utbildade ledare. Lokalfrågan kan vara besvärlig där inte fritids- och föreningsgårdar ligger intill skolan.

Utvärderingar av den samlade skoldagen (Englund m fl 1982) har visat att diskussionerna på kommun- och på rektorsområdesnivå inte i första hand handlat om grundidéerna och innehållet i den samlade skoldagen utan om organisation och ekonomi.

Den samplanering läroplanen förordar mellan timplanebunden verksamhet och icke timplanebunden verksamhet förekommer enligt redovisningar i blygsam omfattning. Endast några få kommuner har haft regelbunden samplanering i form av regelbundna konferenser.

Enligt det övergripande syftet med samverkan mellan föreningsliv och skola ska skolan genom samarbetet stimuleras att pröva nya arbetsformer. Föreningarna ska i skolan kunna möta elevernas behov av engagemang och aktiviteterna ska utgå från elevernas önskemål och behov. Dessa mål har i liten utsträckning kunnat förverkligas.

I utvärderingen av innehållet i den samlade skoldagen ansåg många elever och föräldrar att de inte kunnat påverka utformningen av den samlade skoldagen. Många bland fritidspersonalen ansåg att den pedagogiska helhetssynen på verksamheten saknades.

Det har visat sig att även i de skolor, där man infört samlad skoldag, förekom mycket olika åsikter om innebörden i den samlade skoldagen.

Det är i huvudsak kommunalt anställda fritidsledare/fritidspedagoger som har hand om den icke schemabundna tiden. Därefter kommer ledare från föreningar. Ledare från idrottsföreningar och religiösa föreningar dominerar. Skolvårdar, lärarassistenter och vaktmästare arbetar också inom denna verksamhet, medan lärare, föräldrar och elever sällan utnyttjas som ledare under den icke schemabundna delen av skoldagen.

Samlad skoldag har på många håll införts som ett utvecklingsarbete och därigenom också varit föremål för en hel del utvärderingar.

De flesta utvärderingar går ut på att undersöka elevers, skol- och fri-

tidspersonals, föräldrars och föreningsledares attityder till den samlade skoldagen. Sammanlagt borde dessa utvärderingar kunna ge generell kunskap t ex om hur önskemålen skiljer sig respektive sammanfaller mellan olika grupper, om skillnaden mellan barnens önskingar och de krav som målen ställer. Vad gör man t ex när pojkarna bara vill spela ishockey och flickorna vill ägna sig åt dans.

Resonemang om tidsperspektiv saknas merendels i undersökningarna om den samlade skoldagen. Det måste få ta tid att utveckla ett bra innehåll, bra samarbetsformer etc. Det är också viktigt att se vilka alternativ barnen har om de inte har en samlad skoldag.

Huvudproblemet tycks vara att få samarbetet mellan skola, fritidsverksamheten och föreningslivet att fungera. Var och en av dessa kulturinstitutioner bär på traditioner, som både kan vara hinder och kan ge möjligheter till samarbete och förnyelse i arbetet bland barn och ungdom. Eftersom skolan har den starkaste positionen blir skolan tongivande. Därför fokuseras kritiken hårdast mot skolan. Kritikerna menar att skolan saknar helhetssyn, inte ger eleverna ansvar och har ett bristande intresse för samarbete med fritids- och föreningsverksamheten. Sällan diskuterar man arbetssätt och innehåll i fritids- och föreningsverksamheten och överensställningen mellan de övergripande målen och den praktiska verksamheten.

Roland Svensson (1981), som tar upp samverkan mellan fritidsverksamhet och skola, anser att resonemangen om föreningsmedverkan i skolan ofta bygger på föreställningen att all föreningsverksamhet är av godo. Förutsättningen för en helhetssyn på omsorgen om barn och ungdom är ju att de värden som tillerkänns föreningslivet också återfinns i organisationernas praktiska verksamheter. I själva verket kan föreningslivet vara starkt aktivitets- och prestationsinriktat.

Möjligheter

En del av de problem som fanns under den första tiden efter reformens genomförande har kunnat lösas. Undersökningar visar t ex att föräldrar, som från början varit negativa till samlad skoldag, förändrat sin inställning då man prövat vad samlad skoldag innebär. Eleverna är ofta nöjda när de får syssla med något de själva valt och de får vara tillsammans med sina kamrater i den förlängda skoldagen. Föräldrar och barn finner det bra med en fast skoltid där alla börjar och slutar samtidigt. En del kommuner menar att samlad skoldag sett i ett vidare ekonomiskt perspektiv innebär en besparing för kommunen. På vissa håll har kommundelsorgan inrättats som helt svarar för barn och ungdomsfrågorna i en kommundel. Inom skolan har på sina håll en förskjutning skett från ett individuellt ansvar till ett kollektivt. Efterhand som arbetsneh-

terna och arbetslagen blivit etablerade har ett stort ansvar lagts på dessa. På så sätt har också eleverna kunnat få ett större inflytande och ansvar.

Enligt SCB:s prognoser kommer elevunderlaget i grundskolan åren 1986–1993 att minska med cirka 10 procent. Under de närmaste åren är det antalet barn i åldersgruppen 10–12 år som minskar mest. Även om ett vikande elevunderlag inte gäller generellt över hela landet (i en undersökning från Stockholms kommun visar prognosen en ökning), kommer på många håll lokaler att frigöras. Dessa skulle kunna utnyttjas vid föreningsmedverkan i skolan.

Samverkan på kommunivå och inom rektorsområdet

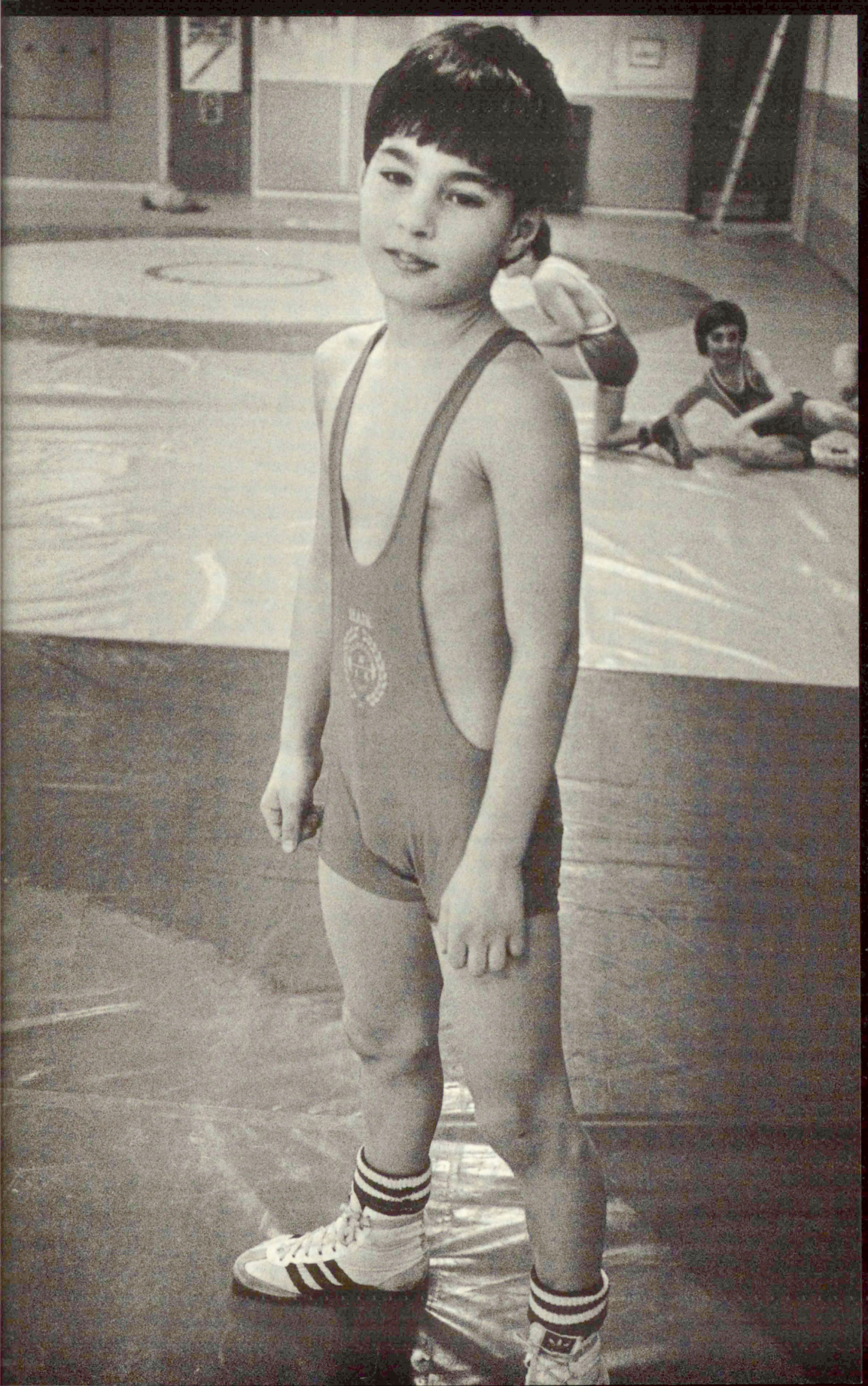
Olika former av samverkan mellan skola, skolbarnsomsorg och andra kommunala verksamheter för barn och ungdom liksom med föreningslivet är en förutsättning för att kunna förverkliga en god omsorg och tillsyn för barnen. Genom att utnyttja kommunens resurser under den samlade skoldagen når man alla barn.

En förutsättning för att samarbetet inom den samlade skoldagen ska lyckas är att kommunen sätter upp klara och tydliga mål för verksamheten och att personalen accepterar och uppfattar dessa mål som meningsfulla i arbetet med barnen. Målen för samverkan inom den samlade skoldagen bör framgå av de kommunala riktlinjerna för skolbarnsomsorgen och den lokala arbetsplanen för skolan.

Samlad skoldag i Göteborgs kommun

Efter beslutet om SIA-reformen fattades år 1979 ett kommunalt beslut i Göteborgs kommun om en icke obligatorisk samlad skoldag för årskurserna 1 och 2. För årskurserna 3–6 beslöts att anordna eftermiddagsverksamhet mellan kl 14 och 18. Den skulle huvudsakligen vara föreningsdriven. Fritidsnämnden fick i uppdrag att starta och bygga ut verksamheten.

Vid samma tid pågick en diskussion inom fritidsnämnd och fritidsförvaltning om att decentralisera, dvs föra ut ansvaret och arbetet i stadsdelarna. Det skulle bli ett sätt att engagera människor i föreningslivet. I Göteborg liksom på många andra ställen hade stora satsningar på fritidsgårdarna fått till följd att stödet till föreningarna minskat. Situa-

tionen för föreningarna blev allt sämre, och gårdarna fungerade inte heller bra.

Det visade sig emellertid att den samlade skoldagen inte utvecklades på det sätt man avsett. Den samverkan där lärare, fritidspersonal och föreningsledare gemensamt skulle utforma skoldagen kom aldrig till stånd.

Under år 1978 utformade fritidsförvaltningen ett fritidspolitiskt program, kallat FRIS, som antogs av fritidsnämnden. Programmet fördes ut till all personal via studiecirkel. Efter diskussionerna om de övergripande målen och tolkningar av dem följde ett praktiskt reformarbete. Göteborg indelades i 25 delområden bestående av 1–4 rektorsområden med var sin fritidssekreterare som samordnare. Varje delområde fick ansvar för sin egen budget. Personalorganisationen ändrades.

Tidigare fanns inom fritidsförvaltningen centralt placerade konsulenter som var ansvariga för olika verksamheter t ex drama, parklek, idrott. Dessa konsulenttjänster omvandlades till tjänster för områdesansvariga fritidssekreterare. Fritidsråd och andra samarbetsorgan mellan föreningslivet och kommunen inrättades. Efter en utredning om den frivilliga samlade skoldagen infördes år 1981 obligatorisk samlad skol-

dag för årskurserna 1 och 2. De frivilliga aktiviteterna riktar sig till årskurserna 3–6.

Det fritidspolitiska programmet, FRIS, betonar brukarinflytande och delaktighet i den nära miljön. Man anser att det finns flera skäl som talar för att bostadsområdet utgör en lämplig bas för fritidsverksamheten. Geografiskt avgränsade områden medger en helhetssyn. Bostadsområdet är lagom stort för att den enskilde ska kunna utöva inflytande över och känna engagemang och ansvar för verksamheten. De flesta människor är starkt bundna till bostadsområdet och dess närmaste omgivning i sitt fritidsutövande.

Fritidsinsatserna bör särskilt stödja verksamheter för barn och ungdom, pensionärer, invandrare samt handikappade. Föreningslivet ska utgöra grunden för verksamheten. Områdesarbetet ska bedrivas i nära samarbete mellan det lokala föreningslivet och kommunen. Genom bidrag till nystartade föreningar vill man stimulera föreningslivet. Fritidsnämnderna och fritidsdistriktsnämnderna har efter samråd med de lokala föreningsråden ansvaret för att fördela de selektiva bidragen; de generella fördelas som tidigare av den centrala fritidsförvaltningen.

Det finns stor samstämmighet mellan målen i FRIS, kommunens kulturpolitik och läroplanen. När den lokala arbetsplanen för skolan utformas är det därför naturligt att knyta an till den fritidsverksamhet som finns i stadsdelen. Genom samarbete med olika föreningar som arbetar med teater, musik, hembygdskultur, idrott m m bedrivs arbetet även i riktning mot kommunens kulturpolitiska mål.

En ny organisation kräver tid för att fungera

Det är utredningssekreterarna Berit Arnefors på skolförvaltningen och Lars Hallmyr på fritidsförvaltningen som ansvarar för den övergripande samordningen av skolbarnsomsorgen i Göteborgs kommun.

– Samlad skoldag i årskurserna 1 och 2 är knuten till fritids-
hemsverksamheten, berättar Berit. Skolan har ett övergri-

pande ansvar för verksamheten. Under den samlade skoldagen arbetar fritidshemspersonalen till viss del i skolan. Kompletterande medel till detta får vi från socialförvaltningen. Det är alltid en fritidspedagog som går in i de fria aktiviteterna på lågstadiet, eftersom vi inte har någon föreningsmedverkan där. Vi har inte samlad skoldag i årskurs 3 ännu. Det är ett stort omsorgsproblem för många föräldrar och barn.

Skolbarnsomsorgen omfattar

- Morgonomsorg på fritidshem eller i skolan, kl 6.30–08.00.
- Samlad skoldag, årskurserna 1–2, kl 8.00–13.20.
- Eftermiddagsomsorgen på fritidshemmen, kl 13.20–18.30.
- Den frivilliga eftermiddagsverksamheten i föreningsregi, årskurserna 3–6, kl 14.00–18.00.

De icke-timplanebundna aktiviteterna inleder eller avslutar skoldagen och varje pass omfattar 40 minuter. Föräldrarna kan begära befrielse från de icke schemabundna aktiviteterna. Varje område har i övrigt stor frihet att besluta över organisation, innehåll och arbetssätt inom den icke timplanebundna delen av skoldagen.

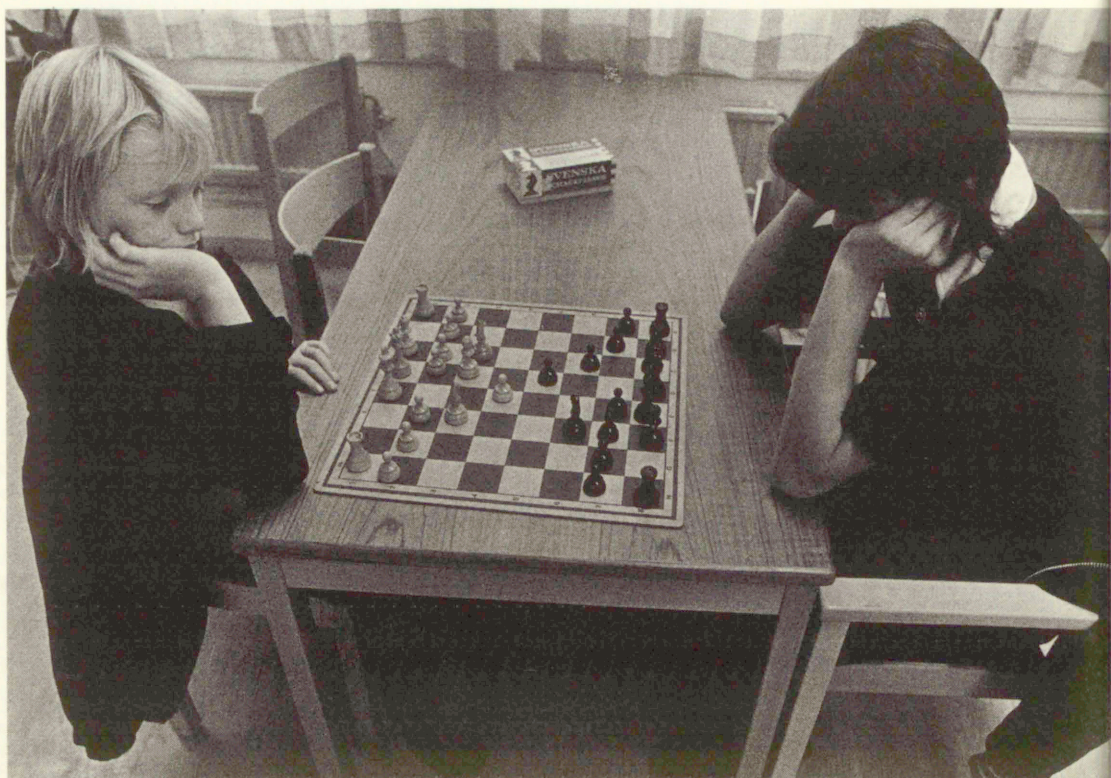
– Vi har arbetat mest med mellanstadiet, säger Berit. Det är angeläget att få in mer delaktighet och ansvar i hela verksamheten. Eleverna bör få kunskap om hur de kan påverka sin egen fritidssituation och hur de kan organisera sin fritid tillsammans med andra.

– Föreningarna har här stort ansvar. Vi har påbörjat en ledarutbildning för eleverna på högstadiet. Ett problem är att tiden för fria aktiviteter har minskat. Det betyder att det är svårt att få loss tid även om vi är väl förberedda och om föreningsledare kan ställa upp. Numera ligger ofta datautbildning och maskinskrivning på fria aktiviteter.

Under morgonomsorgen före skoldagens början tas barnen i årskurserna 1 och 2 om hand av fritidshemspersonalen och får även morgonmål om de så önskar.

Eftermiddagsomsorgen är avsedd för åldersgruppen 9–12 år. Där får eleverna pröva på olika aktiviteter t ex att spela schack en gång i veckan under ett läsår.

Vill man sedan fortsätta, låt oss säga med att spela schack, gör man det genom att gå in i föreningen. Det har inneburit att föreningarna fått många nya medlemmar. Man försöker se till att barnen får ett allsidigt utbud. Föreningarna får ett bidrag på 65 kronor per ledartimme samt bidrag till material. I vissa områden har fritids- och skolpersonalen utvecklat ett nära samarbete med föreningsledarna.

Samarbetet mellan olika förvaltningar fokuserades i början till skola och socialförvaltning (fritidshem), eftersom det fanns så många praktiska problem att lösa för de yngre eleverna. Samverkan skola- föreningar och frågor om hela skolans verksamhet fick då anstå.

– Den modell för samverkan som arbetats fram och prövats inom årskurserna 1 och 2 har kritiserats för att den är schematekniskt hårt pressad, säger Lars Hallmyr. Det ges inga utrymmen för studentens behov eller för att kunna sätta sig ner med ett enskilt barn som är bekymrat. Fritidspedagogerna känner starka pedagogiska krav inom de fria aktiviteterna. Efterhand har både lokal- och organisatoriska frågor kunnat lösas. Först nu har vi på allvar börjat ta upp innehållet i den samlade skoldagen.

Lars anser att skolan inte ser föningarna som en pedagogisk resurs. Föreningarna får ofta de timmar som blir över när skolan lägger sitt schema. I stället borde man utgå från vad föreningarna skulle kunna göra i skolan och gemensamt utforma aktiviteterna.

– Centralt är vi ganska överens om idéer och mål men man har olika grupper att ta hänsyn till. När det gäller skolan kan man inte styra uppifrån. Det är så mycket annat som anses viktigare än föreningssamverkan i skolan. Ett stort problem är lärarnas arbetstidsavtal, eftersom det försvårar gemensam planering.

– Fritidspedagogerna är en fast grupp som kommer in på ett mer organiserat sätt. Föreningsledarna har det svårare. Idéerna med föreningsmedverkan bygger på ett samhälle där det finns ett stort ideellt arbete i föreningarna. Nu blir det mest tal om att köpa tjänster och att få heltidsanställd personal.

– Det är angeläget att föreningsledarna kommer in i arbetslagen på skolorna. I arbetslaget bestämmer man innehållet i de fria aktiviteterna. Om det ska fungera måste föreningsledarna få tillföra arbetslaget sina kunskaper. Det är angeläget att alla inblandade är med och planerar FA-verksamheten. Vi skulle vilja förbättra och utveckla samarbetet inom en gemensam fortbildning för all personal som arbetar inom samlad skoldag.

Samverkan föreningar-skola i Norra Biskopsgården

Även om man kan se gemensamma problem och möjligheter inom den samlade skoldagen i en kommun fungerar verksamheten olika i de skilda stadsdelarna. I Norra Biskopsgården, där det finns ett starkt föreningsliv, har man en väl utbyggd samverkan mellan skolan och föreningslivet. Stadsdelen Norra Biskopsgården har fyra rektorsområden: Biskopsgården, Länsmansgården, Svartedalen och Jättesten.

Stadsdelen, med undantag av Jättestensområdet, tillkom under 50- och 60-talen. Den har bostadskvarter med gångstråk, parkeringsplatser, gårdar, lekplatser, men inga gemensamhetslokaler. Med undantag av några mindre närbutiker i bostadshusen är den allmänna servicen koncentrerad till större affärscentra med gångavstånd från bostadsområdena.

I Norra Biskopsgården bor totalt 21 000 invånare, varav 38 procent är under 24 år. Omkring 80 procent är arbetare. Det finns cirka 820 elever inom rektorsområdet, varav 72 procent är invandrare, huvudsakligen turkar och portugiser. De flesta invandrarföräldrar arbetar på Volvo.

Mellan 25 och 30 föreningar är engagerade i eftermiddagsomsorgen. Verksamheten är frivillig och ska ses som ett komplement till verksamheten i skola, fritidshem och eftermiddagshem. Den riktar sig främst till årskurserna 3–6 med avsikt att i första hand ske i föreningars regi, dock utan krav på medlemskap för eleverna. Föreningarna som medverkar i eftermiddagsverksamheten ska däremot kunna ta emot barnen i sin ordinarie verksamhet. Fritidsförvaltningen som har huvudansvaret för eftermiddagsomsorgen ska organisera den i nära samråd med föreningarna och skolan. Samrådet med föreningarna sker genom fritidsråden. Det övergripande målet för verksamheten är att ge alla elever möjlighet att få kontakt med föreningar och att fostras till demokratiska människor. Oftast följer eleverna verksamheten under ett helt läsår.

I Norra Biskopsgården erbjuds elever följande eftermiddagsverksamheter:

Badminton	Simning	Ridning och stallvård
Fotboll för pojkar	Brottning	Matlagning
Fotboll för flickor	Bordtennis	Schack
Gymnastik	Judo	Textilslöjd
Discogymping	Bågskytte	Ord & Bildverkstad
Basket	Gammeldans	Batik
Hobby, fritt skapande	En fritidspark	Teater, drama
	Från bakning till djurvård	Keramik

– Vi har lagt FA-verksamheten (fria aktiviteter) i direkt anslutning till eftermiddagsverksamheterna, säger Stig Kärrman, ansvarig för eftermiddagsverksamheten i Norra Biskopsgården. Det fungerar bra både för elever och ledare. Vi kan få ledare om de får en hygglig arbetstid. Skolan och föreningslivet kan arbeta kring gemensamma teman.

– Vi försöker lägga FA-verksamheten så att ledarna får minst en halv dag. Om vi tar simning som exempel, så har ledaren 16 timmar per vecka. Sedan har hon resten, dvs 14 timmar, i ett annat rektorsområde. Verksamheten pågår i 90 minuter. Ledarna har dessutom en halvtimmes förberedelsestid. Vi skriver avtal med föreningen som är huvudman för ledarna. Många föreningsledare skänker arvodet till

föreningen. Så sker t ex inom fotboll, brottning, judo, schack och Vårvindens badminton. Inga ledare får vara under 18 år, och vi kräver en ordentlig utbildning.

Eleverna gör sina val av aktiviteter på särskilda blanketter. De får samtidigt ange vilken barntillsyn de har och vilka övriga fritidsaktiviteter de deltar i. Alla uppgifter förs in på data. På så sätt kan man ge vissa elever extra stöd och undviker att de får samma eftermiddags- och kvällsaktiviteter.

– Vi gör planeringen med hänsyn till de olika årskursernas scheman, berättar Stig. I förra veckan var jag ute och presenterade verksamheterna för årskurs 2. I årskurserna 3–6 delar lärarna ut skriftlig information.

– Har eleverna anmält sig så måste de vara med, minst tre, fyra gånger. Är barnen borta utan giltig orsak flera gånger tar föreningsledaren kontakt med mig så tar jag kontakt med skolan och föräldrarna. De som inte anmäler sig till någon aktivitet får vänta ett tag. De brukar komma när kamraterna berättat om vad de håller på med. Vi har förtur för alla treor. De får alltid sitt första val.

Vid utvärderingar av skolbarnsomsorgen inom kommunen har det visat sig att det råder stora skillnader mellan stadsdelarna. I de västra stadsdelarna bor barn som när de kommer till årskurs 3 redan är med i föreningar, och har dessutom två, tre aktiviteter vid sidan om. I Hammar-kullen och Gårdsten är få barn föreningsanslutna. I Norra Biskopsgården har barnen blivit föreningsanslutna genom eftermiddagsomsorgen. I de västra stadsdelarna åker man långa sträckor för att få vara med i t ex ridning. Där finns föräldrar som kan ställa upp och skjutsa. I Norra Biskopsgården går man med i den bollklubb som finns i kvarteret.

– Det finns många aktiviteter för åtta- till tioåringar. Särskilt om de också går till fritidshemmet. Jag har en flicka i årskurs 3. Man är förvånad över hur barnen orkar med allt. Det är nästan något varje dag. Det kan vara svårt när man som vuxen har ansvar för att de ska hinna med läxor och inte vara trötta på morgnarna. Ibland kan det hända att man är oroad att de blir överstimulerade. Det beror mycket på hur skola och fritidshem samordnar sin verksamhet. En elev hade sju olika fritidsaktiviteter och mamman ringde till mig och var arg över att han inte fick vara med i en åttonde. Barnen kan ju inte själva ta ansvar. De ser inte konsekvenserna.

– Det finns inte samma möjligheter att anordna intressanta aktiviteter för tonåringar. De får andra intressen. Då lockar nöjeslivet i centrum. Kan man skapa trygghet och gemenskap i föreningsverksamheten och ordnas det bra verksamhet i fritidsgården så blir inte centrum attraktivt på samma sätt. Våra ungdomar ordnar själva alkoholfria lördagsdiskotek. Omkring 250–300 ungdomar besöker regelbundet varje vecka diskoteket.

Skolan har i samarbete med idrottsföreningarna startat föreningsledarutbildning för idrottsintresserade elever i årskurs 8. Syftet med utbildningen är bl a att på sikt rekrytera ledare för eftermiddagsomsorgen. Avsikten är att efterhand även få med andra verksamhetsinriktningar.

Genom att organisera ledarutbildning kan eleverna få möjlighet att fördjupa sig och bli mer delaktiga i sin fritidsverksamhet. Samtidigt kan de själva organisera nya verksamheter tillsammans med sina kamrater.

Skola – fritid – föreningar samverkar inom natur och miljö

Skolan, fritidsverksamheten och föreningarna samverkar också inom särskilda projekt. Ett sådant är friluftsverksamhet i Svarte Mosseområdet. Initiativtagare till Svarte Mosseprojektet är fritidssekreterare Els-Marie Aronsson.

– Vi har ett fint friluftsområde, Svarte Mosseterrängen, alldeles här intill, berättar Els-Marie. Det är ett bra bostadsnära naturområde som är viktigt att utnyttja. För några år sedan fick vi på fritidsgården en idé om att vi tillsammans med skolan skulle arbeta med naturstudier.

Så inleddes ett samarbete mellan Fritid Biskopsgården och Sjumilaskolan, en av skolorna i rektorsområdet. Verksamheten omfattar i dag samtliga elever i årskurs 6 och bedrivs både under timplanebunden undervisningstid och på fria aktiviteter. Syftet är att väcka och befästa ett intresse för friluft- och miljöfrågor samt att sprida kunskap om Svarte Mosseterrängen.

Fritidsassistenterna och lärarna diskuterade sig fram till en modell som byggde på föreningsmedverkan. Friluftsförbundet, Biskopsgårdens scoutkår och Svenska Naturskyddsföreningen erbjöd sig att medverka. Vidare ger fritidsförvaltningen, gatukontoret och arkeologiska museet stöd och hjälp.

– Vi inleder verksamheten med att något ta upp näringskedjan, vanliga växter och djur samt allemansrätten, bl a de fridlysta växterna. Sedan får eleverna vara med och röja i skogen under ledning av en yrkesman från gatukontoret. De får lära sig röja sly och såga ner mindre träd med moderna hjälpmedel. De får också plantera träd. Varje elev får sätta tre plantor.

– Vi har många invandrarelever. De känner inte alltid vår natur så väl. Allemansrätten är t ex inte känd av alla. Vi har också haft många skogsbränder. Den här verksamheten kan hjälpa eleverna att förstå varför de måste vara rädda om sin närmiljö.

Verksamheten pågår tio veckor på våren och tio veckor på hösten. Man börjar vid skolstarten på hösten och fortsätter vid slutet av vårterminen. Skolan betalar kostnaderna för arbetsledaren. Förutom lärarna deltar två fritidsassistenter som ledare. Verksamheten är ett bra exempel på hur ett samarbete kan fungera mellan olika förvaltningar i ett delområde, menar Els-Marie och sammanfattar resultatet av projektet så här:

– Vi har under arbetets gång tagit vara på varandras resurser och kunnande. Vi har lärt känna varandra, fått en inblick i varandras arbete och förhoppningsvis också fått en större förståelse för det vardagliga arbetet på respektive förvaltning. Sakerligen hade både fritidsförvaltningen och skolan kunnat genomföra denna verksamhet på egen hand men resultatet hade förmodligen då blivit ett helt annat.

– Projektet har gett skolan en möjlighet att pröva nya arbetsmetoder som i många avseenden svarar mot målen i den nya läroplanen. Verksamheten utanför klassrummet har utgått från det egna lokalsamhället och lagts upp som temastudier i den egna arbetsenheten. Vi vågar påstå att det varit värdefullt för barnen att komma ut i naturen och på ett påtagligt konkret och praktiskt sätt kunna förena teori och praktik.

– Det intressanta var att vi även fick det på timplanebunden tid. När vi startade hade vi motstånd från flera låg- och mellanstadielärare. Men det tog inte mer än ett läsår förrän de ändrade ståndpunkt. Nu är alla öppna för våra idéer, och vi har bra kontakt.

Treskoleprojektet/särskoleverksamhet

Skolförvaltningen har avsatt särskilda resurser för särskoleelever inom Svartedalens rektorsområde. Särskoleeleverna har tidigare enbart marginellt berörts av den samlade skoldagen. Numera deltar eleverna en gång i veckan i eftermiddagsomsorgen för årskurserna 3–6 och eftermiddagshemsverksamheten för årskurserna 7–9.

Förutom omsorg, som även omfattar social träning, syftar verksamheten till att intressera eleverna för idrott och föreningsliv. Målet är att integrera eleverna i den samlade skoldagen. Eftersom eleverna kräver större mått av tillsyn och handledning arbetar en fritidsassistent samt elevassistenter som stödpersonal i gruppen. Populära aktiviteter är ridning, bowling, biljard och hobbyverksamhet. Personalen följer med gruppen, serverar mellanmål, hjälper eleverna med hemtransport m m.

När särskolans elever börjar högstadiet erbjuds de inte längre plats på fritidshemmen. Detta har medfört problem för familjerna att klara omsorgsfrågan. Genom försöksverksamheten med eftermiddagshem erbjuds eleverna tillsyn efter skolans slut, jämförbar med en omsorgsverksamhet som bedrivs på fritidshemmen.

Under sommarlovet anordnas särskild verksamhet för elever i särskolan, även de som är rullstolsbundna. Biskopsgården disponerar en buss så att man kan företa studie- och badutflykter.

Hisingens AIK

Inom Norra Biskopsgården, som har många turkiska barn, har brottarklubben Hisingens AIK bedrivit ett särskilt invandrarprojekt.

Hisingens AIK, en knappt 20 år gammal brottarklubb med cirka 300 medlemmar, har under ett antal år medverkat i eftermiddagsomsorgen. Det har varit lätt att engagera turkiska barn i eftermiddagsomsorgen däremot har det varit svårt att få dem att fortsätta i föreningen. Flera barn lämnade föreningen efter påverkan från föräldrarna. Hisingens AIK önskade därför få kontakt med föräldrarna för att få till stånd ett samarbete. Så föddes tanken på projektet Invandraridrott.

Syftet med projektet var att få de turkiska pojkarna att delta och stanna kvar i föreningens ordinarie verksamhet. Eftersom detta till stor del bygger på att föräldrarna är positivt inställda bestämde man sig för följande mål:

- att skapa kontakt med de turkiska föräldrarna med hjälp av tvåspråkiga ledare,
- att ge de turkiska föräldrarna en inblick i svenskt föreningsliv,
- att skaffa kunskap om varandras kulturer med hjälp av studiecirkelar i olika ämnen,
- att få med turkiska föräldrar i supporterverksamheten HAIK-stödet,
- och att stimulera föräldrarna att engagera sig i ledar- och tränarrollen.

Vid projektstarten tog man kontakt med Sjumilaskolans hemspråklärare och ordföranden i Svensk-turkiska föreningen för att utbyta erfarenheter. Dessa personer visade sig bli viktiga samarbetspartner under

projekttiden. Hemspråkläraren hade naturlig kontakt med föräldrar och barn och kunde hjälpa till att berätta om ”vad som var på gång”. Ordföranden hade, förutom sina kunskaper om turkiska förhållanden, även ett stort kontaktnät.

Nästa steg blev att arrangera en studiecirkel i ämnet Muslim i Sverige för tränare och ledare. Avsikten var att ge kunskap om invandrarnas bakgrund och på så vis också större förståelse i praktiska frågor.

Träningsläger kan vara ett bra sätt att skapa kontakt och samhörighet i en grupp. De turkiska barnens föräldrar vågade inte låta sina barn vara med på tävlingar eller läger som innebar övernattnings utanför staden. Genom personliga samtal och brev lyckades föreningen förmå föräldrarna att låta barnen delta.

När projektet hade pågått ett halvår, började resultaten så smått att visa sig. Två turkiska föräldrar valdes in i styrelsen och en pappa engagerade sig som tränare för nybörjare. Senare deltog Hisingens AIK i ett internationellt ungdomsläger i Turkiet.

Det fanns svenska föräldrar som under projektet tyckte att det ägnades för mycket tid åt invandrabarnen. Några tog också sina barn ur föreningen. Rekryteringssatsningen på turkiska pojkar visade sig så lyckosam att den medförde en ”kantring” åt motsatt håll. En säsong fanns det 33 turkiska och två svenska barn bland nybörjarna.

I Turkiet är brottning en sport med gamla anor och hög status. När kontakten väl var knuten med de turkiska föräldrarna, ställde därför både mammor och pappor upp vid träningar och tävlingar. Föräldrarna var stolta över sina barn och engagemanget blev positivare än väntat.

Turkiska pojkar är oftast något tidigare utvecklade än svenska, vilket ställde till problem i en utpräglad kampsport som brottning. Några extra kilon kan vara avgörande för vinst eller förlust, och detta är något som man ännu inte riktigt har hittat någon bra lösning på.

Hisingens AIK upplever att de turkiska barnen numera deltar i verksamheten på samma villkor som de svenska och man har engagerat turkiska föräldrar i föreningsarbetet även som tränare.

Det mest positiva är att barnen har börjat umgås utanför träningslokalen. Det ser man som ett bevis på att det går att bygga broar mellan två nationaliteter.

(Källa: Idrott och invandrare. Förening i utveckling 7/87. Sveriges Riksidrottsförbund)

GAIS – gemensamt arbete i stadsdelen

I Göteborgs kommun har skapats en särskild samverkansorganisation genom att s k GAIS-grupper bildats. GAIS betyder gemensamt arbete i stadsdelen och bildades år 1979.

GAIS bildades för att få en närmare samverkan mellan förvaltningarna ute i de lokala rektorsområdena. Skolan har huvudansvaret för arbetet och rektor är ordförande i GAIS-grupperna. Samordningen av förvaltningarnas olika insatser inom skola/fritidsverksamhet är en särskilt viktig uppgift för GAIS-gruppen.

Genom samarbetet ges möjlighet att överblicka hela barn- och ungdomsverksamheten. Man får en bredare kompetens, men också möjlighet att använda kommunens samlade resurser på ett effektivare sätt. En fungerande samverkan bygger emellertid samtidigt på att ansvaret för olika verksamheter är klargjord.

Skolstyrelsen är huvudman för verksamheten i skolan. All personal som medverkar i arbetet i skolan är inte anställd av skolan. Skolan köper tjänster av andra förvaltningar och av föreningslivet. Härigenom utnyttjas den fackkompetens som finns utanför skolan.

För eftermiddagsverksamheten, som ska erbjudas alla skolbarn, måste planeringen ske med utgångspunkt från barnens behov under hela året, dvs även under lov dagar, veckoslut och ferier. Fritidsnämnden har därmed ansetts vara självskriven huvudman för eftermiddagsverksamheten.

Aktiv omsorg under hela skoldagen i Nässjö

– Vi präglade uttrycket aktiv omsorg när vi under år 1977 planerade för samlad skoldag, berättar studierektor Karl-Erik Pettersson som innehar en speciell skolledartjänst för att bl a organisera och ansvara för det övergripande arbetet kring den samlade skoldagen i Nässjö kommun.

– Aktiv omsorg betyder att skolan tillsammans med föräldrar, föreningar och fritidsverksamhet har tillsyn och ordnar aktiviteter för barnen före och efter timplanebunden undervisning, på raster och håltimmar samt under lov dagar. Viss verksamhet finns även under vinter- och sommarloven.

– Vi delade den icke schemabundna skoldagen i två delar: fria aktiviteter och aktiv omsorg. Det har visat sig vara en bra idé att satsa på skolbarnomsorg. Vi vet att elever, lärare och föräldrar är mycket nöjda med verksamheten.

Från början trodde vi att dessa resurser skulle behövas särskilt där vi har större skolor och sociala svårigheter, men vi kom underfund med att landsortsskolorna var minst lika viktiga, inte minst under lov och studiedagar m m. Dessutom har ju glesbygdsbarnen väntetider med skolskjutsar.

Inom kommunens övergripande samordningsorgan mellan förvaltningschefer och politiker för skol-, fritids-, kultur- och socialförvaltningarna fördes i samband med beslutet om SIA-reformen diskussioner om hur man bäst skulle kunna handleda eleverna under en samlad skoldag. Man beslöt att söka samarbete med föreningslivet. Det behövdes 35 ledare med en tjänstgöringstid på mellan 18 och 35 timmar per vecka. I kommunen finns 300 registrerade föreningar. Tillsammans med fritids- och socialnämnd gjorde skolstyrelsen en förfrågan i föreningsbladet om föreningarnas intresse för att medverka i en samlad skoldag.

De flesta Hem och Skola-föreningarna, hembygdsföreningen, Fri-luftsfrämjandet, Unga Örnar, Vi Unga och många frikyrkliga föreningar och idrottsföreningar erbjöd sig att medverka. Skolstyrelsen gjorde upp avtal om ekonomi och arbetsvillkor med de engagerade föreningarna.

Föreningsledarna anställdes inom sina respektive föreningar.

Föreningsledarna arbetar både inom skolan och i sin förening. Detta anses viktigt för att eleverna ska få möjlighet att träffa samma ledare inom den frivilliga barn- och ungdomsverksamheten som i skolan. På flera skolor anordnas också eftermiddagsverksamheter som föreningsledarna handleder.

I Hultet som är ett nybyggt område har Svenska Missionsförbundet anställt två ledare som både arbetar i skolan och har verksamheter i bostadsområdet. Frälsningsarmén arbetar på samma sätt i andra delar av kommunen, och KFUM anordnar basket både inom och utanför skolan.

Fria aktiviteter, som pågår 40 minuter per vecka för både låg- och mellanstadierna, leds av föreningsledare, lärare, äldre elever eller föräldrar. Tillsammans med eleverna planeras och genomförs verksamheten. Eleverna ska ha möjlighet att bilda intressegrupper. Genom fria aktiviteter får föreningsledarna möjlighet att träffa eleverna under planerad tid och i mindre grupper än under omsorgsdelen. Tiden för omsorg på morgonen är frivillig och avgiftsfri. Eleverna har ingen anmälningsplikt. De kommer om de så önskar. Det är oftast många elever med i verksamheten.

Samlad skoldag i Solberga

Nässjö tillhör de kommuner som med olika organisatoriska lösningar försöker att hålla skolan kvar i glesbygdsorterna. Solberga skola och Flisby skola som ligger respektive en och två mil från tätorten utgör tillsammans en enparallell skolenhet. I Solbergaskolan undervisas barnen i årskurserna 2, 4 och 5. Övriga årskurser går i Flisby skola. Ända sedan 1950-talets slut har skolorna organiserat undervisning enligt denna modell.

I slutet av 1960-talet flyttade många barnfamiljer från Nässjö ut till Solberga. I dag bor det 600 personer där, varav omkring 25 procent är barn. Det finns 60 elever på låg- och mellanstadierna och 50 högstadies elever.

Under de närmaste åren efter inflyttningarna fanns många problem och konflikter mellan barnen och den ursprungliga befolkningen. Det fanns en del skadegörelse. De unga var sysslösa och missnöjda.

Efterhand som människorna lärde känna varandra blev förhållandena bättre. En bidragande faktor till detta var att samarbetet mellan skolan och samhället runt omkring utvecklades. Numera finns ett nära samarbete mellan skolan och lokalbefolkningen. Varje termin inleds med en planeringskväll mellan lärare, föreningsledare och föräldrar. Då hjälps man åt att ge förslag till områden och personer som skolan kan samverka med. Man utvärderar också tidigare verksamheter.

Alla barn i skolan deltar i samlad skoldag, på morgonen även de förskolebarn som ska åka med skolbussen.

Föreningsledaren Ute Gustavsson, anställd av Svenska Missionsförbundet, handleder eleverna under två veckotimmar för fria aktiviteter och 15 timmar under aktiv omsorg samt har övrig tid i föreningen.

– Det är drygt för barnen med väntetider på grund av skolskjutsarna, säger Ute. Ibland har de inte hunnit äta frukost när de kommer på morgonen. Det kan vara kallt och de är tunnklädda. Då känns det bra att få komma in i värmen och få choklad och smörgås.

– Jag är alltid med och hjälper barnen när de ska av och på bussarna. Det är viktigt att de har någon vuxen där. Man säger några vänliga ord och vinkar av dem. Barnen åker med bussar som går åt olika håll så man måste se till att alla kommer med rätt buss.

– När alla kommit iväg och skolan startat klockan halv nio har jag ledigt en timme. Eftersom jag bor i närheten hinner jag att gå hem en stund. Klockan halv tio ska jag vara tillbaka för att ta hand om en elevgrupp. Ibland brukar de små få leka och de äldre spelar spel eller läser. Några går ut och spelar fotboll om vädret tillåter. På våren och hösten hoppar man rep och spelar kula.

– En del av timmarna för aktiv omsorg hjälper jag barnen med svenska och matematik. Ibland arbetar jag i klassrummet och andra gånger sitter jag tillsammans med något barn i biblioteket.

Under fria aktiviteter arbetar man kring de olika teman som planerats i samråd mellan föreningsledare, lärare och föräldrar.

– Under den här terminen har vi haft kontakt med personer från bygden som kommit och berättat om hur det var i Solberga och Aneberg förr. När vi arbetade med temat folkdräkter kom handelsmannens fru och berättade och visade sin egenhändigt sydda folkdräkt.

– Vi har gjort studiebesök i ett slott här intill. Ägaren berättade att hans farföräldrar en gång hade bott där, men de tyckte att det var svårt att värma upp det stora slottet så de byggde en sidoflygel som de bosatte sig i. De lät allting stå kvar, så farfaderns leksaker står fortfarande kvar.

Under våren byggde eleverna i samarbete med scouterna ett vindskydd. De har också gjort enkla experiment på skolgården med sol- och vindenergi. Med hjälp av föräldrarna har de byggt ett litet vindkraftverk. Det blev så uppmärksammat att högstadieläroverna från Bodafors gjorde studiebesök för att ta del av arbetet.

– Under sportlovsveckan kan jag ha upp till 30 barn, berättar Ute. Det kan vara jobbigt, men oftast kommer före detta elever och hjälper till.

– Utöver skolan arbetar jag i föreningen med scouting. På måndagskvällarna träffas vi, 30 barn och fyra ledare, och har olika verksamheter. Vi avslutar alltid med sång och bön. Scoutkåreerna samlas under sommaren till ett läger. Varje kår bildar en egen grupp. De lagar sin mat och har tälten in till varann. Alla kåreerna tillsammans fungerar också som en stor familj i gemensamma aktiviteter.

Föreningsverksamhet i Runnerydsskolan

Runnerydsskolan med sina 300 elever är den största låg- och mellanstadieskolan i Nässjö. Stadsdelen Runneryd växte fram på 1960-talet. Då byggdes också skolan.

Det var vid den tiden då Nässjö expanderade, framtidsvisionerna var ljusa och man satsade på att bygga höghus i Runneryd. Under slutet av

1970-talet när industrin stagnerade blev det allt svårare att få hyresgäster i de höga husen. En del hyrdes ut till människor med sociala problem, men de flesta blev genomgångsbostäder för invandrare.

År 1977 började Nässjö ta emot flyktingar, först libaneser och assyrier, något senare även båtflyktingar. Senast har iranier och eritreaner flyttat in. De flesta invandrare bor i Nässjö medan de väntar på stationeringsort. Drygt 60 invandrarelever finns för närvarande på Runnerydsskolan.

På Runnerydsskolan arbetar föreningsledarna Ulla Larsson, Friluftsförbundet, på lågstadiet och Bitte Pettersson, Svenska Missionsförbundet, på mellanstadiet. I deras tjänst ingår fria aktiviteter och aktiv omsorg.

Ulla samarbetar både med skolpersonal och personal på ett angränsande fritidshem. Under den tid då samtliga barn är i skolan, dvs mellan kl 10.00 och 12.00 är fritidspedagogerna knutna till skolarbetet.

Föreningsledaren organiserar fria aktiviteter i samarbete med skol- och fritidspersonalen. Varje klass har två ledare under fria aktiviteter. En gång i månaden grovplanerar man tillsammans.

– Vi försöker framför allt anpassa våra verksamheter till orienteringsämnen, berättar Ulla. När lärarna tar upp klockan i årskurs 1 så gör eleverna egna små klockor hos oss.

Vi har byggt rymdfarkoster och gjort en stenåldersby. Till julen, påsken och andra högtider tillverkar vi små prydnader. Det händer också att vi arbetar med gemensamma collage och utställningar. Fritidspedagogerna är särskilt utbildade i och mycket intresserade av musik, drama, bild och dans. Nyligen har vi haft ett tema kring Griegs musik. I årskurs 3 gör vi studiebesök, och vi låter olika samhällsintressenter komma och berätta utifrån sin särskilda kompetens. Ibland tar vi hem bilder och filmer. Vi har t ex haft drog-information och samverkan med hembygdsföreningen. När vi startade vår tidning, besökte vi Smålands Dagblad.

– Eftersom jag arbetar inom Friluftsrämjandet vill jag gärna att barnen ska få kunskaper om och ha glädje av naturen. Det finns ett bra naturområde i närheten som vi kan återkomma till under naturens växlingar. På vintern åker vi skidor och skridskor.

– En del av barnen går med i våra mulle- och strövargrupper i Friluftsrämjandet. Där arbetar vi vidare med skid- och skridskoskola och med naturexkursioner. På så sätt lär man känna barnen bra, och det är mycket viktigt, särskilt när man är i skogen. Där bygger samvaron på ömsesidigt förtroende så att ingen skadar sig, blir rädd eller kommer vilse.

Friluftsrämjandet har vid flera tillfällen blivit anlitat på studiedagar för skolpersonal och för föräldragrupper. Detta har ibland lett till att hela klasser bildat strövar- och lufsargrupper. Både vuxna och barn har ansett att samvaron i naturen har stärkt klassammanhållningen.

Utöver fria aktiviteter har Ulla ett ansvar för aktiv omsorg under den tid barnen inte har lektioner.

– Många barn har föräldrar som går tidigt till arbetet. Då vill barnen hellre vara i skolan än ensamma hemma. Lågstadiel eleverna börjar skolan tio minuter över åtta eller tio minuter i nio. De iranska barnen brukar komma tidigt. De älskar att göra dockor och djur. Just nu gör vi en sköldpaddsfamilj. Ibland ritar vi eller håller på med spel.

– På rasterna går jag omkring på skolgården, hjälper till där så behövs eller går och pratar med eleverna. Det är mest flickorna som vill vara med mig.

Vår förening har en livssyn i medmänsklighet

Även på mellanstadiet finns en stark samverkan mellan innehåll och arbetssätt i fria aktiviteter och den timplanebundna undervisningen. När t ex eleverna studerar andra länder inbjuder man experter i anslutning till ämnet under fria aktiviteter.

En representant för Amnesty International visade t ex bilder och berättade om en man som blivit oskyldigt dömd och hur man kan arbeta för att hjälpa en enskild person. Missionskyrkans ungdomsledare berättade om Israel och det kristna budskapet. I samband med detta fick skolan en uppsättning Barnens Bibel.

Schemat är planerat med tanke på samverkan med närsamhället. Därför ligger FA-timmarna för två klasser i en följd. Då kan en expert få åttio minuter i helklass. Mellan besöken arbetar eleverna med bild och annan skapande verksamhet. Höst och vår ägnar man åt naturen och trafikundervisningen. På mellanstadiet cyklar eleverna till skolan. I den aktiva omsorgen ingår att läsa läxor med barnen. I övrigt planerar barnen och ledarna vad de vill göra.

– Vi har märkt att mellanstadieeleverna inte tycker om att ”pysla”, säger Bitte. Det har de fått nog av på dag- och fritidshemmet. Däremot vill de gärna diskutera frågor som rör dem själva men också de stora överlevnadsproblemen. Vi sjunger mycket. Barnen älskar sånger där man håller varandra i händerna. Ibland dramatiserar vi händelser från vardagslivet och samtalar om dem. Vi gör charader och har andra lekar. Gemenskapen är mycket viktig. Det märker man, både när barnen kommer och busar, och när de kramas.

– Jag tycker att en del av mina föreningsbudskap är den mänskliga gemenskapen. För vår förening har ju en livssyn. Genom att jag försöker visa medmänsklighet och kärlek, lär dem ta hand om varandra och inse varandras värde för jag fram föreningens budskap.

– Det vill jag tydligt visa på både i innehåll och arbets-sätt. När vi t ex tar upp u-landsproblematiken eller drog-problemen ska det klart framgå att alla människor är viktiga. Det är vår skyldighet att försöka hjälpa dem som är i nöd.

Många av eleverna träffar Bitte i Pingstkyrkans ungdomsverksamhet där hon är ledare. Andra barn är medlemmar i Missionskyrkans barn-grupp. Återigen andra är medlemmar i Unga Örnar, Friluftsförbundet eller Ungglottorna. En del är medlemmar i ett par föreningar.

– Det är viktigt att barnen vet vilken förening man tillhör, menar Bitte. Vi försöker däremot inte att aktivt verka för att få dem med i föreningen.

– De senaste åren har samarbetet mellan kyrkorna utvecklats. Man ger varandra stöd och hjälp. Föräldrarna är också positiva till kyrkans barnverksamhet.

Samlad skoldag utformas utifrån den enskilda skolans behov

– Det är egentligen inte så svårt att organisera skola- och föreningssamverkan för en kommun med en stabil befolkning av den här storleken, anser studierektor Karl Erik Petersson. När vi gjort de administrativa överenskommelserna med föreningarna, ger vi ett stort utrymme för självstyre ute på skolorna. Varje skola ska få utforma skoldagen utifrån sina behov och möjligheter.

– All personal som deltar i samlad skoldag har ett par gemensamma studiedagar om året. Då försöker vi klargöra skolans mål och innehåll. Vi tar upp de problem och svårigheter som kan uppstå och försöker hjälpas åt att finna lösningar på dem. Min uppgift är också att hålla kontakt med social-, kultur- och fritidsförvaltning, för att samarbetet ska fungera på ett bra sätt.

Föreningsledarna – länken mellan skola och fritid i Järfälla

Sedan år 1968 har Järfälla kommun bedrivit fritidsverksamhet för eleverna efter skoldagens slut. I början främst för högstadiets elever, men efterhand växte verksamheten till att omfatta även låg- och mellanstadierna. I mitten av 1970-talet fanns 150 grupper som hade sammankomster varje vecka. Ungefär hälften sysslade med idrott, hälften hade andra ämnen såsom skapande dramatik, foto, friluftsverksamhet, modellbygge och körsång. Vid samma tid startade kommunen också en försöksverksamhet med samlad skoldag i rektorsområdena Nyberg och Tallbohov enligt SIA-utredningens modell. Skolorna avdelade lokaler för "hemvist" där eleverna fick tillsyn före skoldagens början och under håltimmar. De elever som var anmälda till hemvisten fick också delta i fasta grupper ledda av föreningsledare efter skoltidens slut.

För att bättre kunna planera verksamheten och samordna resurserna bildades ett samarbetsorgan bestående av förtroendevalda och chefs-tjänstemän från de fyra förvaltningarna skola, social, fritid och kultur.

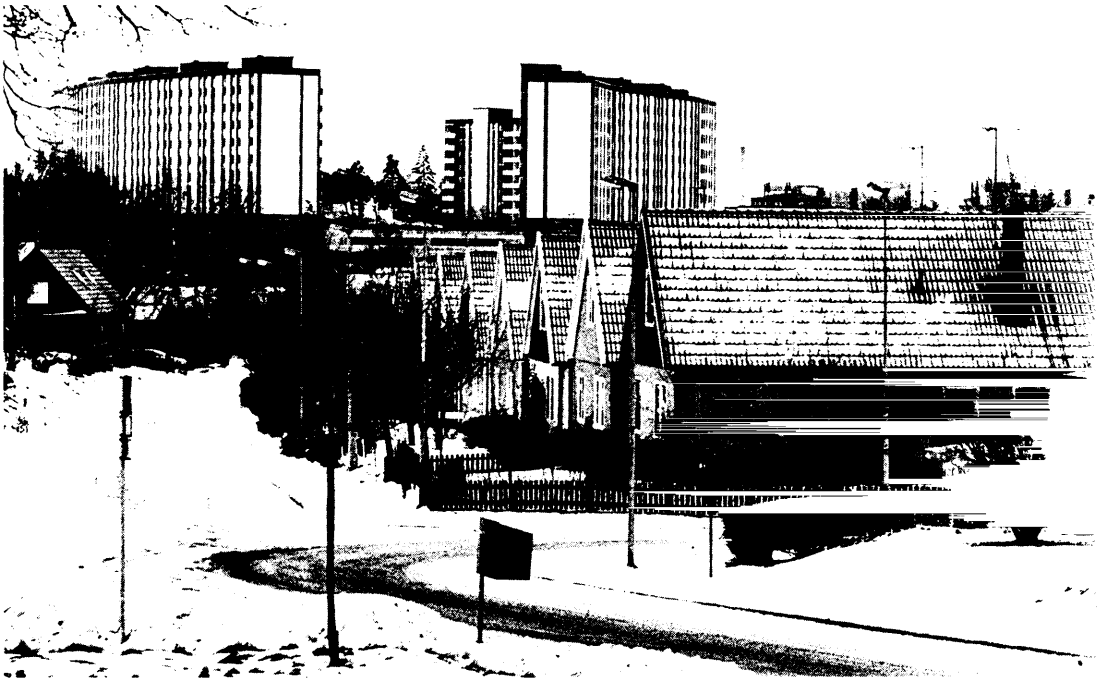
Representanter för fritidsnämnden och föreningarna träffades områdesvis för att planera fritidsverksamheterna. Man tog bl a upp lokal- och resursbehov samt diskuterade mål och innehåll för verksamheten. Det program som utarbetades gav en del av ramarna för den nuvarande uppläggnings av samlad skoldag. Kontaktbidraget till föreningarna övergick att bli ett föreningsledarbidrag.

En typisk förortskommun

Järfälla är en förortskommun till Stockholm. Under de senaste 30 åren har befolkningen ökat från 7 000 till 57 000 invånare. Kommunen kommer fr o m årsskiftet 1988 att indelas i fyra kommundelar: Jakobsberg, som blir centralort, 20 000 invånare, Barkarby/Skälby 8 000 invånare, Viksjö 16 000 invånare samt Kallhäll/Stäket 11 000 invånare. Den senare delen har sedan år 1982 haft kommunalnämnd på försök och haft eget ansvar för barn- och äldreomsorg, fritiden, biblioteket och en del av skolan.

De flesta bostäderna i Järfälla byggdes under 1960-talet, och de är som regel stora. Nästan hälften av flerfamiljshusen har fyrrumslägenheter eller större. Drygt 40 procent av bebyggelsen är småhus.

Det bor ovanligt många barnfamiljer i kommunen. Andelen invandrare ligger över riksgenomsnittet. Trots att många företag etablerats inom kommunen är Järfälla en typisk pendlarkommun. Omkring två tredjedelar av de yrkesarbetande reser dagligen över kommungränsen till sin arbetsplats. Arbetslösheten i Järfälla är låg, och familjernas inkomster ligger över genomsnittet för Sverige. De flesta kvinnor förvärvsarbetar.

Verksamheten inom fritidsnämnden är för närvarande indelad i sex distrikt.

- I Nibbledistriktet, som omfattar Jakobsberg, Sångvägen, Nibbleområdet, Aspnäs, Vattmyra, Berghem och sammanfaller med Nibble rektorsområde, finns två fritidsgårdar och Unga Örnars hus där man bedriver öppen verksamhet. Det pågår många gruppaktiviteter, bl a teatergrupper, på eftermiddagarna både i kommunal- och föreningsregi. Föreningarna handleder 25 grupper inom fria aktiviteter.
- I Kvarndistriktet, som omfattar västra Jakobsberg, finns en fritidsgård, sporthall och simhall.
I distriktet finns, förutom diskotek och gruppverksamhet på fritidsgården, öppen verksamhet med pyssel, hobby och spel på skolorna. Föreningarna har 20 grupper inom fria aktiviteter och ett tiotal fasta grupper i eftermiddagsverksamheten.
- Barkarby/Skälby är ett geografiskt väl avgränsat distrikt. Björkebygården är distriktets centralpunkt. Gården är sammanbyggd med Björkebyskolan, vilket medfört en omfattande rastverksamhet i samverkan med skolan. Gården fungerar som uppehållsrum åt skolan. Caféet är öppet kl 8.30–14.30.

Förutom den öppna verksamheten som drivs på gården under dag- och kvällstid, finns det öppen verksamhet på Skälby gård på torsdags-eftermiddagar och i Belehuset varje eftermiddag utom lördag och sön-

dag. Ett par gånger under terminen har man yngredisko i Skälby och Barkarbyskolan samt på Björkeby fritidsgård.

I distriktet finns cirka 11 grupper på eftermiddagstid. Föreningsledarna deltar i ett försök med fasta grupper på förmiddagarna. Teaterverkstaden har tre grupper i området. Föreningarna har omkring 20 grupper i fria aktiviteter.

- Viksjödistriktet har de barnrikaste och yngsta bostadsområdena. Föreningarna är unga och många arbetar på att finna rätta arbetsformer. Eftersom det inte finns tillräckligt med lokaler arbetar en del grupper i skolan på eftermiddagarna.

Viksjöträffen – samlingslokalerna i centrum – erbjuder med sitt café ett alternativ till de rena verksamhetsplatserna. Anläggningen är avsedd för föreningslivet, men den öppna caféverksamheten syftar till att möjliggöra kontakter mellan ungdom – allmänhet och föreningsliv.

Omkring 50 fasta grupper med 600 platser finns på eftermiddagstid. Trots det ställs många utanför, då platserna inte täcker behovet. Distriktets sex föreningsledare är en viktig resurs. Teaterverkstaden har verksamhet på Träffen, Fjällen och Basketstugan. Föreningarna har fria aktiviteter i alla tre skolorna.

- Tallbohov/Söderhöjdens distrikt omfattar södra Jakobsberg med Tallbohovsskolans rektorsområde.

Tallbohovs fritidsgård med öppen verksamhet på eftermiddagar och kvällar är centrum för fritidsaktiviteterna. Varannan fredag finns diskotek för årskurserna 4–7. Varje torsdag förmiddag fungerar gården som Föräldracafé.

Under eftermiddagsverksamheten arbetar 20 grupper. Dessutom finns Tallbohovs hemvist som ett alternativ till fritidsgårdens öppna verksamhet. Föreningarna har 15 grupper inom fria aktiviteter.

- Fritidsverksamheten i Kallhäll/Stäket är underställd kommunalnämnden i Kallhäll/Stäket. Visst samarbete sker med övriga fritidsdistrikt kring policyfrågor och gemensamma arrangemang.

Distrikten har samma geografiska indelning som högstadieskolornas upptagningsområden. Varje distrikt ansvarar under ledning av sin distriktskonsulent för all fritidsverksamhet i kommundelen. Fritidsnämnden har fastställt ”Mål och metoder” som ett politiskt styrmedel för vad verksamheten ska syfta till och på vilket sätt den ska genomföras.

Enligt målen ska verksamheten inriktas mot de behov som människor uttrycker. Samverkan med enskilda, organisationer och förvaltningar är viktig. Verksamhetsplanerna i stort ska beslutas av fritidsnämnden, medan detaljplaneringen sker i distrikten.

Föreningar som samverkar med skolan

Nibble

Järfälla Folkdansgille
Järfälla Orienteringsklubb
(föreningsledare)
Järfälla Pingstförsamling
(föreningsledare)
Järfälla Skyttegille
Scoutkåren Kampen
Unga Örnar (föreningsledare)
Invandrarföreningar Hem och Skola i
Nibbleskolans ro
Järfällagymnasterna (föreningsledare)
BK Jakob (bowlingklubb)
Jakobsbergs Finska Förening
Verdandi (FA, parklek)

Kvarn

Järfälla Alpina klubb
Järfälla Fältbiologer (föreningsledare)
Jakobsbergs Modellflygklubb
SMU i Järfälla (föreningsledare)
Järfälla Simsällskap (föreningsledare)
Jakobsbergs GOIF (föreningsledare,
fotboll, ishockey, handboll m m)
MHF Ungdom

Viksjö

Andeboda Bollklubb (fotboll, bandy,
bordtennis, föreningsledare)
BK Ares (brottning, föreningsledare)
Viksjö Golfklubb
Viksjö IK (fotboll, bordtennis,
föreningsledare)
Viksjö Tennisklubb
Järfälla Modelljärnvägsklubb
SMU i Järfälla (barnverksamhet,
scouting, föreningsledare)
Unga Örnar Viksjö
Viksjö Scoutkår
IFK Viksjö (fotboll, pingis)

I sporthallen/simhallen och på hockey-
rinken finns dessutom:

BK Ares (brottning)
Järfälla Atletklubb
Järfälla Basketbollklubb
Järfälla Boxarklubb
IK Bele
Järfälla Sportdykarklubb
Järfällagymnasterna
Järfälla Judoklubb
Järfälla Hockeyklubb

Barkarby/Skälby

Barkarby/Skälby Scoutkår
IK Bele (fotboll, ishockey, handboll,
bordtennis, gymnastik föreningsledare)
Friluftsförbundet Barkarby/Skälby
(mullskolor, strövar- och friluftsverk-
samhet, skidor, skridskor)
IF HK 79
Hem och Skola, Barkarby/Skälby
Vårdkasekyrkans Ungdom, (barnverk-
samhet, scouting, sång, musik, öppen
verksamhet, volleyboll, föreningsledare)
Badmintonklubben KOMET

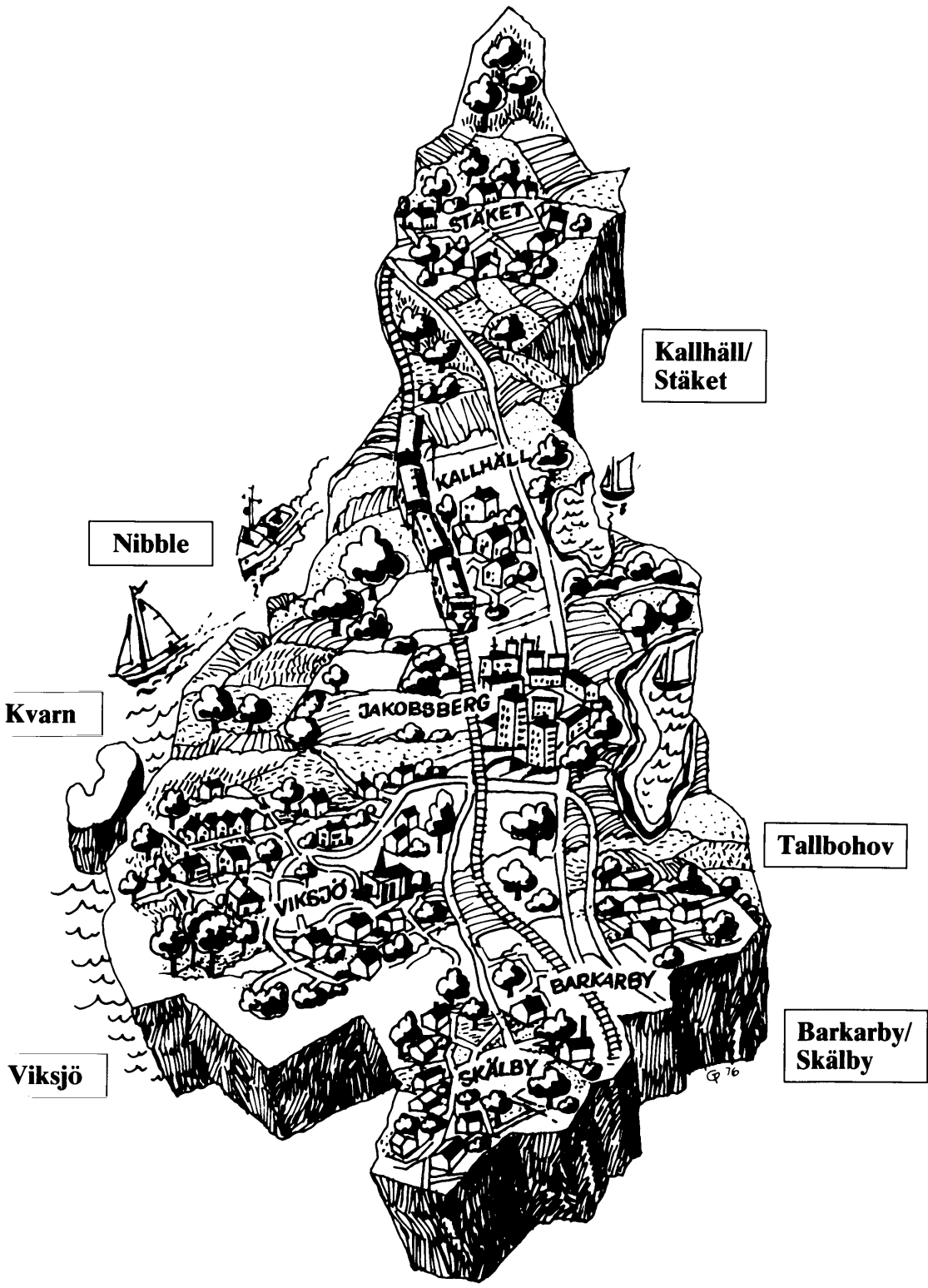
Tallbohov

Söderhöjden/Wasa (fotboll, ishockey,
bandy, föreningsledare)
Jakobsbergs Scoutkår (föreningsledare)
Järfälla Basketbollklubb
(föreningsledare)

Kallhäll/Stäket

Kallhälls schackklubb
Idrottsföreningen HK
Friluftsförbundet
Unga Örnar
IF Triangeln (bandy, fotboll, friidrott,
tennis, varpa)
Kallhälls 4H
Kallhälls IF (ishockey)

Nibble

Kallhäll/
Stäket

Kvarn

Tallbohov

Viksjö

Barkarby/
Skälby

© 76

Föreningsmedverkan i samlad skoldag

Järfälla kommun har ett föreningsledarbidrag. Avtalsmässigt är ledarna anställda av föreningarna. Lönen betalas ut antingen av föreningen eller direkt från kommunen. I villkoren för att föreningarna ska få anställningsbidragen ingår att ledarna ska ha två tredjedelar av arbetstiden förlagd till skolan för att arbeta inom fria aktiviteter, medverka i undervisningen samt rast- och eftermiddagsverksamheter. Den återstående tredjedelen fullgör ledaren inom sin förening. Fritidsförvaltningen har ansvar för administration, utbildning och övergripande planering.

Lars Danielsson utbildningsansvarig och Jan-Olof Söderberg verksamhetsansvarig för föreningsledarna redogör för verksamheten.

- När vi införde samlad skoldag måste vi heltidsanställa föreningsledare för att få till stånd en samverkan mellan skola och föreningsliv, säger Lars. Tanken i SIA-propositionen var ju egentligen inte att samverka med skolan skulle ske genom heltidsanställda föreningsledare. Men trots lagen om rätt till ledighet för föreningsmedverkan var det få som hade möjlighet att ta ledigt för att komma till skolan några timmar då och då.

Det krävs en omfattande organisation om allt ska fungera. Det måste finnas ledare på utsatt tid och plats i skolan. Barnen behöver ha samma ledare på skoltid och fritid. Ledarna orkar inte arbeta tillsammans med alltför många grupper. Ett bra samarbete mellan de vuxna i skolan kräver ett begränsat antal samarbetspartner.

Fritidsförvaltningen rekryterar ledare på flera sätt. Det vanligaste är att någon av ungdomarna inom föreningen anställs som ledare när de gått ut gymnasieskolan. Det kan också vara en ledare som arbetat ideellt på sin fritid som övergår till ett hel- eller halvtidsarbete inom föreningen. Det förekommer också att man annonserar för att få ledare.

- Det svåra har varit att utveckla verksamhetsformer så att vi får in föreningarnas profil, menar Jan-Olof Söderberg. För en fotbollsledare är det ju inte så svårt, men arbetar man för Unga Örnar med t ex skapande verksamhet är det svårare. Då brukar ledarna berätta om örnverksamheten vid några tillfällen. Det ska hela tiden klart framgå vilken förening som står bakom aktiviteterna. Ledarna bär t ex ofta en tröja som markerar föreningstillhörighet. Det ingår i uppdraget att föreningarna ska ha profilerad verksamhet.
- Risken är ju annars att föreningen bara spelar pingis utan att tala om vad man står för. Idén är ju att försöka väcka ett intresse hos barnen för föreningslivet.

Inom fria aktiviteter planerar föreningsledarna verksamheten tillsammans med lärare och elever. De erfarna ledarna har lyckats utveckla en bra lektionssamverkan. I Viksjö har föreningsledare och lärare arbetat tillsammans kring temat Föreningsliv. De har behandlat hur en förening fungerar, mötesformer m m. Eleverna har fått pröva på att ha styrelsemöte.

Friskvård och droger är andra teman. En del ledare bidrar med sin fackkunskap i undervisningen, så har t ex ledare från kyrkorna medverkat i religionskunskapen. Ledarna från Unga Örnar är en resurs inom samhällsorienterande ämnen. Idrottsledarna och scoutledarna har samverkan med idrottlärarna. Fältbiologerna kompletterar biologilärarna.

Den övergripande idén med den organisatoriska utformningen av samlad skoldag i Järfälla är att barnen ska kunna möta samma föreningsledare under som efter skoldagen.

Föreningsmedverkan är ett medel för skolan att få kontakt med organisationer utanför skolan. Alla elever i Järfälla kommun möter minst en föreningsledare under sin skoltid.

Scouting är populärt i Järfälla

Scouterna har en omfattande verksamhet i Järfälla kommun och samverkar med skolan inom den samlade skoldagen. Det finns fyra scoutkårer inom kommunen. Viksjö är störst och mest aktiv med omkring 300 medlemmar, Jakobsberg och Barkarby har vardera 150 och Kallhäll har omkring 100 medlemmar. De flesta ledarna rekryteras bland föräldrarna. Många aktiviteter ordnas gemensamt för barn och föräldrar.

Scouterna har miljö, fred och samhällsarbete på sitt program. De använder friluftss- och lägerverksamhet som viktiga metoder. Barnen får lära sig hur man gör upp eld, lagar mat, sätter upp vindskydd m m i skogen. Man tar upp utrustning och klädsel och säkerhetsbestämmelser för vistelser i naturen. De yngsta får göra dagsutflykter till sin scoutstuga, och de äldre har även övernattningar.

Scouterna har föreningsledare i Viksjö, Jakobsberg och Barkarby. Det övergripande målet för samarbetet med skolan är att visa och lära ut ett skapande friluftsliv. Föreningsledarna bistår också i planering och genomförande av friluftsdagar. För de yngre barnen finns alltid föräldrar med.

Ingegärd Odhelius som arbetar med scouting inom samlad skoldag och är samordnare för scoutkåren i Järfälla beskriver svenska scoutförbundets organisation.

- Barnen i årskurserna 2 och 3 ingår i mini- och samscouting. Under årskurserna 4 och 5 tillhör man juniorscouterna och i årskurs 6 t o m årskurs 8 patrullscouterna för att om man önskar fortsätta ingå i seniorscouterna mellan 15 och 18 år. Inom scouterna har vi ett system med patruller och avdelningskårer och en inbyggd ledarutbildning. När de äldre barnen bildar grupper blir de samtidigt patrulledare för de yngre. Några ungdomar blir så småningom avdelningsledare.

- I stort fungerar vår verksamhet bra, säger Ingegärd, men visst finns det problem. Det kan vara svårt att få föräldrarna att ställa upp. Vi är mycket beroende av föräldramedverkan vid utflykter och läger. Ett problem är att få lärarna att inse vilken resurs föreningsledarna är. Vi vill ju inte bara samverka vid skogsutflykter utan även vara en resurs i den teoretiska utbildningen.

Föreningarna en resurs i so- och no-ämnena

Enligt läroplanen har de samhällsorienterande ämnena ett särskilt ansvar att fostra eleverna till medborgare i ett demokratiskt samhälle.

Eleverna skall stimuleras till egna insatser i samhällslivet och få kännedom om de möjligheter som finns att påverka utvecklingen genom medverkan i politiskt och fackligt arbete och genom anslutning till olika ideella organisationer och föreningar . . . Eleverna skall därför ges rika tillfällen till kontakt med olika grupper av människor utanför skolan.

I undervisningen skall eleverna träna sig i att söka orsaker till motsättningar och att bearbeta konflikter. Skolan skall hjälpa eleverna att förstå hur konflikter mellan enskilda människor, mellan grupper och stater uppstått i det förflutna och idag, vilken grund konflikterna kan ha, hur de kan förebyggas och hur de kan lösas.

(Läroplan för grundskolan, s 120)

De moment i kursplanen som berör föreningslivet finns under rubriken Människans verksamhet – samhällsperspektivet inom följande moment.

Lågstadiet: Demokratins grunder utifrån arbetet i den egna klassen. Skolans, lekens och fritidens miljö och dess anpassning till människorna. Fritids- och kulturaktiviteter för barn.

Mellanstadiet: Frågor kring demokrati. Demokratiska arbetsformer i den egna klassen och i skolan. Något om den kommunala demokratin. Något om föreningslivet på orten. Fritids- och kulturaktiviteter utifrån den egna gruppens behov.

Högstadiet: Frågor kring demokrati. Mötesformer och möteteknik, demokratiska arbetsformer i den egna skolan. Politiska partier, folkrörelser och organisationer. Fritid och kultur: Behov, resurser och alternativ.

(Läroplan för grundskolan, s 125 f)

Stöd för att utnyttja samverkan med olika föreningar och deras särskilda kompetenser finns också i kursplanerna inom ämnena t ex för miljö- och fredsarbete, naturstudier, hälsofostran, religion samt inom fria aktiviteter och temastudier.

En tidigare undersökning om bl a elevers och lärares inställning till ämnet samhällskunskap i grundskolan och gymnasieskolan (USKU 1975) visade att folkrörelser och fackliga frågor fick låg prioritet. Man ifrågasatte skolans, läromedlets eller föreningarnas sätt att ta upp frågorna och efterlyste en mer probleminriktad behandling av frågorna. Skolans undervisning hade inte ökat elevernas intresse för föreningslivet eller politiskt engagemang.

Eleverna önskade få en analys av olika problem och sammanhang i studierna, gärna av utomstående experter. Eleverna önskade då helst möta experterna i klassrummet och vid studiebesök.

I Skola för delaktighet, SOU 1985:30, berörs elevers och lärares ointresse av samhällsfrågor och man ställer frågan huruvida elevernas ointresse beror på innehållet i de samhällsorienterande ämnena. Utredningen rekommenderar en undervisning som ger en kritisk belysning som visar varför samhället ser ut som det gör, vilka krafter som har legat bakom hur olika institutioner utformats, hur dessa fungerar, vilka problem de har och vilken kritik som riktats mot dem.

”För skolsamhället blir idealet inte att betona demokratin som form utan att använda demokratins pluralism för att skapa förutsättningar för att elever självständigt skall förstå och på sikt kunna inta en distanserad hållning till den politiska diskussionen.”

(Skola för delaktighet, SOU 1985:30, s 71)

Undersökningar visar (Englund 1984) att elevernas intresse för samhälle och politik ökar i en undervisning där stor vikt läggs vid argumentation och diskussion. Genom en samverkan med föreningar och organisationer, särskilt de politiska ungdomsförbunden, kan eleverna få insikt om hur politiska idéer konkretiseras och politiskt arbete bedrivs i ett demokratiskt samhälle.

Politiska och fackliga organisationers medverkan i skolan

För politiska organisationers medverkan i skolan har skolöverstyrelsen i samarbete med representanter för de politiska ungdomsförbunden, statens ungdomsråd, Svenska kommunförbundet och Landstingsförbundet utarbetat Allmänna råd.

”Med hänsyn till skolans uppgift att stimulera eleverna till att delta i föreningsverksamhet är samverkan med de politiska ungdomsförbunden och andra organisationer som i första hand rekryterar ungdomar som medlemmar och som leds av ungdomarna själva särskilt angelägen . . .

SÖ ser det som naturligt att de politiska organisationernas medverkan i första hand sker kontinuerligt som en naturlig del av enskilda klassers och arbetsenheters arbete med olika huvudmoment i ett eller flera ämnen. Medverkan kan också ske i anslutning till temastudier, fria aktiviteter eller koncentrationsdagar. Samverkan behöver inte alltid innebära att företrädare för organisationerna kommer till skolan. Eleverna kan också besöka organisationerna för intervjuer eller på annat sätt följa deras arbete. Material som organisationerna framställt kan också användas i undervisningen i skolan. Vid särskilda tillfällen kan företrädare för organisationerna lämna information vid gemensamma samlingar för t ex hela skolan.”

(Allmänna råd rörande politiska organisationers medverkan i skolan, SÖ 1981-09-16)

Skolan har ansvaret för att utformningen blir så saklig, allsidig och opartisk som möjligt. Om endast vissa politiska organisationer har möjlighet eller intresse att medverka får lärarna stimulera och hjälpa eleverna att orientera sig om övriga organisationer för att få en helhetsbild. De politiska organisationerna kan få ekonomisk ersättning för sin medverkan i skolan.

Svårt att få en kontinuerlig samverkan

Trots ett starkt stöd i läroplanen och i de allmänna råden så är det endast i undantagsfall som kontinuerlig samverkan sker. Mellan valperioderna kan det vara nog så problematiskt att få medverka i skolans undervisning, anser Stina Henriksson, skolansvarig på SSU. De politiska ungdomsförbundens medverkan i skolan är i huvudsak koncentrerad till tiden före de allmänna valen. Då kan det till och med vara svårt att hinna med alla skolor som vill ha besök.

Inför valet 1985 gjorde samtliga politiska ungdomsförbund ett gemensamt uttalande angående deras medverkan i skolans samhällsinformation.

I skrivelsen konstaterades att skolöverstyrelsens Allmänna råd inte har gett det genomslag i alla kommuner som man förväntat.

”Visserligen har erfarenheten på många skolor visat att de politiska ungdomsorganisationerna har en viktig uppgift att fylla med sin medverkan i skolan. Ändå möter vi på allt för många håll en kallsinnig och

ibland direkt avvisande attityd till samverkan med de politiska ungdomsorganisationerna om den politiska informationen på skolan.”

De politiska ungdomsförbunden anser att följande riktlinjer ska prägla verksamheten.

- De politiska ungdomsförbunden bör kontinuerligt ges möjlighet att medverka i skolans högstadium samt gymnasieskolans samtliga linjer och årskurser. Detta kan ske som en del i skolans schemabundna verksamhet men även som en del i skolans frivilliga aktiviteter.
- Skolstyrelsen ansvarar för att medverkan av de politiska ungdomsförbunden kommer till stånd i skolarbetet och att skolorna ger ungdomsförbunden möjligheter att regelbundet sprida information i form av flygblad, affischer och dylikt.

Samverkan införd i arbetsplanen

Stina Henriksson har också positiva erfarenheter av samarbetet mellan skolan och föreningarna bl a från Jönköpings län där hon tidigare var SSU-ombudsman. Flera rektorsområden har lagt in samverkan i sin arbetsplan.

- Vi medverkade varje år i årskurs 8, säger Stina. Alla de politiska ungdomsförbunden träffade i förväg so-lärarna och planerade besöken. So-lärarna förberedde i sin tur eleverna på vårt besök, vilket är ovanligt. Vi kom överens med lärarna vilka frågor vi skulle ta upp. Lärarna ville gärna att de olika partierna skulle ta upp ungefär samma ämnen och sådana frågor som skiljer partierna åt.

På Ljungarumsskolan i Jönköping har man utarbetat en plan för samverkan mellan skolan, de politiska och religiösa ungdomsförbunden samt de fackliga organisationerna på orten. Åke Marstorp, lärare i samhällsorienterande ämnen berättar om samarbetet.

- För några år sedan tog vi ett krafttag för att få samverkan med föreningarna i undervisningen. Vi hade tidigare haft sporadiska kontakter med föreningslivet, men vi ansåg att det borde ske på ett mer planmässigt sätt. Därför utarbetade vi en plan för samverkan.

Enligt arbetsplanen inbjuds föreningarna i början av varje läsår till ett planeringsmöte. Då går man igenom på vilket sätt föreningarna ska medverka. De religiösa ungdomsförbunden kommer in i årskurserna 7 och 9 när man tar upp Tro och tvivel, Liv och död och Närsamhällets kyrkor. I årskurs 8 tar man upp de politiska partierna och de fackliga

organisationerna. Förutom partiernas olika program kring skolfrågor kan man bestämma sig för någon aktuell lokal eller central samhällsfråga. I årskurs 9 slutförs kontakterna med de fackliga organisationerna.

De fackliga organisationerna tar upp arbetsmiljöfrågor, fackliga frågor om anställningstrygghet och löner. I samband med momentet Förenade nationerna medverkar en representant för Svenska Röda Korset.

De fackliga representanter som deltar kommer från TCO (SIF) och LO (Svenska Metallindustriarbetareförbundet). Man gör också studiebesök hos Svenska Fläktfabriken som ligger på gångavstånd från skolan.

– Planeringen är ju viktig eftersom vi måste rätta oss mycket efter när t ex de fackliga representanterna kan medverka, säger Åke. Om de tar ledigt en dag från jobbet så måste vi se till att de får besöka så många klasser som möjligt i en följd.

Ljungarumsskolan har under en treårsperiod haft ett lokalt utvecklingsarbete med särskilda projektmedel till föreningsmedverkan. Den breda satsning som man gjorde då rymdes inte helt inom det normala anslag till samhällskontakter som varje skola har.

Lärarna vid Ljungarumsskolan har omarbetat mål och innehåll efterhand som de utvärderat verksamheten. För kommande föreningsmedverkan har följande mål formulerats.

Föreningsmedverkan ska bidra till att:

- Förverkliga skolan som en del av ett öppet och levande samhälle.
- Ge eleverna kunskaper genom direktkontakter med folkrörelseverger och därmed göra dem mindre beroende av konventionella läromedel.
- Skapa kontakttillfällen med de idéburna organisationerna vilket kan leda till ett fortsatt engagemang även utanför skolan.
- Engagera organisationerna att ta del i skolans arbete.
- Stimulera elever och lärare i deras skolarbete.

– Erfarenheterna efter de tre projektåren var i stort sett positiva, säger Åke. Den finaste responsen har vi fått från de fackliga organisationerna och kyrkorna. De politiska organisationerna har haft problem att få någon som kunde ställa upp. Vi fortsätter i största möjliga utsträckning att arbeta efter de modeller vi fick fram. Men eftersom vi inte har kunnat betala för lektionsmedverkan i samma utsträckning som organisationerna varit villiga att ställa upp, har dessa besök fått skäras ned till ett minimum. Även de ordinarie medlen

till samhällskontakter har drabbats hårt av besparingarna inom skolan. Facken och kyrkorna har dock ställt upp ideellt eller som en del av sin policy.

– Ännu är våra drömmar inte uppfyllda om att arbetet ska leda till ett samarbetsråd i stil med SSA-rådet för att underlätta det årliga slitet med att inbjuda organisationerna till skolan och få samarbetet systematiskt istället för slumpmässigt.

Unga Synskadade informerar i skolorna

Unga Synskadade (US) är en relativt liten och ung ungdomsorganisation med cirka 1 700 medlemmar, bildad år 1975, som på olika sätt försöker att bevaka synskadade ungdomars intressen inom olika samhällsområden bl a genom att ge information i skolan. US är en intresseorganisation för synskadade ungdomar mellan 12 och 31 år.

Ett viktigt mål för US är att alla synskadade skolelever ska gå i vanliga grund- och gymnasieskolor. Från och med höstterminen 1986 då special-

skolan Tomtebodas omvandlades till ett resurscenter utbildas de synskadade i vanliga skolor. US kritik mot Tomteboda var att man där tränade barnen att vara blinda. "Det var tryggt och bra. Men problemen blev desto större efter skolan, när man kom hem", står det i US skrift Titta får du se. US kamp gäller att få samma möjligheter som alla andra att klara det vardagliga livet i t ex skolan.

US är uppdelad i åtta distrikt som täcker hela landet. Varje distrikt har egna aktiviteter, t ex läger, kurser, konferenser, lokalträffar. US ger ut en medlemstidning på kassett, U-tidningen – Utbildning, arbetsmarknad och fritid. US arbetar utåtriktat genom musik, teater, demonstrationer, torgmöten och annan opinionsbildning.

På våren 1987 publicerade US en undersökning som belyser synskadade elevers situation i skolan. Av den framgår bl a, att 27 procent av eleverna inte hade samtliga läromedel vid läsårets början, att var femte elev har varit eller är befriad från något skolämne och att två av tre synskadade elever väljer en teoretisk gymnasielinje.

Ungdomens röda kors samverkar med skolan

Genom kampanjen 1 000 000 TRÄD vill Ungdomens röda kors (URK) skapa ökad kunskap om "hur du och jag inom och utom Röda Korset kan bidra till att förebygga katastrofer i Tredje världen". En del av kampanjen riktar sig till landets högstadieklasser och består i att skolinformatörer ger en presentation av trädets betydelse för miljön. De informerar också om Röda Korsets trädförsörjning.

Ungdomens röda kors har som främsta uppgift att lindra och förebygga människors lidande, oberoende av ras, religion, status och politisk inställning. URK har drygt 8 000 medlemmar mellan 7 och 25 år och lokalavdelningar i landets samtliga kommuner. Förutom kampanjer på riksplanet arbetar de lokala distrikten med olika försöksverksamheter för att initiera och bredda verksamheten på skolområdet.

I Göteborgs- och Bohusdistriktet arbetar man i tre kommuner med hjälp av en skolkonsulent för att rekrytera, utbilda och stödja handledare för URK/RK:s verksamhet inom skolan.

På låg- och mellanstadierna försöker man få igång Tummen och Tåns Första hjälpen-skolor. För att eleverna ska få möjlighet att omsätta sina kunskaper i praktiken så bildar man Första hjälpen-grupper som kan ta ansvar för första hjälpen vid idrottstävlingar, fotbollsmatcher, friluftsdagar etc.

På högstadiet startar man med hjälp av personal inom skolan barnvaktkurser och i gymnasieskolan försöker man engagera eleverna i internationella frågor genom att starta fredscirklar.

Röda Korset i samarbete med Göteborgs Etnografiska museum kommer att ta fram en utställning kring temat Humanitärt tänkande – fostran för fred. Genom utställningen vill man ge insikt om vår egen kultur och vår roll i ett globalt perspektiv och grundlägga ett humanitärt tänkande. Den kommer också att visa innehållet i Genève-konventionen samt FN:s förklaring om barnets rättigheter och särskilt belysa barns situation i krig. Med exempel från Röda Korsets arbete vill man skapa tilltro till och visa behovet av ideella organisationers insatser och vars och ens betydelse för hjälparbete och försvar för barns rättigheter. Under utställningstiden kommer man att anordna särskilda lärarvisningar och utbildningar samt handleda lektioner för elevgrupper.

Fredsföreningar i skolan

Fredsgruppen på Tynneredsskolan

På Tynneredsskolan i Västra Frölunda arbetar elever och lärare kring temat Fred på fria aktiviteter. I Lena Rutbergs klass bildade man en fredsgrupp.

- När vi gick i femte klass gjorde vi en fredstidning som ett grupparbete, berättar Lena. Under arbetet bestämde vi oss för att bilda en fredsgrupp. Vi ringde till Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen i Frölunda och då kom en av medlemmarna ut och berättade för oss och andra intresserade om fred och fredsarbete.

Fredsgruppen började med att ordna en teckningstävling för alla på skolan. Syftet var att få fram en bra symbol för fredsgruppen. Mellanstadieläraren Inga-Lill Folkesson var handledare för fredsgruppen.

- Vi studerade hur orättvisor mellan rika och fattiga länder ofta är orsaken till krig, berättar Inga-Lill. Vi diskuterade vad man skulle kunna göra för att minska orättvisorna. Eleverna skrev dikter om fred och gjorde utställningar och collage om krigets förödelse och fredens betydelse.

Fredsgruppen på Tynneredsskolan har ordnat temadagar om fred för alla elever. En temadag avslutades med att 250 elever deltog i en fredsdemonstration från Tynneredsskolan till Frölunda torg. Där höll Lena tal och efter demonstrationen hade man loppmarknad. Pengarna som kom in gick till ett hjälpprojekt i en by i Moçambique. Gruppen har också skickat pengar till de svältdrabbade i Etiopien genom att sälja fredsmärken och anordna diskotek på skolan.

Det har gått några år sedan de första eleverna på Tynneredsskolan började arbeta för fred under skoltid. Nya fredsgrupper har bildats och fred är numera en etablerad FA-verksamhet. Idén är densamma i alla

grupper. Samtidigt som man försöker komma på nya sätt att påverka andra människor genom utställningar, tidningar och teater, så lär man sig mer hela tiden.

– Det är när man har kunskaper som man vågar ställa upp och säga sin åsikt, säger Inga-Lill. Det är bra att vi kommit förbi det första stadiet när vi klippte duvor och ritade om fred. Man måste komma vidare och göra saker utanför skolan. För att nå fler människor ordnar vi visafnarn med freds-sånger, ordnar fredsutställningar som går runt i biblioteken i Västra Frölunda och deltar i fredsmarscher.

– Det viktigaste är att vi hela tiden blir fler och fler som arbetar för fred, anser Lena.

Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen

Fredsgrupper i Tynneredsskolan i Västra Frölunda är ett exempel på hur Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen initierar fredsarbete i skolor runt om i landet. Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen kallas i dagligt tal för Svenska Freds och är Sveriges största och världens äldsta fredsförening. Den bildades 1883, är religiöst och partipolitiskt obunden och samarbetar ofta med andra föreningar. Svenska Freds har

15 000 medlemmar i över hundra olika lokalföreningar runt om i Sverige. Föreningen ger ut böcker och tidningen Pax. Ordförande i Svenska Freds (1987) är Lars Ångström.

- Våra medlemmar arbetar ideellt, säger Lars. Själv började jag med att hålla föredrag i skolor om fred och nedrustningsfrågor. I början vikarierade jag som lärare samtidigt, men nu hinner jag inte med något annat än fredsarbetet. Det blir mellan trettio och fyrtio föredrag vissa månader.

I läroplanens mål och riktlinjer står inskrivet att skolan ska bedriva fredsfostran.

Det är viktigt att barn får klart för sig sambandet mellan å ena sidan mänskliga, sociala och nationella konflikter och å andra sidan aggression, våld och krig. Skolan måste göra eleverna medvetna om att människor lever under olika ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden och att motsättningar därigenom kan uppkomma mellan olika grupper . . .

Diskussioner om konflikter och konfliktlösningar skall utgöra ett naturligt inslag i många sammanhang i skolans undervisning. Detta gäller inte enbart när skolan tar upp frågor om totalförsvar och fred, om lag och rätt och när man behandlar livsåskådningsfrågor . . .

Den skall grundlägga en vilja att söka fredliga lösningar på konflikter. Det betyder att skolan skall sträva efter att ge eleverna förmåga att leva sig in i och förstå hur andra människor har det och en vilja att handla med också deras bästa för ögonen.

(Läroplan för grundskolan, s 17 och s 33)

- Tyvärr är det nog så att eleverna får långt mer information om den militära delen av försvaret och långt mindre om det övriga försvaret, dvs det civila, ekonomiska och psykologiska. Oftast har man inga besökare som informerar om övriga områden i svensk säkerhetspolitik, som nedrustning, utrikeshandel och biståndspolitik.

När Lars kommer till en skola börjar han med att hålla ett föredrag där han berättar om hur den militära hotbilden ser ut i världen i dag.

- Det får oftast en chockartad effekt på eleverna. Om de har varit stökiga innan jag började, så sitter de stilla och lyssnar uppmärksamt.

Efter föredraget visar Lars ett bildspel om motsättningarna mellan i- och u-länder, och om kärnvapenkrig och konventionella krig.

- Det har hänt vid flera tillfällen när jag bara fått en lektion till förfogande att eleverna frivilligt suttit kvar efter skoltidens slut eller över en frukostrast för att diskutera vidare.

Lars föreslår eleverna att bilda egna fredsföreningar i skolan, eller gå med i redan befintliga fredsorganisationer på den ort där de bor. Han berättar hur man kan arbeta med ämnet fred och nedrustning i skolan och var lärarna kan skaffa material.

Barn För Fred

På Solbergaskolan i Visby har klass 6 a bildat en fredsförening som de kallar Barn För Fred.

Idén föddes hösten 1985 när klassen såg en film som handlar om kriget och hur krig drabbar alla. På en temadag om fredsfrågor beslutade de att bilda föreningen BFF, Barn För Fred. I BFF är alla välkomna. Klassen har värvat syskon, kamrater och föräldrar till sin förening. Nu har BFF på Solbergaskolan över 200 medlemmar. BFF skriver brev till statsmän och ambassadörer och ger ut en fredstidning, samlar namnunderskrifter på listor där man deklarerat sina fredsappeller. Tillsammans med andra mellanstadieelever på Solbergaskolan har föreningen samlat in 27 400 namn.

BFF har fått brev från utlandet. Bl a från Navajoinianerna i USA och från Malta. I Ungern har föreningen en systerklass. BFF planerar att inbjuda klassen i Ungern och en klass i Västtyskland till en fredsträff.

När Stockholmskonferensen, som egentligen heter Konferensen om förtroende- och säkerhetsskapande åtgärder och nedrustning i Europa, gjorde en utflykt till Gotland lämnades alla namnlister över. Det var en av klass 6 a:s sista uppgifter. Klassen splittrades när eleverna började på högstadiet, men fredsarbetet och BFF gör att eleverna fortsätter att arbeta tillsammans.

(Källa: Minipax, Tidning För Fred, Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen 1986)

Fältbiologerna medverkar i fria aktiviteter

Fältbiologerna är en förening för natur- och miljöintresserad ungdom. De flesta av medlemmarna går själva i grundskolan eller gymnasieskolan. Fältbiologerna medverkar i skolans fria aktiviteter, vid temastudier och ger även ut skrifter om hur man kan lägga upp miljö- och naturstudier i skolan. Alla medlemmar och anställda är i åldrarna 7–25 år. Flickorna är underrepresenterade. Det försöker man råda bot på genom att välja in så många flickor som möjligt i klubb- och distriktsstyrelser.

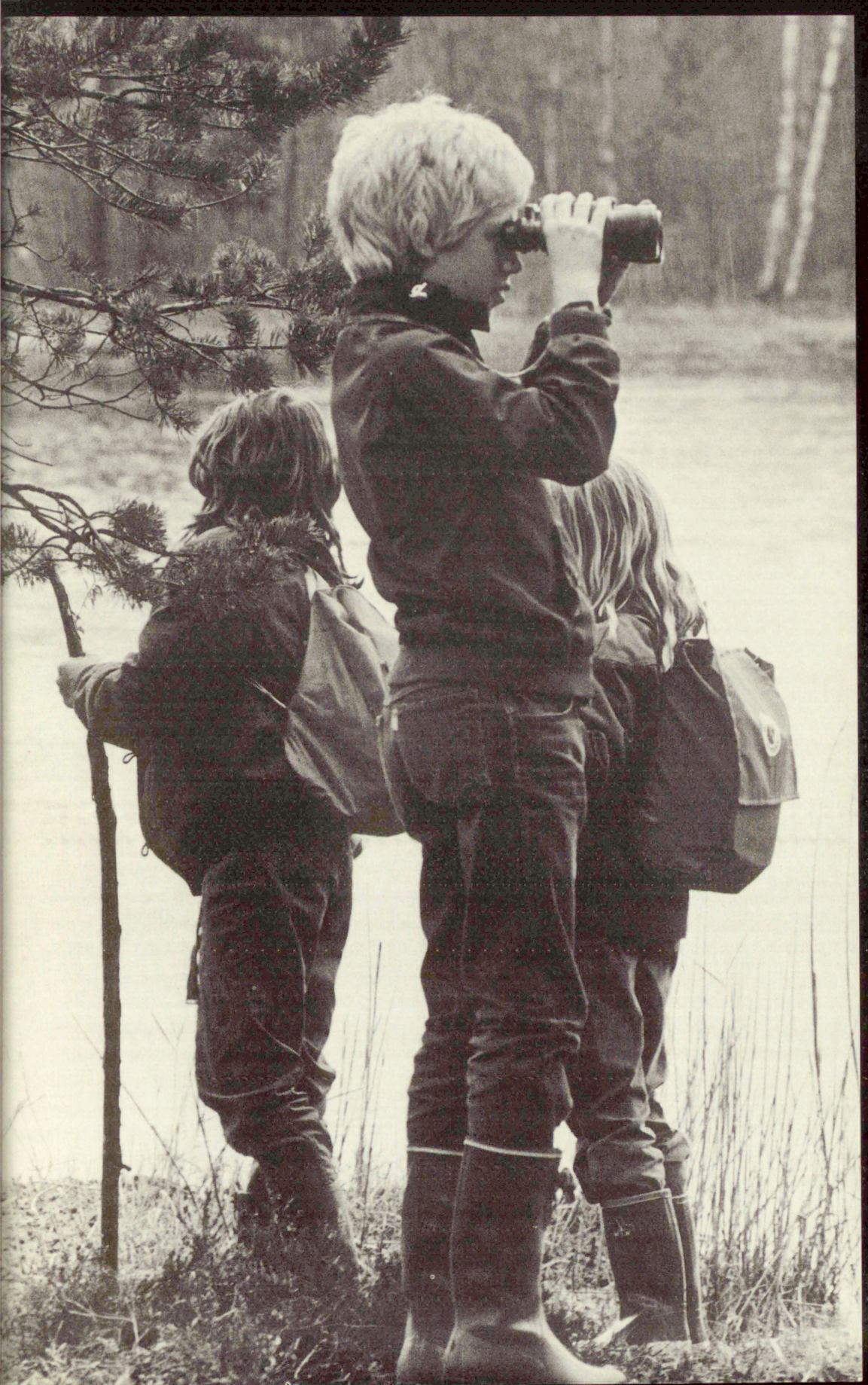
Fältbiologerna satsar på att få fler medlemmar bland barn i lågstadiumåldrarna. För att kunna ta hand om de yngsta medlemmarna anordnar man kurser i ekologi och om fåglar och insekter för de äldre ungdomarna.

Syftet med Fältbiologernas verksamhet är att öka kunskapen om naturen och ekologiska sammanhang och lusten att vara ute i naturen. Fältbiologerna ska vidare aktivt verka för ett resursbevarande samhälle.

Fältbiologerna anordnar lägervistelser, resor, kurser och exkursioner, t ex för att studera svamp, insekter, fåglar, träd. På vintrarna har man klubbafnarna med föredrag, bildvisning, cirklar och har studier i naturen. Medlemmarna samlar sina kunskaper i kompendier och andra skrifter, gör egna små floror som är användbara även i skolan.

Enskilda fältbiologer håller på med ringmärkning av fåglar för att kartlägga flyttvägar och häckningsplatser. För att ringmärka måste man ha licens från Riksmuseet i Stockholm.

Fältbiologerna arbetar med så kallade U-områden, undersökningsområden, för att skapa sig en bild av hur ekosystemet inom ett begränsat område fungerar. Man vill lära hur växter och djur lever tillsammans, från mikroorganismer och småkryp till högre arter. Det är en viktig kun-

skap om man t ex ska försöka rädda en enskild djurart eller förstå hur gifter sprids och påverkar miljön.

I Rådmansö skola arbetar årskurserna 1–6 med miljöprojekt under fria aktiviteter tillsammans med föreningsledaren Monica Hederstedt-Rosenstam.

På lågstadiet får eleverna lära sig se och tyda olika tecken i naturen, naturens olika skiftningar, små kryp och de olika träden. De samlar och klistrar in växter. Mellanstadieeleverna arbetar bl a med ekologi, fridlysta växter och utrotningshotade djur. För att få fördjupade kunskaper inom dessa områden anlitar skolan Stockholms fältbiologer som experter.

Naturen är den bästa läroboken

Under hela skoltiden har klass 7 C i Teleborg i Växjö träffats på fritiden och idkat friluftsliv. De har tältat, eldat, paddlat, lagat mat och byggt kojor och fått många gemensamma upplevelser.

Klassen har utgjort en grupp inom Friluftsförbundet Friluftsskola och ledaren Gösta Skoglund var också deras lärare på mellanstadiet.

– Jag har försökt få alla att hjälpas åt när vi är ute. Numera går det helt automatiskt. Alla känner ansvar för utrustning och matlagning, säger Gösta Skoglund.

Klassens nuvarande klassföreståndare anser att klass 7 C fungerar bra även i skolsalen. Eleverna är självständiga, tar ansvar och hjälper varandra.

Klassen har en fast boplatz i skogen för lägerliv och naturstudier. Under årens lopp har man också hunnit med många exkursioner för att studera växt- och djurlivet i hembygden.

Många andra klasser i landet träffar varandra på fritiden i Friluftsförbundet strövargrupper. Ofta är föräldrarna ledare. I dag utbildas mellan 60 och 90 föräldrar varje år till skogsströvarledare i Växjö. I bostadsområdet Teleborg finns 20 strövargrupper.

– Jag har inte undersökt varför föräldrar så gärna ställer upp som ledare, säger Gösta, men jag tror att det beror på att alla barn betyder lika mycket. Man behöver inte prestera för att få vara med. Leken och glädjen är det viktigaste.

Inom Friluftsförbundet anser man att ledarutbildning är viktig. Det räcker inte med att ledarna har känsla för naturen. De måste också ha kunskaper och föreningskänsla om verksamheten ska utvecklas. Utbildningen innehåller tre steg. Först går en blivande ledare en grundutbildning. Den ger kompetens att som friluftsledare leda en grupp. Efter en tids arbete genomgår man en fortbildning för att fördjupa sina kunskaper. De som önskar utbilda andra ledare går sedan en kursledarut-

bildning. För både nya och erfarna ledare finns dessutom ämneskurser t ex i Vinterekologi, Småkryp på land och i vatten, Mossor, lavar och svampar, Djur och växter på vintern, Vårens fåglar och blommor. Dessa områden går väl att förena med det innehåll och undersökande arbets-sätt som läroplanen föreskriver.

(Källa: I alla väder 1/86, Friluftsförbundet)

Med klassen i naturen – en del i skolans hälsofostran

Att utveckla friluftsliv som en arbetsmetod är en viktig del i skolans hälsofostran. Det stärker elevernas självkänsla och förbättrar deras psykosociala situation i skolan. Barn med stark självkänsla hittar lättare alternativ till droger och andra negativa krafter i samhället. Detta är en viktig grundsats för Friluftsförbundets insatser i ett utvecklingsarbete i Värmland. Insatserna har främst riktats på att genom fortbildning öka lärarnas egna möjligheter att arbeta med friluftsliv.

– På torsdagen gick vi ut och när vi hade gått en stund stannade vi på ett berg. Där lekte vi att en skulle gå och hämta något som lät. Efter det så lekte vi att vi skulle titta på något särskilt och förklara för de andra hur det såg ut. Sen åt vi smörgåsar. En del täljde och en del lekte. Här är det några pojkar som täljer. Sen fortsatte vi ner till sjön. Vädret var top-pen. (Jeanette)

Vid Skivedsskolan i Forshaga har lågstadieläraren Gunilla Ericsson arbetat med friluftsliv och naturstudier.

– Under det första läsåret undersökte vi mest växter och djur på skolgården och i naturen runt skolan. Vi lekte mycket. I maj gjorde vi en vandring runt Trollsjön.

– I årskurs 2 skrev eleverna dagbok i anslutning till naturstudierna på onsdagarna. Klassen arbetade med teman som Skogen, Älven och Järnvägen. Det tredje året dominerades av två lägerskolor en i mars och en i september.

– Eleverna var med och planerade lägerskolan: vad man skulle göra, hur utrustningslistan skulle se ut, vad man

skulle hjälpas åt med samt matsedeln och vad maten fick kosta. Som efterarbete valde elever och lärare att göra ett ljudbildband med barnens berättelser som texter.

(Källa: Med klassen i naturen – en del i skolans förebyggande hälsofost-
ran. Gunilla Ericsson, 1986 stencil)

Skola-förening driver mopedskola

MHF-ungdom (Motorförarnas Helykterhetsförbunds Ungdomsför-
bund) har tillsammans med Jönköpings kommun byggt en anlägg-
ning med mopedbana och klubbstuga där de håller mopedskola. Mo-
pedskolan pågår både under skoltid och som studiecirkelverksamhet
under kvällstid.

De närliggande högstadieskolorna utnyttjar denna resurs genom att
de elever som så önskar, får utbildning på tid för fria aktiviteter. Ele-
verna får under en termin både praktisk och teoretisk mopedutbildning.
Utbildningen är upplagd efter MHF-Ungdoms mopedbok. Viktiga mo-
ment är: Regler och lagar, hänsyn och förutseende, försäkringar, olika
körförhållanden, trimning och dess konsekvenser. I den praktiska kör-
träningen ingår förutom de grundläggande körövningarna balans- och
teknikövningar samt körning på den terrängbana som ingår i moped-
anläggningen.

Under utbildningspassen lägger man in droginformation för att för-
söka göra ungdomarna till attitydbildare i sitt kamratgäng.

Mopedskolan bedriver också så kallad öppen verksamhet med akti-
viteter två kvällar samt lördag förmiddag varje vecka. Varje aktivitets-
pass inleds med information kring ett aktuellt ämne, t ex riksdagsbeslu-
tet om mopedregistrering. Träningen på mopedbanan sker alltid under
sakkunnig ledning. MHF-ungdom använder sig av ledare inom sina
egna led.

Skolan är en viktig samarbets- partner för 4 H

Inom 4H-rörelsen får barn och ungdom lära sig odla växter, sköta djur
och sy kläder, laga mat och vårda naturen. Organisationen har som
symbol en lyckoklöver med ett H i varje blad. De symboliserar *Huvud*
för kunskap, *Hjärta* för medkänsla, *Hand* för färdighet och *Hälsa* för ett
sunt levnadssätt.

4H har olika slags kulturaktiviteter som t ex gamla hantverk, dans,
musik, teater samt internationell verksamhet. I dag finns 4H-organisa-
tioner i ett 80-tal länder, och det sker ett stort internationellt utbyte ung-

domar emellan. Medlemmarna i 4H är vanligtvis 7–25 år. Det finns omkring 30 000 medlemmar och 575 lokala 4H-klubbar över hela Sverige. 4H samarbetar med andra organisationer, näringslivet, myndigheter och institutioner. Skolan är en viktig samarbetspartner liksom föräldrarna.

Det praktiska arbetet har alltid varit viktigt inom 4H-föreningarna. Tidigare hade de unga egen djuruppfödning och växtodling hemma på gården och konsulenterna och instruktörerna kom hem till dem för att ge råd och undervisning.

Numera när de flesta barn och ungdomar bor i tätorterna har 4H förlagt en del av sin verksamhet till lantgårdar i närheten av tätorten. Instruktören finns på gården, och de unga kommer dit för att lära sig sköta om djuren, odla växter, arbeta med natur och viltvård, och på en del gårdar praktiseras matlagning och övrigt hushållsarbete.

Den första 4H-gården började sin verksamhet år 1971. Nu finns 45 sådana gårdar i landet. 4H-gårdarna fungerar som ett slags fritidsgårdar i lantlig miljö. Kommunen har ofta det ekonomiska ansvaret för gården, och 4H-rörelsen har hand om verksamheten.

Under senare år har intresset för lantbruket, naturen, ekologin och miljövården ökat. Samtidigt blir det allt svårare för barnen i skolan att få besöka en gård med olika slags husdjur och en mångsidig odling. Dagens jordbruk har utvecklats mot en allt mer specialiserad drift på stora enheter. På vissa gårdar inriktar man sig på enbart mjölkproduktion eller uppfödning av slaktsvin. Andra drivs helt kreaturslösa. Syftet med 4H-gårdarna är att försöka ge barnen en översiktlig bild av hur djuruppfödning och odling växelverkar. Genom att praktiskt delta i skötseln av gården lär de sig hur den fungerar. Gårdsverksamheten kan bidra till att skapa ett intresse för djur, växter, natur och friluftsliv.

På 4H-gården strävar man efter att ha av olika slags djur. De barn som till en början kanske är rädda för de stora djuren kan t ex börja med att bekanta sig med kaninerna.

På 4H-gården bedrivs växtodling, dels för demonstrationsändamål, dels för att täcka en del av djurens foderbehov. 4H-medlemmarna själva kan dessutom i mån av utrymme ges tillfälle att ha egna eller kollektiva köksväxtland.

Arbetet på 4H-gården en vanlig vardag, brukar fördelas ungefär på detta sätt:

8.00– 9.00 Morgonskötsel

10.00–13.00 Studiebesök från skolor, daghem, fritidshem

13.00–16.00 Skolans prao-verksamhet och fria aktiviteter, arbete i ämnet djurvård

16.00–18.00 Kvällsskötsel som grupparbete

18.00–20.00 Klubbverksamhet med styrelsemöten, kampanjmöten, studiecirklar i olika ämnen etc.

Under lördagar, söndagar och andra lovdagar utförs även morgonsysslor i ladugården som grupparbete. Många barnfamiljer kommer på besök under helgerna. För allmänheten brukar utställningar, ponnyridning, korvgrillning och försäljning av gårdens produkter anordnas.

Förutom den dagliga verksamheten på gården har 4H-föreningen studiecirklar och lägerverksamhet. På många ställen används gården som lägerskola för skolbarnen och veckoslutsläger för föreningar och fritidsgrupper.

4H-gården i Karlstad

Gården ligger västerut omkring sju kilometer från centrum alldeles i närheten av flera stora bostadsområden. Verksamheten startade 1973 sedan landstinget beslutat upplåta några ekonomibyggnader och en mindre del av åkermarken vid Ullebergs särskola. Gården var och blev i ännu högre grad nersliten och det uppstod ett stort behov av en renovering eller nybyggnation. Efter en intensiv debatt beslöt man bygga upp en ny gård. För att hålla kostnaderna nere erbjöd sig 4H-folket och föräldrar att hjälpa till. De satsade många arbetstimmar på gårdsbygget.

All målning inom huset gjorde de själva. På våren 1983 skedde invigningen.

Det är främst djuren som lockar tätortsbarnen. För många är detta deras första nära kontakt med husdjur. Bland de yngre är kaninerna favoriter. De flesta kaninerna på gården ägs av barnen själva. De får betala en slant varje månad för foder och dylikt, men var och en är i princip ansvarig för sitt eget djur.

Bland de lite äldre barnen är hästarna populärast. Av ett 10-tal hästar på gården, äger 4H två ponnier. De övriga är inackorderade. Hästintresset är som vanligt störst bland flickorna, men även pojkar gillar att rida. Man försöker lära ut ridningens grunder till de ungdomar som är intresserade.

De flesta besöken kommer från lågstadier och förskolor. Mellan- och högstadierna har vissa delar av prao-verksamhet och fria aktiviteter förlagda till gården. På eftermiddagarna är gården öppen för 4H-medlemmarna. De är uppdelade i grupper, som själva får svara för djurens skötsel. Ett 10-tal något äldre medlemmar fungerar som ledare. Någon vuxen finns alltid i närheten, men ungdomarna själva får känna sitt ansvar och att det är deras uppgift att se till att djuren blir samvetsgrant skötta.

Nicklas, som är 15 år, blev medlem och började gå till gården redan som nioåring. Hönsen, gässen och ankorna är hans favoriter. 4H-går-

dens hönsgård har tack vare Nicklas blivit en stor attraktion. Där finns många olika raser av höns, från små dvärghöns till Vit Leghorn. Nicklas har haft sin prao och en del av fria aktiviteter på gården. Han tillbringar också mycket av sin fritid på gården. Han delar gärna med sig av sina stora kunskaper om fjäderfän genom att förevisa och berätta om dem för besökare.

Karlstads 4H-krets har 400 medlemmar. Föreståndare är Yvonne Fridlund. Yvonne ser ekonomin som ett av de stora hindren för utveckling av föreningen.

– Hittills har det gått att klara ekonomin, men det är uppenbart att de generella bidragen från stat och kommun inte är tillräckliga för denna form av barn- och ungdomsverksamhet, säger Yvonne. Med det positiva gensvar från olika håll som 4H-gården har fått, måste man dock tro att de ekonomiska frågorna kan lösas. Många av Karlstads barn och ungdomar behöver gården, inte minst de som har ensamstående föräldrar eller då båda föräldrarna förvärvsarbetar. De barnen är de flitigaste besökarna. Vi skulle gärna bredda verksamheten, men ekonomin tillåter inte mer än tre heltidsanställda ledare.

Skolträdgårdar

4H-rörelsen vill med inspiration från 4H-rörelsen i Holland försöka främja skolträdgårdar i Sverige. Nästan alla låg- och mellanstadiebarn i Holland har en egen odlingslott. På 10 kvadratmeter odlar man grönsaker, rotfrukter och blommor. Klassen arbetar i sin trädgård 1,5 timmar per vecka. Dessutom förbereder man och följer upp arbetet i skolan. I skolträdgården finns också särskilda instruktörer som hjälper och undervisar klassen.

Odlingslotterna är mycket välskötta. Man odlar morötter, purjo, sallad, olika sorters kål, tomater, potatis och majs. Dessutom mycket blommor. Barnen tycker det är intressant och roligt.

Lisa Stensson, som är mellanstadielärare och medlem i 4H, förklarar idéerna bakom skolträdgårdar.

– Alla människor måste ha mat, säger Lisa. Därför bör alla veta var maten kommer ifrån och förutsättningarna för människans försörjning. Skolträdgårdar kan ge en grund för förståelse för och diskussioner om naturens värde, miljövård, självförsörjning, biståndsarbete, matkvalité och hälsa. I dag känner många barn inte till sambanden mellan råvarorna och de paketerade livsmedlen i affären.

– Läroplanen ger stöd för skolträdgårdsverksamhet. Vik-

ten av ett undersökande arbetssätt, liksom av vardagskunskaper och vardagsfärdigheter betonas starkt i läroplanen. Det sägs även att traditionellt stoff kan behöva vika för att man ska få verklighetsanknytning. Som ett huvudmoment i orienteringsämnena anges odling av växter och vård av djur.

– Tanken att skolträdgårdsarbetet stjälar tid från andra ämnen ligger nära till hands, menar Lisa. Men skolträdgården väcker behov av många kunskaper och färdigheter som eleverna ändå förväntas tillägna sig i skolan. Därför kan arbetet, sett på längre sikt, i viss mån göra undervisningen effektivare. För att väga sin skörd måste man lära sig hur man väger, och kan då hoppa över konstruerade vägningsuppgifter. Att planera och förbereda en skördefest kan bli ett tillfälle då det är angeläget för eleverna att lägga ner arbete på att t ex formulera sig väl, skriva snyggt, tala högt och tydligt, göra förklarande bilder och stava rätt.

Inför framtiden

Förbundssekreterare Lars Nilsson tror på 4H-rörelsens framtid.

– Det finns i dag betydligt fler föreningsaktiva pojkar än flickor i samhället. 4H-gårdar och ridstall har visat sig vara anläggningar med ett program som intresserar framför allt flickor. Att ge flickorna en chans genom att satsa på sådana projekt är ett jämlikhets- och rättvisekrav, när man ser vilka summor som satsas på sporthallar, simhallar, konstfrusna ishockeybanor m m. Enligt en nyligen publicerad undersökning utnyttjas dessa kostbara anläggningar endast av begränsade kategorier ungdomar.

– Pojkar i uppväxtåren har också rika tillfällen att få utlopp för sin överskottsenergi genom att delta i det praktiska arbetet på 4H-gården. Förutom att sköta om djuren finns möjligheter att hjälpa till med höbärgning, att snickra, måla, laga staket, gräva osv. Varje pojke och flicka har naturligtvis sin individuella bakgrund, personlighet, färdighet, erfarenhet och förväntan. Kan vi tillsammans, med enkla medel bredda vårt kommunala fritidsutbud, bör ingen möda lämnas osparad.

– Vi tillhör de organisationer som är bäst på att ge ungdomar livsviktiga kunskaper inom jordbruk, skogsbruk samt hem och hushåll. Vi kan tillgodose meningsfull ungdomsverksamhet på landsbygden. Vår ledarkår arbetar med intresse och engagemang och inte för egen ekonomisk vinning.

– För de lokala föreningarna ser situationen litet dystert ut. Statens minskade bidrag till landets kommuner inom utbildnings- och kollektivtrafiksektorn kommer att innebära omprioriteringar av kommunernas ekonomiska resurser. Vår erfarenhet säger att fritidssektorn får stå tillbaka, och resultatet blir minskade bidrag till de lokala föreningarna.

– I dag debatteras jordbruket och dess hantering av livsmedelsproduktionen. Ständigt nya rapporter påvisar hur mycket som sköts ”fel”, och varje individ uppmanas att ge sig in i diskussionerna om vår framtida matkvalité. Hemkunskapsundervisningen i skolan är undermålig och på väg att helt försvinna och användningen av bekämpningsmedel inom lant- och skogsbruket har ännu inte minskat till en acceptabel nivå. Låt oss ta tag i dessa frågor inom våra organisationer! Vår uppgift är att vara med och förändra samhället till det bättre.

Föreningslivet stärker kulturarbetet i skolan

Det kulturpolitiska området i skolan bör, enligt läroplanen, ges en vidtolkning och omfatta skolan i sin helhet samt elevernas kontakt med förenings- och organisationsliv.

Skolan kan göra många viktiga insatser på det kulturella området. Ansvaret för att förverkliga de kulturpolitiska uppgifterna vilar på skolans alla ämnen. Ett speciellt ansvar har dock de ämnen som har till uppgift att utveckla elevernas uttrycks- och kommunikationsförmåga i en strävan att skapa en god barn- och ungdomskultur. Genom undervisningen i t ex svenska, bild, musik, slöjd och idrott får alla elever grundläggande insikter i olika uttryck för mänskliga känslor, stämningar och erfarenheter. De får också en träning i eget skapande som är ett led i personlighetsutvecklingen. De konstnärliga uttrycksmedlen, i form av t ex teater och bild, utgör viktiga medel för att göra stoffet levande i olika ämnen och för att redovisa arbetsresultat och uttrycka opinioner.

...

Samverkan med det fria organisationslivet och den kommunala musikskolan kan också betyda mycket. Under fria aktiviteter finns, liksom under lektioner, möjligheter för kulturarbetare av skilda slag att medverka i skolan. Grupper kring teater, film, bild och dans kan anordnas av skolan.

(Läroplan för grundskolan, s 26f)

Avsnittet Idrotten en resurs i skolarbetet visar hur skolan och idrottsföreningar tillsammans försöker utveckla elevernas rörelsebehov genom att utgå från deras behov och utvecklingsnivå.

Inom invandrarföreningar spelar idrotten en stor roll för att skapa samarbetsmöjligheter mellan föräldrar, skola och föreningar.

Hembygdsföreningen i Älta är en av de många föreningar inom hembygdsrörelsen som försöker förnya och utveckla sin verksamhet för att ge kulturalternativ genom fornläger och arkeologikurser för barn och ungdom.

En konstförening äger och styr konstmuseet i Kalmar. På initiativ av personal i Kalmar konstförening kan regionala arbeten i länets skolor planeras, genomföras och redovisas. Förutsättningarna för att konstföreningen kan driva arbeten tillsammans med skolor på regional nivå är dels det stora medlemstalet, cirka 6 000 medlemmar, dels att föreningen diskuterat fram en grundsyn för hur den i sin verksamhet kan stärka barnens delaktighet och yttranderätt.

Som ett led i att öka kontakterna mellan barnen och kulturarbetarna började kulturarbetarnas olika föreningar, de skolexcentrumbildningarna, konstnärscentrum och författarcentrum men även danscentrum att ha verksamhet i skolan. Arbetet varierar – alltifrån enstaka lektioner med författares och konstnärers besök till längre temaperioder.

Eftersom det finns en kommunal musikskola i de flesta kommuner drivs körer och musikcirkel mestadels i musikskolans regi. Det är också vanligt att de unga bildar egna musikgrupper utanför skolans ram. I Sunne har emellertid regionmusiken under tre år samarbetat med lågstadiet och en musikförening har bildats i klasserna.

Dans i kommunal regi finns ännu endast på några få ställen. Danscentrum verkar aktivt för att främja dansen genom att erbjuda skolor och föreningar föreställningar som de kombinerar med pedagogiskt arbete.

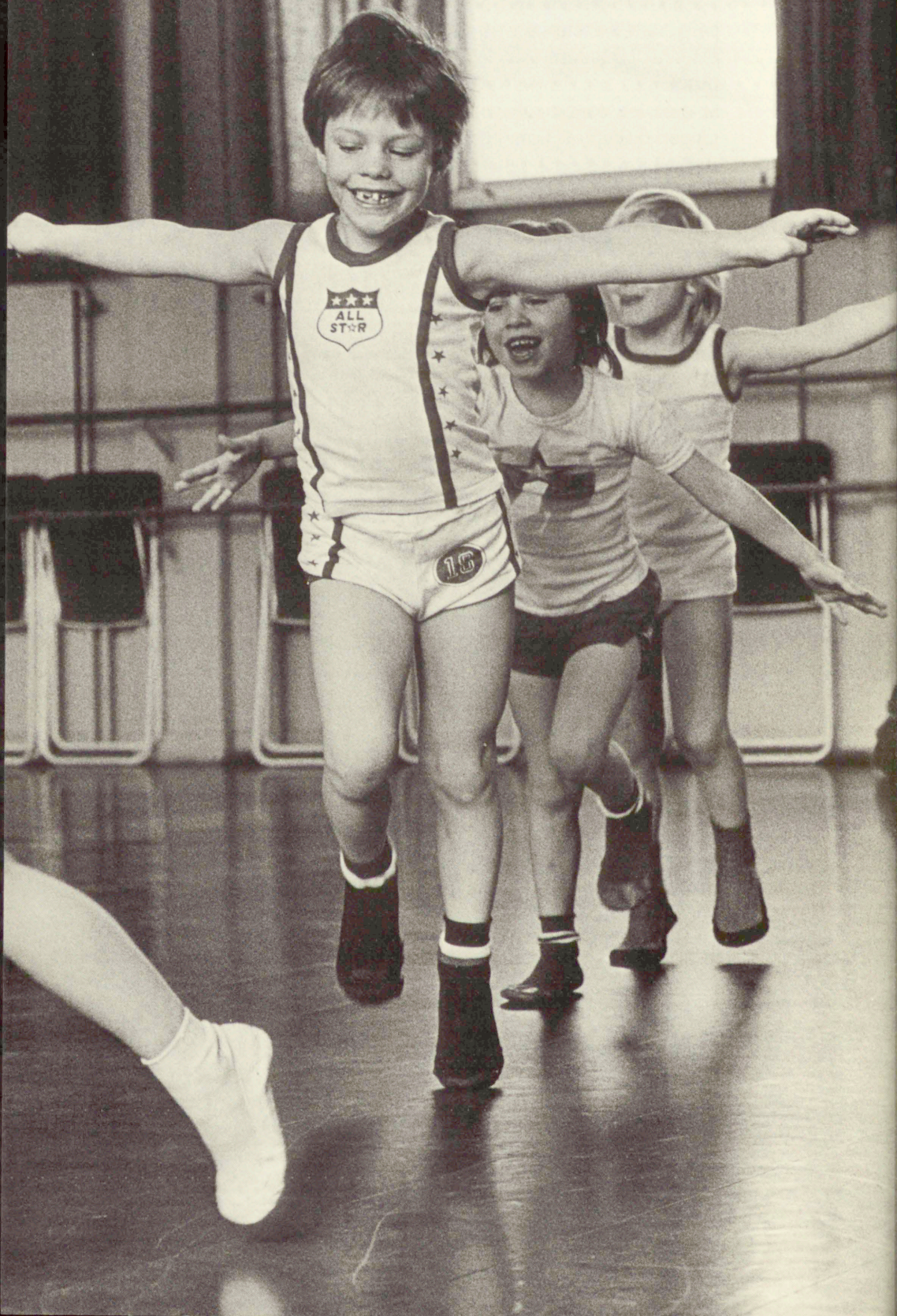
Föreningar kan också indirekt stödja skolans kulturarbete. På Öland finns en barnkulturförening som träffas på lördagar. Föreningen består av barn, föräldrar och en konstnär. I sin verksamhet vill föreningen stödja skolans kulturarbete bl a genom att tillsammans med barn bedriva utvecklingsarbeten som kan överföras till skolans undervisning. Idéerna förmedlas genom olika typer av utställningar.

Idrotten – en resurs i skolarbetet

Idrotten utvecklar och organiserar barns rörelsebehov och ger det mening. Därför kan idrottsrörelsen också bli en viktig resurs i skolans undervisning.

Idrottsrörelsen och skolan kan, i samverkan, tillfredsställa barns behov av fysisk aktivitet, stimulera dem att pröva många olika idrotter och ge dem ett rikt rörelseförråd.

Det är viktigt för barns hela utveckling att de har en positiv kroppsuppfattning och god självkänsla. Det kan idrottsrörelsen hjälpa dem med. Idrotten ger gemenskap och rörelseglädje. Barnen får lära sig att ta ansvar, följa regler och överenskommelser och stärka sin självkänsla och sitt självförtroende.

Idrottsledarna har möjlighet att utbilda sig i ledarskap, barns utveckling, träningslära och mycket annat som är viktigt för barn- och ungdomsidrotten. Mycket av den kunskap och erfarenhet som finns inom idrotten kan därför tas tillvara även inom skolan.

(BARN, IDROTT och SKOLA, RF, 1986)

Hela klassen bildar fotbollslag

Gimonäs CK, en idrottsförening i Umeå, startade för en del år sedan en fotbollsserie för klasser på låg- och mellanstadierna i Kolbäcksskolans rektorsområde. Klasserna skulle representeras av lag, ett eller flera som bestod av både pojkar och flickor. Helst skulle hela klasser delta i serien. Två av eleverna, Lena och Jesper, samt Lenas pappa Anders och Jespers mamma Barbro berättar om verksamheten.

– I början passade pojkarna bara bollen till varandra, säger Lena. De brydde sig knappt om att vi var med. Men så är det inte nu.

– Flickorna är lika bra som vi, fast det trodde vi ju inte först, menar Jesper. Vi spelar i en annan serie också, Kommunserien, och där får inte flickor vara med. Det är dumt, tycker jag. De ska väl få spela när vi får.

Pappa Anders tror att flickor tidigt får sig itutat att de är sämre än pojkarna (också i fotboll) men att det har visat sig att det är fel.

– Det har ju inget att göra med om man är pojke eller flicka, säger han. Det har att göra med om man är intresserad av fotboll eller inte, och vilka anlag man har.

– Det här med fotbollen är mycket bättre än de traditionella föräldramötena, hävdar Barbro. Vi träffas på träningarna och matcherna, de allra flesta av oss, och då pratar vi om allt möjligt.

Att det här är något mycket positivt och viktigt för både barn och föräldrar intygar alla fyra. Alla föräldrar känner alla barn i klassen, och barnen känner alla föräldrar. Och de känner varandra väl, inte bara till namn och utseende.

– Det hänger mycket på oss föräldrar om det ska bli något av en sån här sak, säger Anders. Vi måste ta på oss att vara både tränare och domare. Och vi måste dessutom sköta om hela laget. I den här klassen är det speciellt viktigt, eftersom alla elever är med och spelar.

- Man bryr sig inte så mycket om vems mamma eller pappa det är som tränar oss, påstår Lena.
- Fast det var ganska konstigt när mamma tränade oss, säger Jesper och kikar under lugg på Barbro.

Alla i laget spelar lika länge under matcherna. Tränaren har ett rullande schema, och med jämna mellanrum ropas ”byte”. För att det hela tiden ska finnas både flickor och pojkar ute på planen, byter flickor med flickor och pojkar med pojkar. Alla ska dessutom spela på alla platser i laget.

Allt detta sker för att känslan av gemenskap ska framhävas och förstärkas. Det är laget som vinner eller förlorar, inte enskilda individer. Genom att alla spelar på alla platser i laget, behöver ingen känna någon personlig skuld i en match. Föräldrarna gör allt för att tona ner tävlingsinslaget i matcherna.

(Källa: Pedagogiskt Magazin, SÖ 1983)

Karlskrona Simsällskap samverkar med lågstadiet i bostadsområdet Kungsmarken

Karlskrona Simsällskap bedriver en omfattande ungdomsverksamhet med satsning både på bredd och elit. Kungsmarken är ett stort bostadsområde med cirka 1 000 familjer. Det byggdes i början av 70-talet och har ofta utsatts för kritik: för många människor på ett ställe, för stor social spridning, mycket busliv m m.

Trots att föreningslivet inte är särskilt utvecklat i Kungsmarken, deltar många barn och ungdomar i idrottsklubbarnas verksamheter, främst fotboll, handboll och gymnastik.

– Vi kände ett stort behov av att vidga vår verksamhet och öka betoningen på leken och den sociala gemenskapen inom Simsällskapet. Samtidigt önskade vi nå barn och ungdomar i det stora bostadsområdet Kungsmarken, berättar projektledaren Ronny Juhlin.

Efter diskussioner inom Karlskrona SS beslöt man att satsa på elever i

årskurserna 1–3 i Kungsmarksskolan. Begränsningen bestämdes främst av ekonomiska faktorer.

Omkring 100 barn och föräldrar informerades på olika möten liksom skolpersonalen. Samtliga var mycket positiva till projektiden. Barnen hämtas med buss och efter bad i Trossö simhall åker barnen hem i bussen. Åtskilliga föräldrar är engagerade och följer med i bussen till simhallen.

Första verksamhetsåret avslutades med heldagsutflykt och ett möte då kommande aktiviteter diskuterades. Flertalet barn, föräldrar och lärare uttryckte stor belåtenhet med projektet och önskade att Simsällskapet även fortsättningsvis skulle arrangera simlek för barnen. Många tyckte också att man skulle öka koncentrationen på olika simaktiviteter och att verksamheten skulle utvidgas till att omfatta fler åldersgrupper. Bland annat utbildas ungdomar från högstadiet till ungdomsledare.

(Källa: UNG IDROTT 2/87 Socialdepartementet)

Skola-förening undersöker närsamhället

Klass 6B på Nyforsskolan i Eskilstuna har tillsammans med Korpen utarbetat förslag för att förbättra möjligheterna till motion och rekreation i sitt närsamhälle.

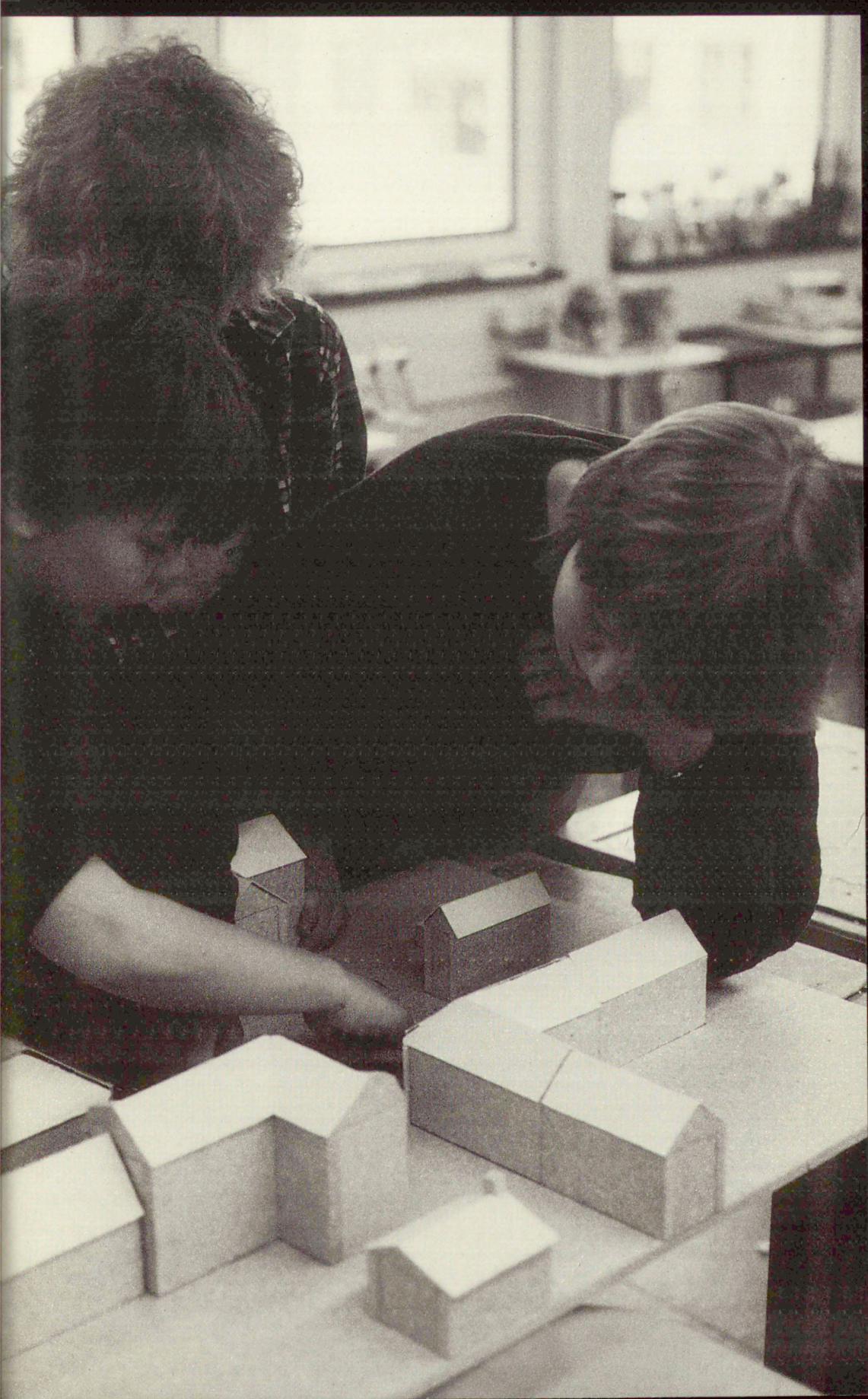
I början av 1900-talet införlivades Nyfors med Eskilstuna. Under 60-talet genomfördes omfattande saneringar av bostäderna i Eskilstuna och då revs omoderna hus i Nyforsområdet. Nya bostadsområden växte fram, husen byggdes tätt och utan tanke på barnens behov av lek och att kunna röra sig fritt i sitt område.

Klass 6B gjorde studiebesök på bl a stadsarkivet, olika arkitektkontor och byggnadskontoret för att få veta mer om hur Nyfors utvecklats och vad som kommer att ske i framtiden. Eleverna fotograferade, gjorde videoinspelningar och intervjuade de boende i området.

För att få underlag till förändringar genomförde klassen och Korpen en enkätundersökning och ställde bl a följande frågor till de boende:

- Behövs fler lokaler för enkel vardagsmotion och rekreation i anslutning till vår bostadsmiljö?
- Behövs fler och mindre motionsanläggningar nära bostadsområdena?
- Kan dag- och fritidshem anpassas så att de kan användas under kvällstid när de ändå står tomma?

Så här skulle Nyfors ha sett ut om vi fått bestämma, blev temat för det fortsatta arbetet. Eleverna byggde upp två modeller som visade hur Nyfors såg ut innan det införlivades med Eskilstuna och Nyfors i dag. I en utställning visades hur Nyfors kan förändras med inte alltför stora ingrepp för att tillgodose dagens krav på vardagsmotion och rekreation.

Idrottsskolor

År 1980 antog Riksidrottsförbundet nya mål för barnidrotten i Sverige. Utgångspunkten är att idrott inte bara är fysisk aktivitet utan ska utveckla barnen socialt, mentalt och kulturellt. Innehållet måste präglas av en helhetssyn på barns utveckling. Idrotten ska ge barnet möjlighet att utveckla en medvetenhet om sig själv, sitt förhållande till kamrater, föräldrar och andra vuxna, till samhället och till naturen.

Målen ställer krav på allsidighet eftersom en tidig specialisering begränsar utvecklingen av barnens totala förmåga. Utifrån denna grundsyn har idén om idrottsskolor växt fram. Avsikten med idrottsskolor är att barnen genom samverkan inom föreningarna i närsamhället ska få möjlighet att pröva olika idrotter och möta föreningslivet.

Järvsö var en av de första orter som startade idrottsskola. Föreningarna insåg att konkurrensen mellan idrotterna skapade stress hos barnen och gjorde idrotten för allvarlig. Man ansåg att de yngre barnen borde få chansen att pröva på olika idrotter.

En ledningsgrupp med sju ledamöter bildades, en från varje idrott, samt fyra adjungerande ledamöter från fritidskontoret och skolan. Fritidsledaren fungerar som samordnare och kassör i ledningsgruppen. Han har ansvaret för informationen till barn/föräldrar, kontakter med föreningsledarna samt ska arrangera månadsträffar för barn och föräldrar. Månadsträffarna genomförs inom ramen för gårdsverksamheten.

Ledningsgruppen enades om att starta en idrottsskola för barn i 6–7-årsåldern och utvidga så att den 1985 skulle omfatta 6–10-åringar.

Föreningarna utser själva sina ledare. Idrottsskolan anordnar varje år ledarutbildning. Man tar bl a upp barns fysiska och psykiska utveckling och hur dessa kunskaper kan tillämpas inom idrottsskolan. Utbildningen sker på hösten innan idrottsskolan startar för att ge ledarna en viss gemensam grundsyn på verksamheten.

Idrottsskolan i Örebro

År 1982 hölls i Örebro en konferens om barns och ungdomars idrott. Forskare inom idrottsmedicin, fysiologi och beteendevetenskap redovisade stor tveksamhet till systematisk konditionsträning och tävling före 14–15 års ålder. Resultaten pekade på att alltför tidigt insatt träning och tävling är en av anledningarna till att många ungdomar tröttnar på idrotten och slutar vid 14–15 års ålder. De unga har svårt att orka med kraven från ledare, tränare och föräldrar. Konferensen blev en viktig utgångspunkt för inriktning av idrottsskolornas verksamhet. Följande förslag gavs om barnidrottens innehåll och form:

- Idrottsledare och föräldrar måste se barn- och ungdomsidrotten i ett helhetsperspektiv och inte enbart stirra enögt mot den egna föreningen eller den egna idrotten. Barnidrotten är i första hand till för barnen och inte för ledarna. Ett ökat samarbete mellan olika klubbar kan vara ett viktigt steg för att minska avgången från idrotten. Det borde vara självklart att barn och ungdomar skall få pröva på olika idrotter. Det finns ett revirtänkande inom idrotten som måste brytas.
- Möjligheterna till social samvaro i samband med idrottandet bör ökas. Inte minst gäller detta aktiviteter som ligger utanför tränings-tid, där strävan bör vara att möjligheter skapas för flickor och pojkar i olika åldrar att lära känna varandra. När det gäller de yngre barnen är det viktigt att dessa kan bedriva sin idrottsverksamhet i närmiljön. Mesta möjliga verksamhet bör ske inom bostadsområdet.
- Föreningsverksamheten måste breddas, så att den även når de barn och ungdomar som inte är tävlingsintresserade. Detta kan ske t ex genom att syssla med fler idrotter i en och samma förening, genom att satsa på idrottsskolor och ”öppet hus-verksamhet”.

- Verksamhetens syfte måste vara att lära barnen något som de kan ha glädje av hela livet. En förutsättning för detta är att dagens ensidiga inriktning på prestationsjämförelser förändras. Det primära måste vara att genom en lekfull och bred idrottsskolning i unga år hos barnen skapa ett livslångt intresse för idrott.

Mot denna bakgrund formulerade idrottsskolan i Örebro sina mål. Idrottsskolan vill:

- Ge alla barn 6–10 år möjlighet till allsidig idrottsträning som utgår från barnens behov, intressen och mognad.
- Ge barnen möjlighet att prova olika idrotter och då speciellt de som finns representerade i närområdet samt introducera dem till föreningslivet.
- Skapa ett livslångt intresse för idrottsutövning och föreningsengagemang.

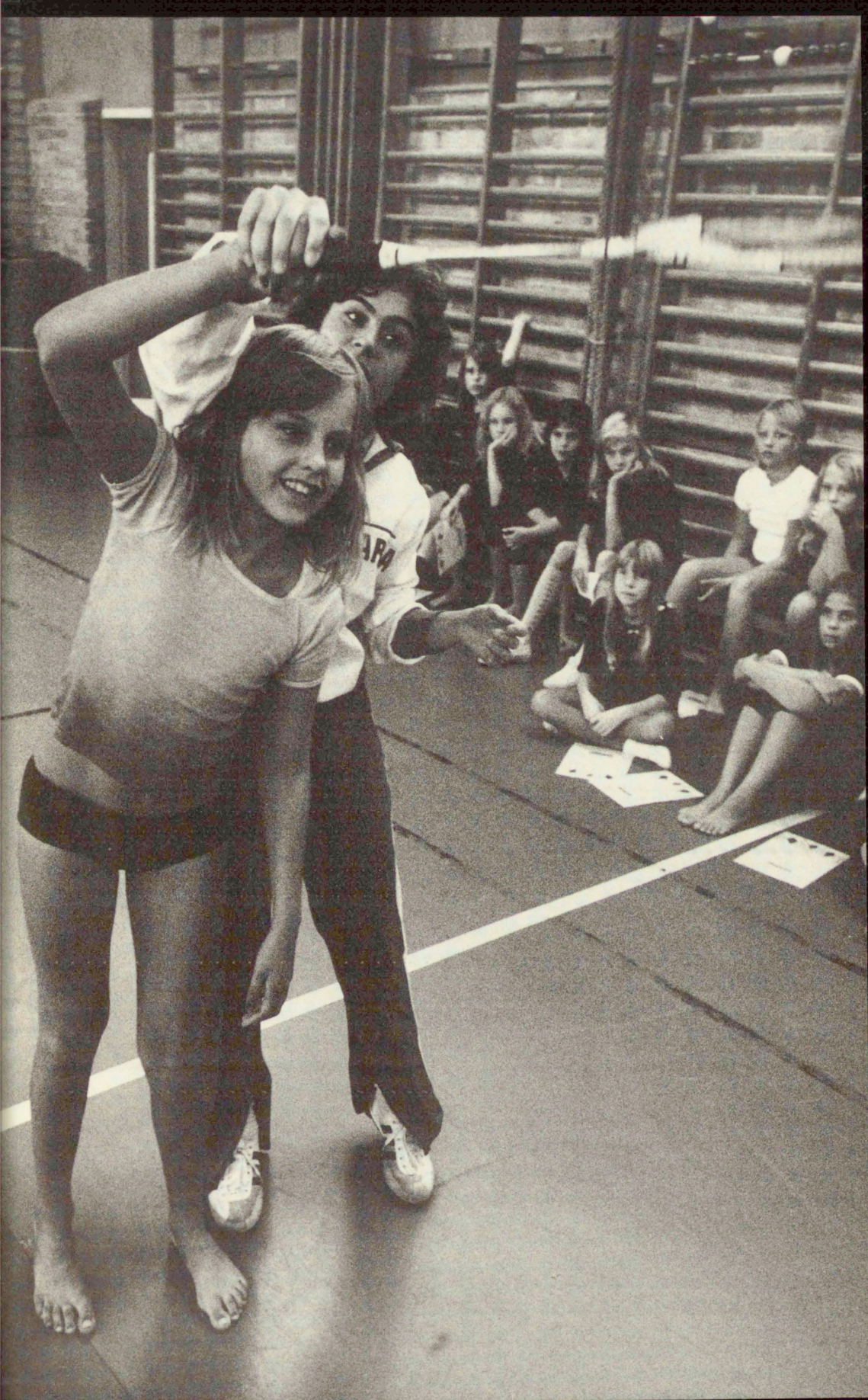
I december 1986 fanns idrottsskolor i sex av Örebro läns nio kommuner. Inom Örebro kommun fanns idrottsskolor i tolv av femton kommundelar. Omkring 1 000 barn och 200 ledare i 50 olika ledarlag var med i idrottsskolan.

Det finns flera olika modeller för idrottsskolor. Järvsömodellen innebär att deltagande föreningar ansvarar för var sin aktivitetsperiod. Varje förening organiserar sin period, gör träningsprogram och utser ledarlag. I Örebro idrottsskolor bildar ledare från olika föreningar ledarlaget som leder verksamheten under hela idrottsskoleperioden.

Inom idrottsskolorna satsar man starkt på föräldrasamverkan. Verksamheten ska ledas av ett lag som består av föreningsledare och föräldrar. Även ungdomar kan ingå i ledarlaget. Ofta bildar ledare och föräldrar studiecirkel där man tar upp teman som Barns och ungdomars träning och Idrottsskolan i framtiden. Förhoppningen är att föräldrarna i framtiden ska kunna knytas till föreningarna som ledare. Föreningarna satsar också på att öka ungdomarnas engagemang och representation i styrelsearbetet.

(Källa: IDROTTSKOLAN. På barns villkor (1986) Sveriges Riksidrottsförbund)

Invandrarföreningarna ger kunskaper om andra kulturer

De flesta invandrarföreningarna är nationella, dvs finska, grekiska, turkiska etc. Det finns också kulturföreningar, idrottsklubbar, politiska organisationer m fl.

Invandrarföreningarna fyller en viktig social funktion. Där kan man träffa folk som talar samma språk eller läsa tidningar från hemlandet. Föreningarna hjälper medlemmarna att förstå hur samhället fungerar i olika sammanhang. För invandrare som bott länge i Sverige hjälper föreningarna dem att behålla kontakten med sitt språk och sin kultur och försöker se till att barnen också får del av det gemensamma kulturarvet.

De flesta föreningar har stor bredd på sin verksamhet, med idrott i olika former, sång, folkdans, teater, danskvällar, fester, utflykter och andra evenemang. Många föreningar har egna bibliotek, några erbjuder sina medlemmar social rådgivning. Så gott som alla föreningar lägger tyngdpunkten på barn- och ungdomsverksamheten. De vill ge den

generation som växer upp i Sverige en stabil etnisk identitet. Frivillig hemspråksträning i form av lördagsskolor förekommer relativt ofta.

Invandrarföreningarna deltar också i undervisningen. Ett exempel var när en låg- och mellanstadieskola i en förort utanför Stockholm studerade skapelsemyter under en temavecka. I rektorsområdet talas 32 olika språk och av dessa är finska dominerande. En klass i årskurs 1 studerade österländska myter och sagor. För att pröva olika uttryckssätt bjöds en medlem från japanska föreningen till klassen. Hon var specialist på origami, konsten att vika papper, och barnen fick under fyra lektioner lära sig att med hjälp av pappersklipp och pappersvikning framställa olika figurer. Klassen studerade också kinesiska och japanska masker. De hade bl a läst berättelsen om kung Markatta och hade gjort masker av gipsbindor. Barnen studerade hur den japanska teatertraditionen använder masker för att spegla olika karaktärer och målade sedan sina egna masker för att ge dem olika karaktärsegenskaper.

De övriga klasserna tog upp den nordiska mytologin och en skapelseberättelse från Eritrea som övergripande tema. Att man tog upp skapelsemyten från Eritrea berodde främst på att det fanns barn med eritreanskt ursprung. Så här berättar en av lärarna:

– När vi planerade vårt arbete ville vi använda de kunskaper om olika kulturer som finns representerade av invandrarföräldrar och invandrarföreningar i vårt område. Vi har ett föreningsråd som ger naturliga kontaktpunkter. Här bor många flyktingar som inte har hunnit organisera sig i föreningar. Om man är flykting har man en rädsla för att delta i offentlighet som t ex skolan. De flesta som vi tog kontakt med ville helt enkelt inte komma till skolan. Många är förföljda i sina hemländer och upplever det som en säkerhetsrisk att t ex gå in i skolarbetet.

Föreningen kan bli en brygga mellan hem och skola

Föreningar kan medverka till att skapa förståelse för olika kulturer och hjälpa barnen att stärka sin identitet. Ett exempel är föreningen Condor de los Andes med latinamerikanska medlemmar bosatta i Järfälla kommun strax utanför Stockholm.

Condor bedriver en bred verksamhet där hela familjen ska kunna delta. Förutom idrott finns solidaritetsarbete för det chilenska folket, närradioverksamhet samt en egen tidning på programmet. Ett viktigt mål är att bevara den egna kulturella identiteten.

Några ledare uppmärksammade att få flickor deltog i föreningen. En invandrarflicka lever under helt andra familjeförhållanden än en svensk flicka i samma ålder som har betydligt större frihet. Även mellan skilda

kulturer är olikheterna stora. En chilensk flicka kan t ex gå på bio tillsammans med en kamrat – vilket är helt omöjligt för en assyrisk flicka som måste gå tillsammans med sina föräldrar. Eftersom ungdomarna samtidigt konfronteras med ”öppnare” regler bland svenska klasskamrater och kompisar, kan det många gånger vara svårt för dem att förstå föräldrarnas inställning i olika frågor.

Idrotten blev den gemensamma nämnaren när Condor bestämde sig för att satsa på ett projekt för just chilenska, assyriska, turkiska och libanesiska flickor. Med idrottens hjälp skulle det kanske finnas en möjlighet att bryta traditionella mönster och slutna familjeförhållanden.

Ett antal familjer fick hembesök av en assyrisk och en chilensk flicka som berättade att man hade för avsikt att träna basket och umgås en stund efteråt. Man möttes av en del skepsis och misstänksamhet, men trots det kom ett antal mammor till det första informationsmötet. Så småningom fick idéerna lite fastare former och basketverksamheten kunde starta. Alla deltagare och ledare fick ge synpunkter på utformningen av verksamheten.

Samlingen efter träningen användes till en stunds trivsam samvaro där man samtidigt fick lära sig mycket om varandras kulturer genom att turas om att bjuda på typiska bakverk, visa kläder, berätta om seder och bruk m m.

Arbetet har fortsatt med olika aktiviteter t ex

- Kurs om ungdom och narkotika i samarbete med Järfälla förening mot narkotika.
- Filmvisning från Turkiet, Chile och Libanon under temat Fyra kulturer men ändå lika människor.
- Temadag: Att vara invandrarflicka.
- Tredagars lägervistelse med träning och föreläsningar.

Kanske var just lägervistelsen särskilt betydelsefull. För att få föräldrarnas tillstånd till övernattningsborta, krävdes mycket övertalning. 18 flickor deltog i lägret tillsammans med kvinnliga ledare.

Idrotten har blivit en sammanhållande länk mellan olika kulturer. Men man måste hela tiden vara beredd att lösa de praktiska problemen som dyker upp och kanske också våga göra kompromisser. Tränings-tider klockan 21.00 accepteras inte av föräldrarna.

(Källa: Idrott och invandrare. Förening i utveckling 7/87 Sveriges Riksidrottsförbund)

De unga arkeologerna samarbetar med skolan

– I somras var vi på fornläger vid Tuppstugan. Vi byggde ett stenåldershus och lärde oss baka bröd på heta stenar. Jag tyckte att växtfärgningen var det roligaste. Vi höll till nere vid bäcken. Där gjorde vi först en ställning av trädgrenar för att hänga grytan i. Så kunde vi ha elden under. Till färgningen använde vi olika växter som vi plockade i skogen. Jag tog mest räsvans. De är gröna och liknar små granar. Vi använde också björklöv och tuschlav. Av björklöven blev det en ljusgrön färg. Tuschlaven blev finast, alldeles lila. Det luktade ganska illa när vi kokade laven. När färgbadet var klart ställde vi oss två och två och höll i var sin ände av en pinne, som vi hängde garnet på och så doppade vi det i grytan. När det fått tillräckligt med färg sköljde vi det i bäcken och hängde sedan upp det på tork. Växtfärgning tar väldigt lång tid. Man får stå länge och röra i grytan när växterna kokar. Man får doppa garnet många gånger och skölja många gånger också. Men det är bara roligt.

Så här berättar Anna 8 år, som deltagit i ett av de årligen återkommande fornlägren vid Tuppstugan i Älta, vilka anordnas av barn- och ungdomsgruppen inom hembygdsföreningen, ABF och kulturförvaltningen i Nacka. Sektionen har också lördagskurser i arkeologi för barn i skolåldern.

Det var en av hembygdsföreningens medlemmar, pensionären Sten Werner, som upptäckte barnens intresse för forntidshistoria. När förskolan frågade pensionärsföreningen om någon ville komma och läsa sagor för barnen erbjöd sig Sten Werner att i stället dela med sig av sina kunskaper om forntiden. Tillsammans med barnen byggde han upp en liten stenåldersby. Barnen fick bygga hyddor och tillverka yxor och pilbågar. Efter arbetet med de intresserade förskolebarnen beslöt hembygdsföreningen att erbjuda de äldre barnen en kurs i arkeologi med fältarbete i hembygden. Över 20 barn, de flesta från kommundelen Älta i Nacka, anmälde sig till kursen.

– Vi samlas på lördagarna, säger Lars Palm, en av ledarna som också är amatörarkeolog. Barnen har fått lära sig om inmätning och att rita enkla planskisser och att arbeta med avvägningsinstrument och måttband. Efter tillstånd av riksantikvarieämbetet började vi göra utgrävningar på ett område där det stått ett gammalt ödetorp vid Klisättra gård. Där finns mycket intressant: delar av husgeråd och redskap. Vi har skaffat fram kartor från slutet av 1600-talet. Gruppen arbetade också med praktisk fornminnesvård och röjde sly och ris vid ett järnåldersgravfält inne i Älta.

På våren beslöt föreningen att ordna ett fornläger i hembygdens miljö där även barn utanför barn- och ungdomssektionen skulle kunna komma med. Syftet var att barnen skulle få lära och praktisera olika forntida hantverk samt få en upplevelse om livet i Älta för mycket länge sedan.

Fornläger vid Tuppstugan

En solig dag i mitten av augusti samlades 33 barn mellan åtta och fjorton år och sex ledare till det första forntidsläget. Området ligger ostört med skog runt omkring. Intill finns en sjö för bad och fiske och alldeles i närheten rinner en bäck.

Ledarna hade i förväg röjt undan på lägerplatsen och byggt upp en eldstad. Köket byggdes upp med hjälp av pålar, snören och vass. Alla deltagarna sydde sin egen kolt av grov bomull. Under veckans lopp prövades många hantverk. Barnen fick också lära sig att laga fisk i kokgrop. Först fodrade de kokgropen med ormbunkar. Sedan hämtade de upphettade stenar från den stora eldstaden för att täcka botten och sidorna med. Fiskarna som var insvepta i näver och omlindade av trådar från björkrot samt kryddade med björklöv, timjan och salvia lades ovan-

på. Gropen fylldes sedan med stenar och täcktes med ormbunkar och torv.

På den heta stenhällen i eldstaden bakade barnen bröd av mjöl som de själva malt på malstenar. Om kvällarna satt man på timmerstockar runt elden och berättade forntida sagor.

Under hela veckan pågick arbetet med stenåldershuset. Grupper av barn turades om att hämta virke i skogen, kvista av björkar till flätningen av kortväggarna och klippa till hö för att armera leran. Leran pressades in för hand i de finflätade väggarna, både utifrån och inifrån och ströks sedan ut till en jämn och fin yta. Barnen buntade vass till taket och flätade staket runt huset. Efter ett idogt arbete stod huset klart lagom till grillfesten kvällen före avslutningen.

Fortbildning, temastudier och ett hembygdsarkiv i skolan

I början av höstterminen blev hembygdsföreningen inbjuden att leda en studiedag för skolpersonalen om Ältas historia. Den genomfördes som en cykelexkursion genom Älta. Gruppen studerade särskilt platsen för

fornlägret. Där fanns den stora eldstaden, stenåldershuset och stockbåtarna kvar. Lärarna fick på ort och ställe information om de forntida hantverk som barnen arbetade med. Det var många lärare som såg möjligheterna att här tillsammans med eleverna praktisera det man studerat i historia om forntiden. Flera klasser besökte också fornlägret under läsåret. En av lärarna var Christina Bane:

– Jag åkte hit med min klass på våren. De gick i femman då. Vi stannade två dagar och sov över i tält. I vårt moderna samhälle är man ju van att allting ska gå så fort, t ex matlagningen. På ett fornläger får man själv uppleva de villkor för överlevnad som gällde förr i tiden. Det kan man ju aldrig åstadkomma i klassrummet.

Lotta Söderlund och Maria Eliasson, två av eleverna som deltog, tyckte att de lärt sig mycket på kort tid.

– Vi hann pröva på många olika hantverk, säger Lotta. Vi gjorde samlarturer i skogen. Det var spännande. Bertil Svensson, en av ledarna, hjälpte oss att göra visselpipor av rönn.

– Vi hade gjort upp med husmor vilken mat vi skulle få med oss: bröd, smör, pålägg, filmjolk, frukt, potatis, grönsaker m m, berättar Maria. Trots att det är så nära kändes det ändå som att komma från en annan tid när vi gick ner till Ältavägen för att ta bussen hem.

Klass 5A forskar tillsammans med hembygdsföreningen

Nyligen har man bildat en egen hembygdsförening i Älta. Det har man gjort för att kunna utvidga verksamheten bland barn och ungdom och för att underlätta samarbetet med skolan.

– En hembygdsförening kan göra stor nytta genom att erbjuda skolan fortbildning och medverkan i temadagar, menar Lars Palm. Genom skolan kan vi komma i kontakt med de unga. Vi har redan några lärare med i föreningens verksamhet.

Arbetet har påbörjats. Två timmar i veckan under fria aktiviteter forskar klass 5 A tillsammans med hembygdsföreningen. Vissa veckor använder man en för- eller eftermiddag. Klassen intervjuar gamla Ältabor, fotograferar hus som snart ska rivs, besöker museer och arkiv. Det insamlade materialet kommer att sammanställas till en utställning som visas på bibliotek, i grannskolorna och i kommunhuset.

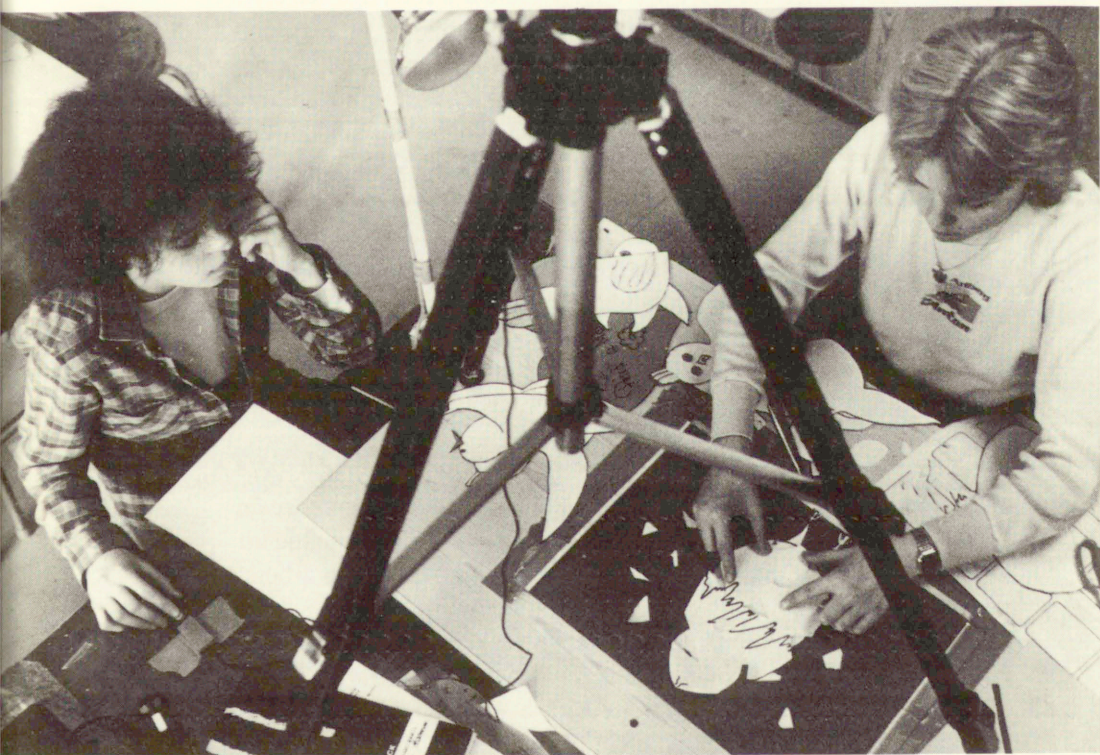
Älta hembygdsförening planerar att bygga upp ett lokalt kulturarkiv för att skaffa kunskap om bygdens förändring och utveckling. Arkivet ska placeras i skolans bibliotek.

Nästan hälften av eleverna i klass 5A är födda i Älta, ett bostadsområde som byggdes i slutet av 60-talet och första hälften av 70-talet. För många barn är födelseorten lika med hembygden.

– Förutom stöd för undervisningen kan en hembygdsförening hjälpa till att ge dagens förortsbarn känsla för sin hembygd. Det är mycket positivt att barn och vuxna i skolan tycker att hembygdsarbete är roligt, anser Lars Palm.

Skola och konstförening i samverkan

Märkvärdiga djur och figurer fladdrade i taket och på väggarna när Kalmar konstmuseum redovisade ett samarbetsprojekt mellan Kalmar konstförening, utbildningsradion, skol-, barnomsorgs- och fritidsperso-

nal och cirka 1 000 barn, från sexåringar och upp till gymnasieelever. Det var drakar, kohästar, syltspöken – från någon av de 230 tecknade filmer som producerats i förskolor, skolor, fritidshem och fritidsgårdar i Kalmar och dess närhet.

Barnen hade tagit tillvara alla nyanser i filmskapandet, allt från det magiska till det krasst marknadsföringsmässiga. I entrén hängde affischer med filmbranschens alla lockande koder: Kom och låt håret resa sig på era huvuden. Se den försvunna strumpstickan. Världspremiär på Raketdrömmen. I entrén stod också Damen utan underkropp i sin biljettlucka och i ett mörkt rum innanför dینگlade i taket Syltspöket och andra uppförstorade gestalter från barnens filmer.

En liten biograf hade inretts innanför den stora utställningen. Där visades filmerna som barnen producerat varvade med professionella animationer hela dagarna. På skärmar visade barnen och deras lärare hur de arbetat.

Många svenska museer har utvecklats ur föreningslivet. De flesta konstmuseerna startade i regel som en konstförening som efter hand skapade allt större konstsamlingar. Föreningarna och konstsamlingarna övergick sedan i kommunal regi.

Kalmar konstförening bildades år 1917 och fick sina lokaler för museiverksamheten 1942.

– Konstmuseet i Kalmar är unikt, säger intendent Erik Broman. Vi är det enda museum som fortfarande ägs och styrs av en konstförening. Föreningen har cirka 6 000 medlemmar. Varje medlem får brev, där vi berättar om utställningar, föreläsare och annan programverksamhet. Många lärare är medlemmar och de kan på så sätt förbereda sina studiebesök bättre. Föreläsningsverksamheten fungerar också som fortbildning för lärarna. Intendent Anna Westholm har ansvar för barnkulturfrågorna inom museet.

– Konsten är ett bra medel för att stödja barnens språkliga utveckling, säger Anna. Vi har studiedagar och arbetar med projekt för barn och personal i skolor och förskolor. Ett exempel på programarbete är Om tecknad film. Vi gör också särskilda utställningar som vänder sig till barn.

Inspirerad av Erling Ericssons TV-program om tecknad film inbjöd Anna Westholm till ett informationsmöte på konstmuseet. Inte mindre än sextio lärare, förskollärare, fritidsledare och bibliotekarier anmälde att de ville bli handledare för film. Under mötet visades också en arbetsmetod för att göra animerad film.

Det är barnens egna berättelser som är det viktigaste i filmarbetet. Stoffet till berättelserna hämtar barnen från sin egen berättartradition. De får lära sig att överföra berättelsen till ett manus. Själva animeringen bygger på den enkla principen med en fast bakgrund och lösa fi-

gurer som man flyttar mellan varje tagning. På det sättet får bilderna liv. I det sista skedet lägger man på ljudet.

Stephan, som är vikarierande historielärare, ville ge historieundervisningen liv, få den att tillnärmelsevis motsvara sina sjundeklassares rättmätiga behov av spänning.

- Alltså bestämde vi oss för att göra en film om regalskeppet Kronan, berättar en av hans elever. Vi har massor med knall och bang i vår film, för skeppet sprängdes ju i luften och vi ville gärna att det skulle hända något i filmen.

Solveig som har en andraklass berättar att hon varit mycket tveksam till projektet om tecknad film. Det var barnen som aldrig tidigare hade sysslat med tecknad film som övertygade henne att det skulle gå. Hjälpen med filmningen fick de av föräldrarna på kvällstid. Två elever från gymnasieskolan bidrog med sina erfarenheter från tidigare videofilmning. Den första kassetten blev alldeles svart. Då får vi göra om den, var barnens enda kommentar. Det var barnens entusiasm som gjorde att filmerna blev färdiga till slut.

- Det intressanta med projektet Om tecknad film är kanske inte bara att det resulterade i en stor filmproduktion utan att man vågade satsa över ålders- och institutionsgränserna i en kommun, säger Anna.
- Vi kunde också visa hur viktigt det är att utgå från barnens berättarglädje och att låta den lusten bli avstampet för mediaundervisningen. Film är ett språk, och ett språk lär man sig genom att fånga upp omvärldens signaler och göra dem till sina egna.

Stadsstudieprojektet Kolla Kalmar

Ett annat projekt som initierats av konstföreningen och konstmuseet är Kolla Kalmar där 700 elever deltog. Ett Kalmar i miniatyr, en utställning som visades på konstmuseet, blev resultatet av bildlärarnas och elevernas arbete med stadsstudieprojektet Kolla Kalmar.

Stadsstudieprojektet kom till som en uppföljning av en utställning om Fred Olson och Schmid. Fred Olson var stadsarkitekt i Kalmar mellan åren 1904 och 1930. Han har präglat mycket av den äldre bebyggelsen som är byggd i jugend- eller nyklassisk stil. Utställningen var uppbyggd kring ritningar av t ex portaler till hus och fotografier. Barnen kunde studera arkitektens idéer och sedan gå ut och se dem i verkligheten.

Lars Henell är bildlärare och en av eldsjälarna bakom projektet.

- Större demokrati är något av kärnan i stadsstudier. Genom att iakttaga och studera sin miljö och avbilda den blir man tvungen att verkligen se hur den ser ut. Och då blir frågan om det är så här vi vill att den ska vara.

- Steget till att aktivt vara med och påverka vår omgivning blir då – förhoppningsvis – något mindre än tidigare. Att se, förstå och förändra är de tre stegen i stadsstudier.

- Det här är en början. Alla elever har synpunkter på sin omgivning. Kolla Kalmar är ett sätt för eleverna att lära sig framföra sina idéer, säger Lars Henell.

Två elever som deltog i projektet berättar så här:

- Vi valde Kalmar slott, för det tycker vi är själva Kalmar. Vi fotograferade slottet ur alla upptänkliga vinklar, tog mått, intervjuade människor som visste mycket om Kalmar slott och Kalmars historia. Sedan byggde vi slottet i kartong.

I början av arbetet använde eleverna bildtimmarna, men tiden räckte inte till, utan de fick ta håltimmar och fritiden till hjälp. Så småningom organiserade lärarna längre pass inom skolans ram och även andra ämnen fick bidra med tid.

Elevernas arbeten samlades till en stor utställning på konstmuseet. Det blev ett Kalmar i miniatyr. Allt från husdetaljer som fönster och grindar till hela byggnader och fasader fanns med. Till och med hela bostadsområden med modeller av hur det var förr och hur det ser ut nu. Några elever hade också arbetat med framtidsvisioner där solen svarade för energin och det fanns gröna trädgårdar på hustaken.

- Det är viktigt att eleverna får se sina arbeten i ett större sammanhang, säger Anna Westholm. Genom att forska i stadens historia, fördjupa sig i nutiden och tänka sig in i framtiden uppstår många värdefulla diskussioner bland ele-

ver. Diskussionerna förs ut till skolgårdar, fritidslokaler, bland lärare och föräldrar och ända upp i kommunens ledning. Allt detta ligger precis inom de grundidéer som finns i konstföreningen.

(Källa: Abrakadabra nr 5/1984, Fackläraaren 22/1985)

Skolan samverkar med konst- och författarföreningar

Konstnärscentrum (KC), en förening för bildkonstnärer och konsthantverkare, har som huvuduppgift att förmedla arbete åt sina medlemmar. Inom KC finns ett antal pedagogiskt intresserade konstnärer som bildat en arbetsgrupp Konst i skola. Konstnärerna inom Konst i skola engageras av skolorna för att handleda elever och lärare i konstnärligt inriktade miljöprojekt. Ett viktigt mål i deras arbete är att ge eleverna inflytande och ta tillvara deras idéer. I Aspnässkolan i Järfälla kommun har elever, skolpersonal arbetat tillsammans med konstnärer för att förbättra sitt uppehållsrum.

Föreningen Konst i skola samarbetar med Aspnässkolan

I Aspnässkolan i Järfälla kommun har man bredvid nybyggnaden låtit det gamla skolhuset från 1845 stå kvar. Där finns musikrum och uppehållsrum för mellanstadiet på bottenvåningen och en trappa upp fritidshemslokaler.

När Ulf Strandberg började arbeta som skolvård var uppehållsrummet trist och nerslitet. Ulf rådgjorde med eleverna om en renovering. Man kom överens om att Ulf skulle ta kontakt med kulturförvaltningen.

Den kommunalt anställda konstnären kom till skolan och träffade studierektorn som var positiv till projektet. Fritidsförvaltningen kopplades in liksom andra kommunala organ. Man prövade, diskuterade, undersökte och samrådde. Personalen på fritidshemmet ville gärna ha ett samarbete med skolan.

Genom kulturförvaltningen kontaktades två konstnärer, Lena Thyrell och Marian Svensson, med tidigare erfarenhet av Konst i skola-verksamhet och medlemmar i Konstnärscentrum.

Samarbetet mellan konstnärerna och eleverna inleddes med en diskussion om rummets funktion. Eleverna berättade om sina idéer till förändringar. Nästa etapp var skissarbetet där en halv klass åt gången kom till uppehållsrummet och ritade, målade och skrev.

Det var en fördel att man kunde arbeta i det rum som skulle förändras. Först gjorde man en liten modell där olika skissförslag och idéer

kunde prövas tredimensionellt.

Av det samlade materialet gjorde man sedan en utställning som kallades Uppehållsrummet – så vill vi ha det! Flera föreslog myshörna och väggmålning. Förslagen till väggmålning var många och olika. Småningom enades man om ett landskap med en ekbacke i förgrunden.

Med utgångspunkt från samtalen omkring utställningen startade väggmålningsarbetet. Eleverna, skolvärden och konstnärerna tvättade och spacklade väggarna. Motivet förstorades med hjälp av rutmönster. Efter en veckas idogt arbete fanns bilden på hela den stora väggen. Då hade alla klasser på mellanstadiet medverkat.

Arbetet fortsatte med målning av övriga väggar där eleverna i årskurs 4 fick göra förslag till motiv på den största väggen.

Så gott som alla elever deltog med intresse i miljöarbetet. Eftersom arbetet pågick under två terminer fick barnen tillfälle att komma tillbaka och arbeta flera gånger. En del gjordes också av elever som stannade kvar efter skoldagens slut.

Ifråga om lärarnas intresse fungerade det inte lika bra.

– Man kan fråga sig varför, säger Lena. Kanske var informationen före projektstarten alltför begränsad. Uppenbart är att lärarna inte upplevde att projektet riktigt angick dem själva. Effekten blev därför inte den stimulerande gemenskapsupplevelse för skolan i stort som initiativtagaren hoppats på.

– En starkt bidragande orsak skulle kunna finnas i att uppehållsrummet är placerat i den gamla skolbyggnaden som bara besöks av elever, skolvärden, fritidshemspersonal, musiklärare och städpersonal. För elevernas del har de bildmässiga resultaten varit en källa till glädje och stolthet.

(Källa: Nobel A, Sjöstedt B; Konst & Konstnärers arbete, SÖ 1982)

Ord- och bildverkstäder

Författarcentrum och Illustratörscentrum började förmedla ord- och bildverkstäder till skolor i början av 1980-talet. Somliga illustratörer och författare arbetar ett helt år i en skola, andra besöker en skola under en dag. Varje gång handlar det om att försöka locka fram den lust att uttrycka sig som finns hos barnen. Så att de sedan, med den vanliga lärarens stöd, kan arbeta sig fram till de språkliga redskap som de behöver.

Att göra en egen bok

Illustratören Cecilia Torudd och författaren Annika Holm har tillsammans arbetat med en ord- och bildverkstad i två mellanstadietklasser i Huddinge. Annika berättar om arbetet:

– Vi hade ord- och bildverkstad i varje klass en dubbeltime i veckan under nio veckor. Avsikten var att eleverna tillsammans med oss skulle göra en bok. Perioden förlängdes med ett besök, eftersom eleverna mot slutet visade sig mycket ivriga att få göra en riktig bok, dvs en inbunden bok, som också skulle kunna läsas av andra. Vi fick alltså ha en bokbinderiverkstad också, innan det hela var klart. Vi hade i förväg bestämt ämne: berätta om en människas liv från början och så långt ni hinner.

Strax före jul låg de två böckerna klara, tryckta i vardera 100 exemplar på kommunens tryckeri, inbundna av eleverna själva i vackra, hårda pärmar. Omslagen trycktes i klara färger med en enkel och billig så kallad silkscreen-metod.

Böckerna finns tillgängliga på Huddinge respektive Flemingsbergs bibliotek, fem exemplar på vardera stället. På båda biblioteken har man haft skärmställningar med affischer som barnen gjort till böckerna.

”Agnetas liv” handlar om en företagsam tjej som föddes 1970, samma år som eleverna själva. I boken skildras hennes liv fram till en vinter-

dag år 2000, då hon hämtar hem sin lilla dotter från en besvärlig sjukhusvistelse.

”Dom kallar mig Matt-Frans” handlar om en blyg och ängslig pojke under hans första år i skolan. Det är en bok om mobbning och om barns utsatthet och ensamhet också i till synes lyckliga och fungerande familjer.

Klasserna har med behållning läst varandras böcker. Och det har också utomstående, både vuxna och barn, gjort.

– Texterna är en redigerad blandning av allas skrivande, säger Annika. Somliga bitar är sammanställda av mig, på grundval av elevernas muntliga och nedskrivna berättelser. Den metoden använde vi mest i början, för att komma igång och hitta en röd tråd i berättelsen. Mer och mer tog eleverna själva över skrivandet och min uppgift blev att välja och ställa samman.

– Bilderna i den färdiga boken är gjorda av eleverna och av Cecilia Torudd.

– Hur ska jag börja? undrade ofta Robert. Efter en bra stund kom han igen. Kan jag börja så här? ”Frans öppnade dörren.” Efter ännu en stund: Kan man fortsätta så här? ”Han gick ut på gården.” Och så var timmen slut.

I den färdiga boken finns ett helt kapitel som Robert har skrivit utan att fråga. Ett spännande, psykologiskt hållbart och välskrivet kapitel utan stavfel.

Det var många i ord- och bildverkstaden som upptäckte glädjen i att klä sina egna tankar i ord och bild, att beskriva händelser och förhållanden på papper. De kom på att deras egna erfarenheter dög bra som material till spännande historier. Det måste inte till en amerikansk gatukuliss för att man skall flämta av spänning. Det kan man också göra när Huddingegrabben Frans backar bakåt på skolgården inför fienden Oskars ljusblå genomträngande blick.

– För oss själva har det varit viktigt att få komma ut och jobba med läsekretsen – de här barnen är ju normalt vår egen publik. Men vi borde ha insett att ett sådant här projekt kräver ännu mer kringarbete än vi trodde och än vi hade tid att lägga ner på det. Vi kände oss ofta pressade och otillräckliga när vi skulle förbereda och efterarbeta det som hände i klasserna.

Projektet kom också att följas upp. I båda skolorna har eleverna i grupper gått in i andra klasser, berättat om sitt arbete och läst högt ur sina böcker.

(Källa: Konst & Konstnärers arbete, SÖ 1982)

Skolan samarbetar med musikföreningar

Sången – barnens musikaliska modersmål – griper djupt in i barnkulturen. För barnen är sången en livsform, ett sätt att uttrycka och tillägna sig verkligheten på.

Det skall finnas ett vitt utbud av levande musik för barn, ett utbud från Rikskonserter, Regionmusiken, frilansartister, lokala grupper, musikskoleelever och många andra.

Man måste satsa på levande musik för barn. Barnen måste hitta musiken, sin egen och andras.

(Barn och musik, 1984)

I Sunne har man under flera år haft ett utvecklande samarbete mellan skola, musikskola och Regionmusiken.

Brassensembeln, Träblåsarsextetten och Stråkkvartetten från Regionmusiken i Karlstad har samarbetat med tre klasser på lågstadiet

i Lerans, Ambergs och Skäggebergs skolor i Sunne. Musikerna kom till klassrummen och spelade – inte bara för barnen utan också med dem.

Efter hand växte olika teman fram i form av musiksagor och en musikdeckare. Barnen fick själva bestämma innehållet och skrev i flera fall egna texter och egen musik. Sången hade en central roll. Eleverna fick en stor repertoar med inslag av en del mycket avancerade sångstycken.

Vid varje besök spelade musikerna alltid ett musikstycke för att lära barnen lyssna och ge dem en chans att höra annan musik än den de oftast möter till vardags i radio och TV.

Klasslärarna och musklärare från kommunala musikskolan samarbetade två timmar i veckan. En timme avsattes till förberedelse och gemensamma diskussioner mellan lärarna, och en timme till musikundervisning i klassen, där man övade sång och spel till olika teman.

Musikerna kom som regel på morgonen och arbetade tillsammans med barnen fram till lunch. I anslutning till lunchrasten diskuterade de vuxna innehåll och genomförande av verksamheten. I årskurs 3 bildades en klassorkester. Alla elever i klassen deltog i orkestern tillsammans med musikerna.

Den relativt sett täta kontakten med musikerna har också lett till att barnen sjunger mycket och gärna, till och med tämligen avancerade sånger. De har också lärt sig lyssna till musik på ett helt annat sätt, anser klasslärarna.

(Källa: Sunne-projektet, 1986 Regionmusiken i Karlstad)

Dansverkstäder

Danscentrum är en organisation som har till uppgift att tillvarata de fria, professionella dansarnas och koreografernas intressen. Syftet är att sprida intresse och kunskap om dans utanför institutionerna och att stödja experimentella och nyskapande former.

Danscentrum har omkring 80 aktiva medlemmar och representerar ett flertal olika dansarter som t ex fridans med både traditionell och experimentell inriktning. I Danscentrum finns också medlemmar som arbetar med spansk, mexikansk, asiatisk och orientalisk dans.

Genom uppsökande verksamheter i skolor, festivaler eller i form av manifestationer vill man föra ut dansen till en bredare allmänhet. Grupper inom Danscentrum med både dansare och koreografer producerar dansprogram och engageras av t ex skolor under temadagar.

Nikes döttrar

Nikes döttrar är en grupp inom Danscentrum. Gruppen bildades 1981 och arbetar med produktion för både barn och vuxna. De kombinerar

gärna sin föreställningsverksamhet med pedagogiskt arbete.

Under en temadag arbetade gruppen på Hallsta skola i Hallstavik. Nikes döttrar ledde två dansverkstäder med trettio barn i varje grupp under förmiddagen. Eftermiddagen ägnades åt redovisning och en föreställning med Nikes döttrar. Sanna Bjurström och Mona Zetterwall, beskriver temadagen.

– Efter en kort presentation av oss själva och av fri dans arbetade vi med uppvärmning i en rörelsering, samarbetsövningar och improvisationer. Vi byggde improvisationerna kring rörelseord som hoppa, gå, rulla, svänga och kroppsdelar som huvud, axel och mage. Det är viktigt att barnen förstår vad vi menar med rörelse. Ett tyg kan till exempel illustrera mjuka vågor. Under eftermiddagen arbetade barnen i par. De lärde sig varandras dansfraser bestående av två rörelseord och två kroppsdelar. Dansfraserna redovisades inför gruppen.

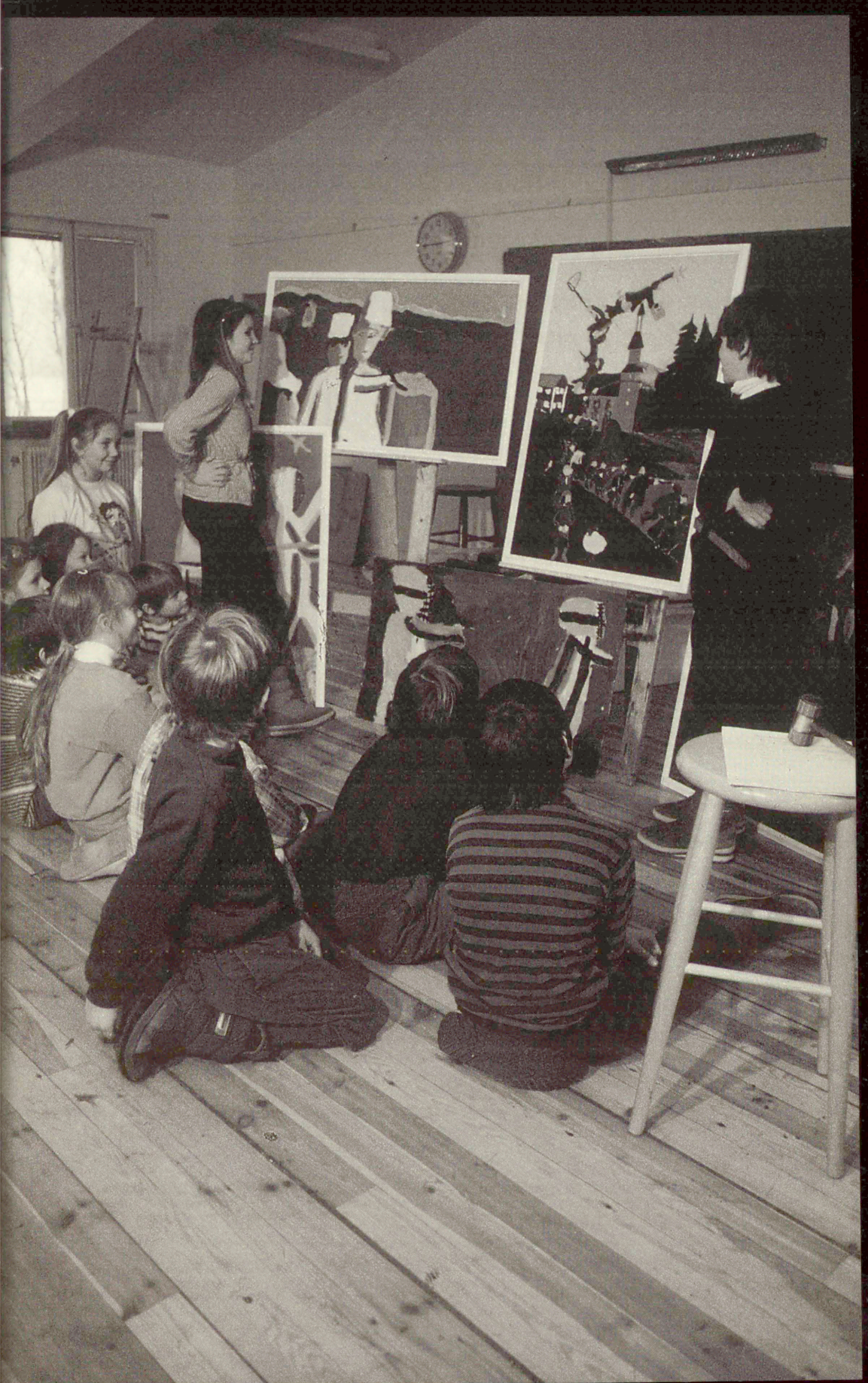
– Våra dansföreställningar är uppbyggda på liknande sätt som barnens dansfraser. Därför avslutade vi dagen med en föreställning som heter Junk. Vi berättade hur vi arbetat fram vår föreställning och hur Solweig Linde arbetat fram koreografin.

Barnkulturföreningen Lördagsakademien

Barnen i Lördagsakademien har arbetat med ordspråk som tema. De flesta har valt vardagliga ordspråk. Några barn har hittat på egna. Marina, 9 år, och Benjamin, 10 år, berättar om sina målningar för kamraterna.

– Jag har valt ordspråket ”Ju fler kockar, desto sämre soppa”, berättar Marina. I den här målningen har jag målat ljuset. Jag har försökt måla som ljusmålarna vi såg på konsthistorien.

– Först tyckte jag att det var svårt att komma på några bra ordspråk, som det gick att göra bilder till, säger Benjamin. Så tänkte jag på Alf som har sin gård nära vårt hus och kom på det här med att ”Alla ska få sin föda på bondens svett och möda”. Jag började med bonden. Han sår på fältet. Sedan staplade jag upp människor med olika yrken på hans axlar. Längst upp blev det en som försöker fånga stjärnorna. Intill bonden målade jag en höna med bindel för ögonen. Det är ordspråket ”Blind höna får också ett korn”.

Barnen tillhör kulturföreningen Lördagsakademien. De är mellan 7 och 12 år och arbetar på lördagseftermiddagarna tillsammans med konstnären Behnn Edvinsson med teckning, målning, grafik eller skulptur och konsthistoria.

– Idén bakom Lördagsakademien är att jag som konstnär kan stödja skolans kulturarbete genom att låta konsten vara utgångspunkt i en föreningsverksamhet för barn, berättar Behnn. Jag sökte och fick ekonomiskt stöd av kulturnämnden och en stiftelse i Mörbylånga. Lokaler får vi låna gratis av Ölands folkhögskola.

Lördagsakademien började som informella möten på lördagar. Efter två terminer ombildades den till en förening. Barn och föräldrar fastställde på ett möte stadgar för föreningen samt att föreningens namn skulle vara Barnkulturföreningen Lördagsakademien. Föreningens syfte är:

- att stödja barns språkliga utveckling genom att låta barn få arbeta med konst och konstnärliga uttryck
- att ge barn undervisning i konsthistoria, teckning, målning, grafik och skulptur
- att samverka med skolan, lokala institutioner och föreningar som arbetar för barns delaktighet och inflytande i närsamhället
- att stödja skolans kulturarbete genom att tillsammans med barn bedriva utvecklingsarbeten inom det konstnärliga området
- att stödja barns inflytande och ansvar genom att minst två barn ingår i föreningens styrelse.

På det första mötet valdes Elin till ordförande och hennes pappa till vice ordförande. Elin skötte därefter med litet hjälp föreningens första sammanträde. Efter valet av ordförande ville alla barnen ha styrelseuppdrag. Sekreterare och kassör valdes bland de vuxna med barnen på viceposterna. De barn som inte hade fått något uppdrag valdes till att justera det första protokollet. Föreningen beslutade att Lördagsakademiens årliga utställning skulle vara på Kents Bar i Mörbylånga. Den första utställningen väckte stor uppmärksamhet. I täta rader hängde barnens bilder i ramar som på vilken annan konstutställning som helst. Dessutom fanns korta förklarande texter, så att de besökande kunde läsa om Lördagsakademien.

Behnn menar att utställningen är viktig. Den ger barnen en röst utåt när ortens befolkning får se barnens bilder. Då är det viktigt att utställningen både blir vacker och väl hängd.

Föreningen får stöd på olika sätt av konstmuseet i Kalmar. Bl a hjälper museet till med att turnélägga en vandringsutställning där Lördagsakademien ska visa sitt arbetssätt på olika skolor.

Att hämta inspiration från konsten och litteraturen

Vid varje sammankomst har man en stund konsthistoria. Avsikten är att barnen ska få inspiration till sina målningar. Arbetar man med Elvis Karlssons förhållande till sin vän Anna-Rosa och sin mamma blir t ex expressionisternas skildringar av känslor en viktig utgångspunkt. När man studerar hembygden som t ex händelserna kring regalskeppet Kronan finns rika kunskapskällor i historiemåleriet.

– För barn är bilden av stor betydelse när de utvecklar sina begrepp. Bilden gör begreppen synliga både för barnen själva och för omgivningen.

– Det är angeläget att vuxna söker många olika vägar för att rusta barnen inför framtidssamhället. Vår ambition är att öka vår verksamhet så att alla intresserade barn får vara med. Vi vill också bilda fler små föreningar inom andra områden, och i framtiden kanske vi kan få ett helt nätverk av barnkulturföreningar i vår kommun. Det största problemet är att hitta vuxna som både är aktiva kulturarbetare och intresserade av att arbeta med barn, säger Behnn Edvinsson.

Från publik till aktör – Projekt Delaktighet

Hösten 1979 antog FN:s generalförsamling en resolution där man proklamerade år 1985 som internationellt ungdomsår. Syftet med ungdomsåret var bl a att stärka de ungas delaktighet i samhället. De teman som fastslogs av FN var Delaktighet, Utveckling och Fred. I de svenska projekten gav man delaktighetsaspekten en stark framtoning. Av de totalt 30 miljoner kronor som regeringen beviljade ur allmänna arvsfonden för projektverksamhet bland barn och ungdom satsades en tredjedel på försöksverksamhet i lokala miljöer. Projekt Delaktighet i Emmaboda är ett av de 13 projekt i landet som fått medel för att bl a främja och utveckla samverkan mellan föreningslivet och skolan.

Statens ungdomsråds utredning Ej till salu utgör bakgrund och idéram för Projekt Delaktighet som i sin programförklaring skriver:

”I och med att välfärdssamhället skapat en omfattande trygghet har, parallellt med detta, en tilltagande passivisering uppstått. Kommersialismen har en stark roll i samhället, elevernas engagemang i skollivet och medinflytande avtar, familjernas normsystem upplöses och i bostadsområdena spelar sociala nätverk allt mindre roll.

Professionalisering och expertvälde har bidragit till att frivilligengagemanget har minskat. Folkrörelserna har blivit institutioner som börjat leva sina egna liv. Det ’bett’ som en gång fanns där har idag till stora delar försvunnit. Eftersom de mål som en gång formulerades av kämpande folkrörelser till stora mått har uppfyllts är det höggradiga engagemanget inte lika påkallat.”

Trots detta finns det fortfarande många områden där folkrörelserna i dag kan göra stor nytta. Projekt Delaktighet försöker genom olika åtgärder stödja och få mer liv i de organisationer som redan finns och vill se till att nya tillkommer, alltifrån tillfälliga arbetsgrupper till regelrätta föreningar och organisationer. Projekt Delaktighet kan ses som ett försök att engagera och stimulera till ökad delaktighet.

Projekt Delaktighet och Vita Huset

Emmaboda kommun i sydöstra Småland har omkring 10 000 invånare, varav 6 000 bor i tätorten. Emmaboda är en betydande industriort med bl a pumpindustrin Stenberg-Flygt AB med 1 000 anställda och AB Emmaboda glasverk med 700 anställda.

I tätorten ligger Bjurbäcksskolan, som har låg-, mellan- och högstadium, och föreningsgården Vita Huset. Vita Huset byggdes som bostad åt en tapetfabrikör omkring år 1910. I dag ägs det av kommunen. Det är till stor del renoverat av ungdomarna själva och de stora rummen används som samlingslokaler för föreningsliv. Bland de föreningar som bedriver verksamheter där finns Fredsföreningen, Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök, Musik i Emmaboda, Fiskeklubben Cardinal, Rockföreningen Rockatleterna, Dansföreningen Emmas Flitiga Fötter, Bjurbäcksskolans IF och Emmaboda Lyft och Atletklubb – ELAK. Projektledaren Christer Augustinsson, som är fritidskonsulent i Emmaboda, leder under två och ett halvt år Projekt Delaktighet.

– Skolan och föreningslivet är hörnstenarna i projektet, säger Christer. Bjurbäcksskolan ingick i SIA-försöken. Inom Projekt Delaktighet vill vi utveckla läroplanens grundtankar om de ungas inflytande och ansvar liksom föreningslivets samverkan med skolan.

Enligt de övergripande målen för Projekt Delaktighet ska eleverna bli mer delaktiga i skolans beslutsfattande och skötsel. Projektet ska förbereda eleverna för ett föreningsliv efter skolan och därmed verka för att stärka demokratin i samhället.

Kalkning av ER-sjön

På ena väggen i Christers arbetsrum hänger en lång lista över de verksamheter som ingår i Projekt Delaktighet.

Kalkningen av ER-sjön och dess tillflöden var en av de första verksamheterna inom Projekt Delaktighet. En miljögrupp bestående av skolelever och vuxna bildades. Man ville göra något som berörde alla i Emmaboda, både vuxna och barn, och där alla kunde se ett påtagligt resultat. Under det första halvåret spred gruppen information om hur illa ställt det var med sjöns vatten. Gruppen arbetade kring sjöns historia och hur man skulle kunna göra en gemensam räddningsaktion. Miljögruppen bildade fyra arbetslag som hade ansvar för var sin kalkningsstation. Genom kalkningen har man minskat vattnets surhetsgrad betydligt.

Kalkningen av ER-sjön var en bra start för Projekt Delaktighet. Barn, ungdomar, vuxna och pensionärer arbetade tillsammans. Många intressanta förslag om hur sjön och dess stränder skulle kunna användas i framtiden som t ex inplantering av ädelfisk och kräftor, kanoting, windsurfing, skridskoåkning, parkgolf, jätteshack, bygglek, vattentrappa och fritidsutställningen med ”levande verkstad” växte fram under arbetet.

Fiskeklubben Cardinal

Som en följd av kalkningsarbetet bildades fiskeklubben Cardinal. Cardinal är ansluten till Sveriges Sportfiskares Riksförbund och därmed berättigat till kommunala bidrag. Föreningen har ett 80-tal medlemmar. De flesta är elever från Bjurbäcksskolan. Det är Cardinal som tagit initiativ till inplantering av ädelfisk i ER-sjön och redan i maj 1987 var det premiär för fisket.

- Fiskeklubben Cardinal är ett exempel på hur föreningslivet kan förnyas, säger Christer. Styrelsen består av ungdomar. Genom sin verksamhet blir de delaktiga i utvecklingen av närmiljön och vi kan stödja dem med bidrag.

- De kommersiella intressena styr ofta fritidsaktiviteterna. Fiskeklubben Cardinal utgör ett undantag. Under vintertid träffas ungdomarna och tillverkar bl a egna flugor för sommarens fiske.

Det är föreningslivet som ska ta hand om och driva alla aktiviteter runt ER-sjön. Fiskeklubben Cardinal samarbetar med Emmaboda Schacksällskap, som också huvudsakligen består av skolelever, om olika evenemang som t ex Schack/Napp. Under sommarperioden har man både kunnat fiska lax i sjön och spela jätteschack på stranden.

Elevrådet och skolmiljön

– Skolgården är en viktig del i elevernas arbetsmiljö, säger studierektor Nils Johansson. Kommunfullmäktige har därför anslagit 100 000 kronor till förbättringar. Problemet är hur eleverna ska bli delaktiga i förändringsarbeten. Under en tid var elevdemokratin i det närmaste obefintlig hos oss. Elevrådets arbete hade reducerats till att sälja skoltröjor. Efter diskussioner med skolstyrelsens arbetsutskott bestämde vi oss för att stötta på olika sätt för att öka elevdemokratin. Vi började med att föreslå flyttning av klassrådstimmen,

som låg sist på eftermiddagen, till mitt på dagen. Sista timmen blev nästan alltid outnyttjad. Om eleverna inte hade några frågor att ta upp fick man gå hem. Det var ett effektivt sätt att sabotera demokratisträvandena. Vi vill också stärka elevrådets inflytande, och därför har skolstyrelsen beslutat att bilda en samrådsgrupp. Den består av fem elever, fyra lärare och rektor som ordförande. Alla deltagare i samrådsgruppen har en röst. Skolstyrelsen delegerar olika frågor till samrådsgruppen. Genom omorganisationen har elevrådet fått ett ökat inflytande.

Ordförande i elevrådet är Kenny Karlsson.

– Det räcker inte bara med formella möjligheter till inflytande, säger Kenny. Det fordras också kunskaper för att vi ska kunna utnyttja vårt medbestämmande. Vi har därför planerat en utbildning för klassråds- och elevrådsrepresentanterna. Dessutom ska den nya klassföreståndarutbildningen ta upp dessa frågor.

Inför arbetet med att förbättra skolgården bildades en arbetsgrupp med representanter av lärare, elevråd och Christer från Projekt Delaktighet. Arbetsgruppen inbjöd till att ge förslag till förändringar av skolgården. Tolv klasser bidrog med 57 förslag i form av skisser och modeller. Förslagen presenterades genom en utställning i skolans matsal. Både elever och lärare fick möjlighet att ge sina synpunkter på förslagen. Utställningen visades också på biblioteket för att informera allmänheten. Skolstyrelsen delegerade åt samrådsgruppen att sammanställa synpunkterna och besluta om vilka förslag som skulle genomföras.

Eleverna har också bildat en grupp som träffar skolstyrelsen två gånger per termin. De är även representerade i skyddskommittén och SSA-rådet.

– En del av det som föreslogs, t ex att anlägga uteplatser, gräsytor, spel och lekanordningar, bygga ett lusthus eller att spola en isbana på vintern, är sådant som vi elever kan hjälpa till med och i vissa fall organisera själva, menar Kenny Karlsson.

– Elevrådet har fått nytt liv och är mycket aktivt, hävdar Christer Augustinsson. Klassråden och elevråden tar upp frågor som engagerar alla som t ex hemklassrum, mobbing, rastaktiviteter, elevrådsexpedition och telefonautomater.

Dans, idrott och data

BIF är Bjurbäcksskolans Idrottsförening och har för närvarande cirka 170 medlemmar. Tage Bjuringer är nyvald kassör.

– Vi har många olika grenar. Volleyboll engagerar flest elever, säger Tage. För fotboll, jazzdans och innebandy är också intresset stort. Vi hoppas få igång verksamhet inom friidrott och handboll. Vi vill återuppliva den handbollssektion som förut fanns i Emmaboda Idrottssällskap. Att handbollssektionen i EIS lades ner berodde på ledarbrist. För att råda bot på ledarfrågan kommer vi inom föreningen att arrangera utbildning i form av studiecirkel. Vi satsar mycket på motionsidrotten, och nu planerar vi att förlänga motionslingan med 3–4 km med tanke på att så många är intresserade av skoljogging.

Dansföreningen Emmas Flitiga Fötter är nybildad och består ännu så länge av bara flickor.

– Dansintresset är stort i Emmaboda, berättar Eva-Maria Rooth, ordförande i Emmas Flitiga Fötter. Men det är svårt att få tag i ledare. Därför beslöt dansintresserade kamrater att bilda en dansförening. Föreningen har haft ett antal kurser där bl a en danspedagog från Stockholm medverkat.

– De flesta medlemmarna i föreningen är elever på Bjurbäcksskolan. Många har dansat under flera år. Därför kommer Emmas Flitiga Fötter att starta dansgrupper, med bl a jazzdans för eleverna i årskurserna 1 och 2 till hösten. Redan nu under våren har vi börjat med grupper av barn på tisdagar, och det har visat sig att pojkar är lika intresserade som flickor av dans. Vi kommer också att delta med två grupper i idrottsskolan.

På Bjurbäcksskolan finns ett datarum där de 21 medlemmarna i Bjurbäcksskolans dataförening tillbringar en stor del av sin fritid. Frank Lörvik och Niklas Gunhamn går i årskurs 8. Det var Frank och Niklas som startade föreningen.

– Föreningen växer hela tiden, berättar Frank, som är ordförande. Vi samarbetar med ett studieförbund och just nu har vi två cirkel igång om praktik och teori för data. Vi sitter oftast i datarummet även på håltimmar och fritid.

Rockatleterna

- När vi startade med Projekt Delaktighet fanns inget organiserat musikliv för ungdomar i Emmaboda, säger Christer. I samband med Glasets Dagar i Emmaboda, på försommaren 1986, gjordes en musikmanifestation. Då beslöt deltagande musiker att bilda en rockförening.

Det visade sig att intresset för en rockförening i Emmaboda var stort. En interimsstyrelse bildades för musikföreningen Rockatleterna. Syftet är att främja rockmusiken, ordna konserter, ta hand om ungdomar som vill lära sig spela, och verka för att rockmusiken blir accepterad som kultur och inte enbart en fritidssysselsättning.

- Egentligen är det precis lika vanligt att spela ett instrument som att spela fotboll, menar Erik Sandström, kassör i Rockatleterna. Skillnaden är att vi som sysslar med musik haft svårt att organisera musiker och musikintresserade, och därför har vi inte som idrottsföreningarna kunnat tillgodogöra oss de statliga och kommunala bidragen i lika stor utsträckning.

Efter det formella bildandet av föreningen Rockatleterna anordnade man en rockkonsert på fritidsgården. Arrangemanget var ett samarbete mellan studieförbundet TBV, fritidsnämnden och Rockatleterna.

I Emmaboda finns en videoverkstad. Den arbetar med dokumentationer och en videotidning bl a under temadagar på Bjurbäcksskolan. Rockatleterna samarbetar med videoverkstaden. Mellan varje framträdande presenterar grupperna sig med egna videos på en storbilds-video.

Rockatleterna har sina övningslokaler i Vita Huset. De har gjort i ordning två av rummen själva så att de skulle passa till musiklokaler. Fritidsnämnden anslag 20 000 kronor till inköp av instrument och en sånganläggning som föreningen disponerar.

- Vem som helst kan pröva instrumenten och låna musikrummen gratis, säger ordföranden i Rockatleterna, Nicklas Axelsson. Meningen är att man ska få känna sig för och kanske bli intresserad av att spela själv. På en bokningslista skriver man upp tidpunkten för när man vill låna musikrummet och vilket instrument man vill disponera.

Rockatleterna anordnar Rockcafé i Vita Huset på lördagskvällar. Programmet innehåller ofta rockjam där enskilda och medlemmar från olika grupper jammar tillsammans. Man planerar rockgalor inför sommaren med både lokala band och sådana som kommer utifrån.

Föreningen Rockatleterna har tre sektioner utöver moderföreningens verksamhet. En sektion arbetar med foto och video, bl a videopresentation av rockgrupperna, och en annan arbetar med arrangemang och rockcaféet. Den tredje sektionen förbereder föreningarnas närradio-sändningar.

Foto- och videosektionen "Bländaren" med ett tjugotal medlemmar har en egen styrelse och ett eget fotolaboratorium förlagt till Bjurbäcksskolan. Rockatleterna har omkring 130 medlemmar varav många går i Bjurbäcksskolan. Föreningen deltar på många sätt i skolans verksamhet.

Emmabodas närradioförening

I Folkets hus källare har föreningen byggt om de gamla vävlokaler till en närradiostudio. Studion har två separata kontrollrum. För den tekniska utrustningen svarar kommunen, som ställt 190 000 kronor till Emmaboda närradios förfogande. Många föreningar har sökt sändningstillstånd och allt eftersom sändningarna kommer igång ökar intresset. Håkan Becker är ljudtekniker med erfarenhet från bl a Radio Östergötland.

– Målet är att få ett så brett utbud som möjligt, säger Håkan. Närradion ska vara till för barn lika väl som pensionärer. Därför är det roligt att både elevrådet vid Bjurbäcksskolan och ungdomarnas egna föreningar som t ex Rockatleterna är intresserade av att göra närradiosändningar. För barn och ungdom innebär närradion att de får en röst ut i närsamhället.

Projekt Delaktighet – en utmaning för samhället

Forskaren Bengt-Åke Gustavsson vid högskolan i Växjö ansvarar för utvärderingen av Projekt Delaktighet.

– Ökat engagemang i föreningar och en ny självkänsla när man vet att man får lägga sig i saker och ting kan leda till att samhällets värderingar utmanas, menar Bengt-Åke. Inom Projekt Delaktighet finns verksamheter i förskolan, skolan, bostadsområden och föreningar som kan leda till påtagliga förändringar i närmiljön. För bara några år sedan rådde t ex fiskeförbud i ER-sjön och det var inte heller tillåtet att gå på gräsmattorna. Nu kommer jätteschack att spelas, boulebana att anläggas och fritidsfisket att återupptas. Det visar att enskilda och grupper kan påverka. Ett annat exempel är när elever föreslår förändringar av skolmiljön och uppehållsrum. Krav på förändringar medför ofta att också regler och mönster förändras. Det är något nytt när en skolstyrelse låter eleverna få vara med och besluta om viktiga förändringar i skolmiljön. Det kan vara svårt för vuxna att acceptera att de unga får ett verkligt inflytande.

Folkets hus i Kiruna fotograferat av Borg Mesch i samband med August Palms andra besök i samhället den 1 maj 1908.

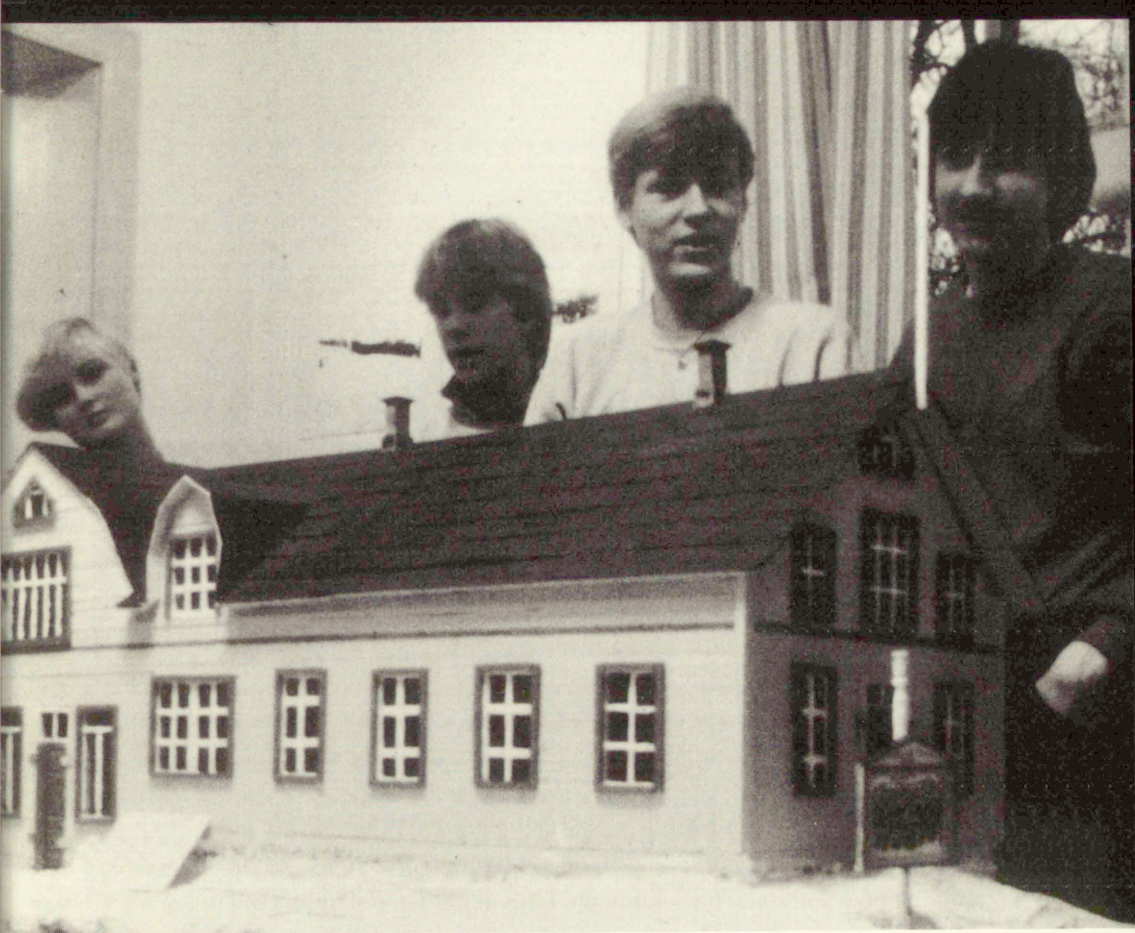
Högalidsskolan forskar i när-samhällets historia

- Vilka var skälen till att kooperativa föreningar bildades?
- Hur arbetade man inom folkrörelserna kring sekelskiftet?
- Hur såg kulturutbudet ut?

Det här var några av de frågor som lärare och elever i årskurs 7 vid Högalidsskolan sökte svaret på vid studier av Folkets hus och kooperativa föreningens historia. Det synliga resultatet av arbetet blev en utställning som byggdes kring en modell av Kirunas första Folkets hus.

Med hjälp av folkrörelsernas arkiv i Luleå och arbetarrörelsens arkiv i Stockholm har klass 7a gjort noggranna studier av Folkets hus tillkomst år 1900. Eftersom huset revs 1958 använde eleverna bl a gamla fotografier för att rekonstruera byggnaden i en skalenlig modell.

En av eleverna, Maria Letho, som var med om att bygga Folkets hus-modellen, berättar:

– Vi ville ta reda på hur det gamla Folkets hus kom till. Vi läste om hur den första fackföreningen bildades år 1900 av ett tiotal gruv- och järnvägsarbetare. Arbetarförbundet hade inte laglig rätt att bygga, så därför bildade man en särskild byggnadsförening. En av dem som arbetade för ett Folkets hus var järnvägsarbetaren Lars-Janne Larsson. Han hämtade ritningarna från Malmberget, där man byggt ett nästan likadant hus fem år tidigare.

Klass 7b undersökte de verksamheter som bedrevs inom Folkets hus. De redovisade sina kunskaper i utställningar kring modellen. Eleverna tog reda på hur den driftige Lars-Janne skrev till Stockholms Folkets hus-förening år 1905 för att motivera Folkets hus-bygget i Kiruna.

”För att skaffa platsens fackliga och politiska organisationer tak öfver huvudet, samt äfven för andra organisationer med allmänt intresse . . . Platsen är som bekant ny och förut funnos möjligen lappkåtor för lapparna att bo uti.”

Kooperativa föreningen

Arbetarna bildade en kooperativ förening år 1901. Den startade i ett litet rum i Folkets hus-byggnaden. Redan 1902 måste huset byggas ut eftersom antalet andelsägare och kooperativets verksamhet ökat kraftigt. Arbetarna var fattiga, men många bidrog ändå genom att köpa andelar för 10 kr styck. På så sätt fick man ihop tillräckligt med pengar till nybygget.

En viktig fråga var om det skulle bli ett handelsaktiebolag eller en kooperativ förening. Förmän och vissa arbetare ville absolut ha ett handelsaktiebolag. Det betydde att den som köpte mest aktier (andelar) i bolaget fick bestämma mest. De organiserade arbetarna ville ha en kooperativ förening vilket innebar att oavsett antalet andelar hade varje medlem en röst. Eftersom man inte kunde enas bildades både Kooperativa Föreningen Kiruna och Kiruna Arbetare Handelsaktiebolag.

Eleverna gjorde intervjuer med människor som antingen själva har minnen från pionjärtiden eller som har hört berättelser av andra. Ordföranden i strejkkommittén under gruvstrejken år 1969, Harry Holmlund, berättade om hur män och kvinnor kämpade för att förbättra livsvillkoren under den första Folkets hus-tiden.

- Människor arbetade frivilligt, bildade föreningar och kooperativ. De byggde upp bildningsverksamheten. Det var aldrig fråga om arvoden på den tiden. Det gällde att bygga upp ett samhälle och hjälpa varandra. Kvinnorna i Kiruna var tidigt ute med att skapa en kooperativ mjölkförening för att barnen skulle få mjölk.

Sofie Johansson och Anna Fredriksson i klass 7b gjorde en tecknad serie som handlar om en del av den kooperativa föreningens problem.

- Det var för att kunna få ner priserna på matvarorna som kooperativet startade, berättar Sofie. Ett stort problem var att den affär som redan fanns, Greens handelsbod, hade ensamrätt på transporten av livsmedel på järnväg från Gällivare. Kooperativa Föreningen skrev till järnvägsstyrelsen i Stockholm och krävde att monopolet skulle avskaffas vilket slutligen skedde.

Många arbetare tvingades handla på kredit. Det ledde till stora problem för föreningen.

- Man fortsatte att köpa in varor trots att det inte fanns pengar i föreningens kassa, berättar Anna. Skulderna bara ökade och småningom gick föreningen i konkurs. Det var ett stort nederlag för arbetarna. Butiken fanns åren 1901–1908. Några år senare utvecklades handelsaktiebolaget emellertid till en ny kooperativ förening.

Eleverna arbetade i fyra grupper när de byggde upp sin utställning. En av grupperna studerade den politisk-fackliga verksamheten och kulturfrågorna.

Föreningen Verdandi och Folkets hus-föreningen

Ulrika Esberg och Kristina Nilsson tog reda på hur det gick till när agitatorer som Kata Dalström och August "Mäster" Palm kom till Kiruna.

– Det var en stor händelse när de kom till Kiruna, berättar Ulrika. De ville hjälpa arbetarna att organisera sig och kämpa för bättre villkor. På den tiden arbetade man upp till 14 timmar om dagen. August Palm var i Kiruna den första maj 1908 och talade för åtta timmars arbetsdag och allmän rösträtt.

– Kata Dalström kom till Kiruna en kall och stormig vinterkväll, berättar Kristina. Den socialdemokratiska ungdomsklubben hade inbjudit henne. På järnvägsstationen fanns ingen häst, så pojkarna från klubben skaffade en släde och drog själva Kata uppför backarna till Folkets hus.

Jan Törmä och Marina Olofsson tillhör den grupp som arbetat med kultur- och nöjesfrågorna.

– Redan under rallartiden var supandet ett stort problem, berättar Jan. Det fortsatte även när Kiruna blivit samhälle. Efterfrågan på starkvaror var stor. I nästan varje kvarter fanns en krog. En del arbetare använde det mesta av lönen till sprit. I slutet av 1800-talet förbjöds försäljningen bland rallarna, men det hjälpte inte. Öl och sprit smugglades, och en massa lönnkrogar uppstod. År 1905 upphävdes förbudet.

– Nykterhetsorganisationer som Verdandi fick slåss hårt för ett nyktrare Kiruna, fortsätter Marina. Det var sträng ordning på festerna i Folkets hus. Spritdrycker var förbjudna. I stället serverades lemonad, 14 225 flaskor gick åt på ett år!

– Vi har gått igenom gamla protokoll från Folkets husrörelsen och föreningarna för att undersöka hur kulturutbudet såg ut i Kiruna i början av 1900-talet. Då visades filmer och man inbjöd föreläsare och ordnade debatter. Det är intressant att studera föreningslivets historia. I dag har vi ett nytt Folkets hus i Kiruna och en viktig fråga för oss som växer upp är att försöka påverka aktiviteterna i det nya huset.

Närsamhällets historia, ett fortlöpande forskningsarbete

Thorleif Ljungros är lärare på Högalidsskolan och den sammanhållande kraften bakom den dokumentation av Kirunas historia som gjorts på Högalidsskolan.

– Vi forskar i en historia som inte tidigare blivit skriven, säger Thorleif. Folkets hus och föreningslivet i Kiruna är ett projektarbete om det moderna Sveriges och arbetsrörelsens historia. Eleverna har fått kunskaper om Folkets hus och Kooperationens roll i Kiruna förr. De har kritiskt granskat och reflekterat över hur Folkets hus och Kooperationens idéer stämmer överens med den verksamhet som man i verkligheten bedriver. De har ställt folkrörelseidéer mot rent privata och kommersiella intressen och själva formulerat alternativ till kultur- och nöjeslivet i Kiruna. Studierna kring Folkets hus är en del i ett arbete med att dokumentera och forska i vår närmiljö som pågått sedan 1979.

Det var när lärarna på Högalidsskolan inför höstterminen 1979 sökte efter ett lämpligt tema i historia som idéerna till en forskning kring folkets historia grundlades. Varför finns det inte ett gruvmuseum, när gruvan spelat så stor roll för alla som bor i Kiruna, var en av de frågor som togs upp. Tillsammans med årskurserna 8 och 9 bestämde man sig för att arbeta med temat Gruvarbete och Gruvnäring i Övre Lappland från 1600-talet fram till i dag. Några elever kände till Kirunas amatörforskarförening. Tillsammans med amatörforskaren Lindmark gjorde klass 9 en fältvecka i Svappavaara och Leppäkoski.

Man fotograferade och gjorde mätningar av de lämningar som fanns kvar av 1600-talets kopparbrytning. En grupp elever byggde en skalnlig modell av Leppäkoskiområdet. Några elever studerade mantalslängder för att följa olika människöden. Två grupper studerade storstrejken 1909 och gruvstrejken 1969.

En av klasserna arbetade fram planer för hur ett kommande gruvmuseum skulle se ut. Man sammanställde material, rekonstruerade en gruvarbetares bostad, byggde upp modeller och presenterade förslagen genom att arrangera ett öppet hus.

Efter arbetet med temat Gruvarbete och Gruvnäring beslöt elever och lärare att arbeta med boendet i Kiruna. Vid den här tiden fanns planer på att riva en stor del av de gamla arbetarbostäderna i Kiruna. Det var så modellen av Bläckhornet, en arbetarbostad där många familjer bodde, växte fram.

– Det var våra ungdomar och elever som gick i främsta ledet för en bevarandeplan i kommunen, berättar Thorleif.

Mycket av kunskaperna fick vi från föreningar, som i sina protokoll eller arkiv hade uppgifter, vilka vi sedan sammanställde till en helhetsbild. Husen och miljön måste räddas. Kommunen hade inte någon avvikande åsikt men saknade medel för en renovering.

När den slutliga planen presenterades räddades de gamla miljöerna och bebyggelsen till 80 procent.

– Med det här arbetssättet får eleverna en chans att träna färdigheter på ett annorlunda sätt, säger Thorleif. De lär sig att organisera, planera och ta ansvar tillsammans med andra när de söker sig fram till nya kunskaper. Jag är också övertygad om att de får en annorlunda bild av föreningslivet. Genom att studera föreningslivets historia blir inte föreningar enbart en fritidssysselsättning utan också en rik kunskapskälla som påverkat allas liv här i Kiruna. Det tror jag är en av de viktigaste utgångspunkterna för en förnyelse av föreningslivet.

Skolan och föreningarna – en tillbakablick

Det var i sekelskiftets arbetarmiljöer som de stora folkrörelserna växte fram. De hade en både politisk och social betydelse. Inom folkrörelserna uppstod efterhand barn- och ungdomsorganisationer.

Industrialiseringen hade efter år 1870 gått snabbt. Många människor flyttade från landsbygden till städer och tätorter som därigenom växte snabbt. År 1850 bodde cirka 10 procent, vid sekelskiftet cirka 20 procent och i början av 1920-talet cirka 30 procent av befolkningen i städer. Denna utveckling utgjorde grundbetingelserna för folkrörelserna.

För många, särskilt de ungdomar som tidigt lämnade sina föräldrahem, innebar industrisamhällena en form av social hemlöshet. I nykterhetsloger, frikyrkokapell och Folkets hus fann man en ny tillhörighet. Folkrörelserna ersatte mycket av bondesamhällets samvaro och gemenskap. De unga folkrörelserna byggde själva sina föreningshus utan hjälp av lån. Medlemmarna tecknade andelar och bidrog med dagsverken och material. För att få in ytterligare medel ordnade man basarer och gjorde insamlingar. Det krävdes att både unga och äldre hjälptes åt. Man hade kontroll över verksamheten och skapade sin egen kultur.

Pionjärerna inom folkrörelserna lärde sig att finna verksamheter som var attraktiva. Så utvecklades amatörteatern, folkdansen och studie-cirkeln inom rörelsen. Föredrag, cirkel- och teaterarbete varvades med samkväm. I föreningarna fick man bekanta sig med nya idéer och strömningar och olika kulturella aktiviteter. Arbetet i de lokala föreningarna gav, förutom sammanhållning och umgänge, en viktig demokratisk skolning. Medlemmarna fick organisationsvana, lärde sig mötesteknik och att uppträda och tala inför större grupper.

En del föreningar verkade för trygghet och bättre ekonomi. Fackföreningen och kooperativa föreningen är exempel på detta. Det var kampen för bättre villkor som födde folkrörelsen. Oavsett om man protesterade mot kyrkan, superiet eller verkade för socialismen så var kampen det gemensamma. Drömmen om ett bättre samhälle var drivkraften.

Folkets hus-bygge i Smedjebacken i början av 1900-talet.

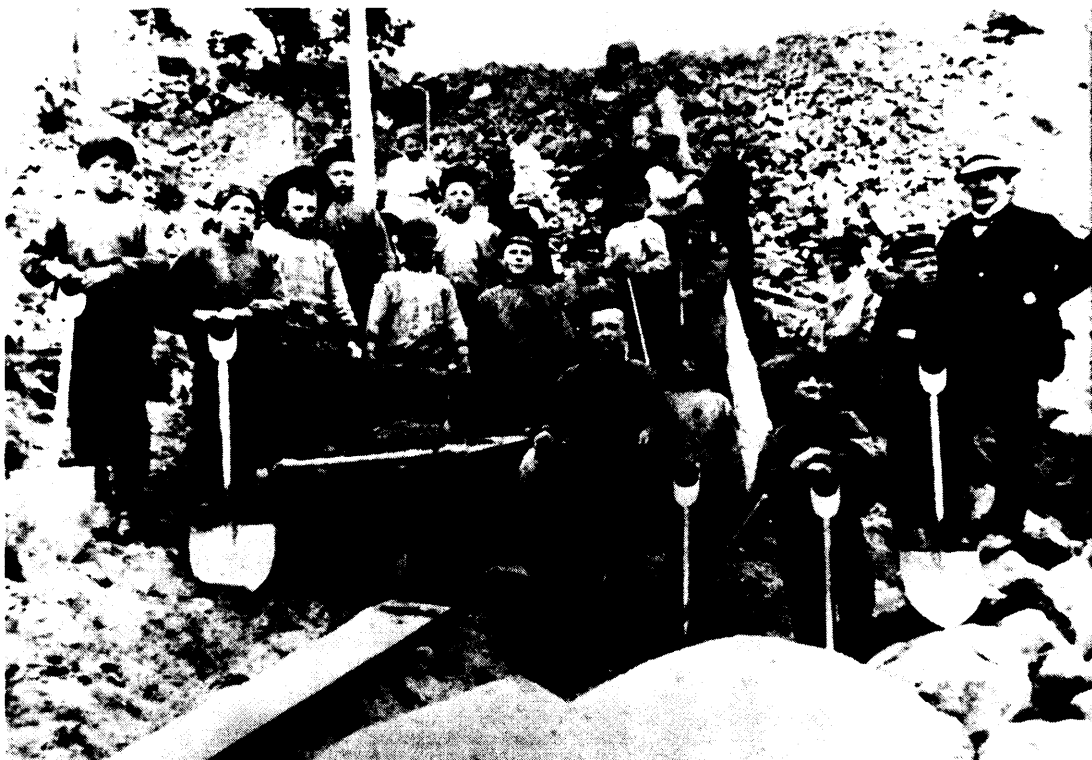
Frivillighet och självbestämmande var grundpelarna. Genom att gå samman och kämpa för en gemensam idé skaffade man sig medel att påverka samhällsutvecklingen. Allmän rösträtt var ett viktigt mål. Kampen för drägligare arbetsvillkor var det svåraste. Arbetsdagar på tolv till fjorton timmar var vanliga.

Många industrier använde barnarbetare eftersom barn var billig arbetskraft. Det var viktigt att barnen arbetade lika länge som de vuxna för att inte rubba arbetsrutinerna. Trots att det enligt lag var förbjudet att anställa barn, som inte gått ut folkskolan, fanns många skolpliktiga barn anställda vid fabrikerna. Under de första decennierna av 1900-talet hade de fattiga skiktens barn nästan ingen fritid.

År 1918 genomfördes allmän rösträtt för män och 1921 även för kvinnor. År 1919 genomfördes åttatimmarsdagen. Kortare arbetstid har sedan varit ett av de återkommande kraven i arbetarrörelsens kamp.

Arbetarrörelsen

I början av 1900-talet var den ideologiska kampen stark. Kultur- och bildningsfrågor var viktiga inom folkrörelserna. Arbetarrörelsen vände

Småpojkslag, Malmberget, 1920-talet.

sig mot bristerna i folkskolornas undervisning men framför allt mot den ensidiga katekesläsningen och avsaknaden av medborgarkunskap. De dominerande läromedlen i det tidiga 1900-talets skola var katekesen, bibeln och psalmboken. Barnen skulle fostras till gudfruktiga, sedesamma och kyrksamma människor. Det var naturligtvis inte möjligt att bryta samhällets utbildningsmonopol, men som en motvikt upprättade man bl a socialistiska söndagsskolor. Den första startades i Stockholm år 1891. I söndagsskolan skulle barnen få kunskap i ämnen som inte fanns i den vanliga skolan: socialism, medborgarkunskap och naturkunskap samt religionsundervisning. De skulle få insikt om sitt människovärde och lära sig inse betydelsen av samarbete och solidaritet.

Under början av sekelskiftet bildades i samma avsikt Sagostunds-rörelsen i södra Sverige. Förutom veckomöten samlades barn och vuxna på söndagarna i Folkets hus till sago- och musikstunder.

”Malmö Sagostunder bildade sex blåsorkestrar. Några blev vaktparadsorkestrar i Malmö Folkets park. De deltog i första majdemonstrationer, vid valagation och vid fackföreningsmöten. År 1914 bildades en barnkör. Även den medverkade inom arbetarrörelsens möten. Varken

kören eller orkestrarna hade någon nydanande inriktning i arbetssätt eller repertoar, men de hade en samlande effekt vid sina framträdanden.”

(Hirdman 1979)

Sagostunds rörelsen gav ut tidningen *Solstrålen* under åren 1906–1911. Den innehöll dikter, fabler, sagor, små minnesord, brev från läsarna och rapporter från sagostunder runt om i landet. De socialistiska söndags-skolorna utgjorde basen för det Socialdemokratiska Ungdomsförbundet.

Även i ungdomsförbundet fick kultur- och bildningsfrågor en central plats. I manifestet *Ljus över landet* som sändes ut i en halv miljon exemplar gick förbundet till storms mot smuts- och kolportagelitteraturen.

”Vi anklagar samhället som är ansvarigt för skolans usla tillstånd för att denna andliga pest redan kunnat förgifta stora lager av vårt folk.”

Vad ungdomsförbundet här vände sig emot var den typ av billiga, häftade böcker med lockande titlar som *Svartsjukans offer* eller *Liket i byrå-*

Blåbands-föreningen Linnea i Granloholm utanför Sundsvall år 1903. Bilden är i privat ägo.

lådan, som alla enligt ungdomsförbundet "ockrande på de råaste instinkter, förena ett snuskigt eller meningslöst innehåll". Man vände sig också mot smutskonsten, den sk hötorgskonsten och mot de vitt spridda och älskade små gipskatter och porslinshundar som prydde många hem. Kulturkampen hade också ett uppfordrande innehåll. Man anordnade föreläsningsturnéer, socialistiska kurser och studiecirklar.

Nykterhetsrörelsen

Som ett led i kampen mot ungdomssuperiet i slutet av 1800-talet försökte nykterhetsrörelsen aktivera barn och ungdom. Ungdomsförbund som IOGT, NTO, SGO (Sveriges Godtemplares Ungdomsförbund) och SGS (Sveriges blåbandsförening) bildades. IOGT hade också särskild barnverksamhet för åldrarna 6–13 år.

Nykterhetsrörelsen utgick från en kristen grundsyn och verkade genom aktioner och studieverksamhet för ett helnyktert samhälle. De flesta medlemmarna rekryterades från arbetarklassen. Godtemplarna, som de vanligtvis kallades, drog många ungdomar till sig.

Nykterhetslogerna skulle utgöra ett alternativ och ersätta dryckes-

vanorna med bättre sällskapsvanor. Man ordnade kaffekalas, uppläsningkvällar och amatörteaterföreläsningar, bildade sångkör och mässingsorkestrar, inbjöd till studiecirkel och föreläsningssamtal. Medlemsiffrorna ökade snabbt. År 1910 hade nykterhetsrörelsen en medlemsstyrka på nära 335 000 personer. Typiskt för nykterhetsföreningarna var den stora omsättningen på medlemmar. I en del fall var det kanhända lördagsdanserna i ordenshuset, snarare än helykterheten som lockade. Många gick med i ungdomsåren, bröt nykterhetslöftet efter en tid och ersattes av nya medlemmar.

Nykterhetsrörelsen motarbetades till en början från myndighetshåll, men samhällets motstånd mot de frikyrkliga rörelserna var ännu större.

Frikyrkorörelsen

Väckelserörelserna växte fram som en protest mot kyrkans förtryck, dess förstelnade arbetssätt och förvärldsligande.

Många frikyrkoförsamlingar startades under trängda förhållanden utan andra samlingslokaler än ett bostadsrum eller fria naturen. Mats Hellspong har i boken *Land och stad* gett exempel på hur det kunde gå

till när en frikyrkoförsamling uppstod.

Örebro baptistförsamling bildades redan år 1854 av sju personer vid en nattlig dopförrättning på Alnängarna intill Lillån. En av församlingsmedlemmarna skildrar den första tiden.

”På grund av kyrkolagens stränghet, världens förtöjljelselusta och utomstående troendes fördomar, nödgades församlingen till en början att ha sina sammankomster i hemlighet. Liksom de första kristna i Palestina, samlades församlingsmedlemmarna än här och än där i husen för att rannsaka Guds ord, bedja, förmana, trösta och hjälpa varandra. Efter någon tid upplät handl A Kumlin en packhusvind åt församlingen för att hålla sina möten uti.”

För frikyrkorna blev lokalfrågan den mest brännande och de flesta av dagens frikyrkohus är byggda kring sekelskiftet.

I ungdomsföreningarna hade andaktsstunder, bibelstudier och en aktiv mission en framträdande plats. Dessutom förekom allmänna möten med sång, musik, föredrag, samkväm och diskussioner. Fysisk fostran, friluftsliv och lägerliv fanns på de flesta kristna ungdomsorganisationernas program. Medlemmarna besökte sjuka och tog hand om småbarn under högmässotid på söndagarna.

Baptisterna hade egna skolor redan under 1850-talet. I Värmland inrättade missionsförsamlingarna skolor som alternativ till den bristfälliga skol- och kristendomsundervisningen. Enligt en redovisning år 1866 hade 20 missionsförsamlingar av 30 både vardagsskolor och söndagsskolor. Flera barn- och ungdomstidningar gavs ut som stöd åt skol- och ungdomsverksamheten.

Hembygdsrörelsen

Parallellt med de tre stora folkrörelserna bildades år 1903 den svenska hembygdsrörelsen. Den grundades vid ett stort ungdomsmöte i Rättvik.

De första hembygdsföreningarna tog sikte på nuet och framtiden. Man intresserade sig för gamla seder och bruk, för hemslöjd och hantverk, folkmusik och folkdans men också för en bättre utformning av det moderna samhället. Danserna, lokalerna och traditionerna skulle motverka den förflockning som uppstått genom industrialismen. Slöjden och hantverket skulle ge allmänheten en bättre och vackrare miljö, samtidigt som den skulle ge sysselsättning åt folket i bygderna.

Grundandet av hembygdsgräddor hade främst en pedagogisk och fostrande uppgift. De skulle utgöra en samlingspunkt där bygdens befolkning gemensamt skulle hylla sitt fädernearv. En bärande idé var det nyvaknande intresset för folkets egen historia och för folkets egna möjligheter att bidra till en positiv utveckling i kamp mot de faror man upp-

levde i industrikultur, stadsförslumning, emigration och internationa-
lism.

Hembygdsrörelsen verkade aktivt för ett nytt hembygdsämne i sko-
lan. I 1919 års undervisningsplan infördes också ämnet hembygdskun-
skap.

*I den mån så kan ske, bör den historiska berättelsen utgå ifrån eller an-
knyta sig till i hembygden förekommande kvarlevor och minnen från för-
gångna tider, såsom gamla vägar och broar, åkrar, som sedan urminnes
tid burit skörd, minnesmärken, byggnader, fornminnen, sedvänjor, folk-
visor, sagor m m.*

(Undervisningsplanen 1919)

Efter några uppburna år i seklets början avtog verksamheterna. Kvar
blev de hembygdsvårdande föreningarna som ägnade sig åt museer och
hembygds gårdar.

Hembygdsföreningarna bildade år 1916 en riksorganisation Samfun-
det för Hembygdsvård.

Jordbrukare – Ungdomens Förbund

Vid 1918 års lantbruksvecka i Stockholm togs initiativ till bildandet av
Jordbrukare – Ungdomens Förbund, (JUF). Syftet var i första hand att
”väcka och stärka denna ungdoms håg för jordbrukarens yrke”, samt att
motarbeta flykten från landsbygden. Till skillnad från det traditionella
folkrörelsemönstret, där de lokala föreningarna först bildades och
senare gick samman i en riksorganisation, startades JUF den motsatta
vägen. Riksorganisationen bildades först. Lokalavdelningarna växte
sedan upp på förbundets initiativ.

Verksamheten inom JUF fick en praktisk prägel. Varje aktiv med-
lem skulle få tillfälle att själv anlägga och sköta en försöksodling och täv-
la om det bästa skörderesultatet.

Man anordnade utflykter och fältvandringar för att studera hembyg-
dens jordbruk samt växt- och djurliv. Årets olika högtider uppmärksams-
mades genom fester och samkväm. JUF arbetade under flera årtionden
parallellt med eller istället för hembygdsföreningar på många orter.

Inom JUF bildades under tjugotalet juniorföreningen 4 H (Huvud,
Hjärta, Hand, Hälsa). 4 H har rötter i International Education Board
(IEB). Bakom IEB stod Rockefellerinstitutet, som under de första åren
gav 4 H ekonomiskt stöd. 4 H-rörelsen utvecklades främst med hjälp av
ett antal länsvis placerade ungdomskonsulenter.

Idrottsrörelsen

Idrottsrörelsen har övervägande ungdomar i sina led. Den bygger till stor del på tävlingens idé. Ursprunget till nuvarande idrottsorganisationen är Svenska Gymnastikförbundet och Svenska Idrottsförbundet som bildades 1891 respektive 1895. År 1903 bildades Sveriges Riksidrottsförbund, som blev en samlingsorganisation för hela den svenska idrotten.

Idrottens framväxt bygger på olika traditioner. Idrottsliga lekar var en vanlig företeelse i det gamla bondesamhället. Lekarna och kroppsövningarna tillhörde den lokala offentligheten. De var spontana och enkla och man använde nästan aldrig någon utrustning. Brottning, löpning, hopp, stenstötning var vanliga övningar. Styrkan var en viktig egenskap i arbetet och därför var det naturligt att den hade samma funktion i idrottslekarna. Så här enkelt kunde det gå till när de unga bildade en idrottsförening:

”På eftersommaren år 1900 samlades några grabbar från S:t Eriksgatan till ett gäng som kom överens om att kalla sig Idrottsklubben Frigg. Vår ledare blev en pojke vid namn F Abrahamsson. Vi var väl en 8 à 10

stycken och sysslade med allmän idrott, huvudsakligen löpning, samt atletik. Vi övade några kvällar i en källare. Våra löpningar hade vi på Drottningholmsvägen vid gamla Kolerakyrkogården. Så småningom växte gänget, men de nya grabbarna var inte belåtna med namnet Frigg, utan det framkom många nya namnförslag. Så blev det då Westermalm's IF.”

(Estréen 1978)

En helt annorlunda idrott som var mer organiserad växte fram i de högre klasserna, bland adeln och officerskåren. I sin moderna form har den sitt ursprung i England. Vår moderna elitidrott har snarare växt fram från denna tradition än från den lektradition som fanns i bondesamhället.

Den moderna idrottsrörelsen växte sig stark framför allt under 1930-talet. Den ökade mekaniseringen av industrin medförde ett ökat behov av motion, fritiden blev längre, allt fler fick råd att skaffa sig idrottsutrustning, besöka idrottstävlingar etc. De nya kommunikationerna, tidningarna, gjorde att idrottstävlingarna blev var mans egendom. Idrotten blev den första fritidsrörelsen (Ej till salu 1981).

Kunskap är makt

De första folkrörelsernas motsatsställning till det etablerade samhället och deras gemensamma kamp skapade bland medlemmarna en stark känsla av samhörighet. Trots rörelsernas olika inriktning sammanfaller deras intressen i flera avseenden. Ett viktigt övergripande mål för dem alla var att genom kunskap nå ökad makt. De moralregler som stod skrivna i SSU:s medlemsbok från 1915 ger exempel på detta.

”Vidga ditt vetande. Skaffa dig ökade kunskaper och du får flera vapen. Studera metodiskt. Börja med det som ligger dig närmast: socialism, nationalekonomi, samhällslära, historia. Var rädd om de goda böckerna, de är dina vapenarsenaler, fly och arbeta för att utrota de dåliga.”

Ett gemensamt mål var också att försöka utgöra ett komplement till skolan fast på något olika grunder. Folkrörelserna ville framför allt kompensera bristerna i den allmänna utbildningen. Förutom att många av rörelsernas barn fick en ofullständig skolgång och därför behövde elementära kunskaper i att läsa, skriva och räkna, ansåg man att folkbildningen skulle bidra med medborgarkunskap, religionskunskap och kulturaktiviteter.

En av rörelsernas gemensamma uppgifter var vidare att åstadkomma ”ett för ungdomen förädlade nöjesliv”. Den sociala samvaron i de olika verksamheterna inom föreningarna sågs som ett medel att nå detta mål. Ett annat var att skapa möjligheter för alla att få ta del av konst, litteratur, musik och teater.

En studiecirkel från Emauskyrkan i Stockholm har samlats i hemmiljö. Man har blommor och duk på bordet helt enligt rekommendationerna!

Sång, musik, amatörteater och läsning av skönlitteratur bedrevs som en form av självverksamhet, en slags aktivitetspedagogik inom föreningsarbetet. Man var hänvisad till egna resurser. Först småningom tillkom ett samhällsstöd genom folkbildningsorganisationerna.

Folkbildningsarbetet

Successivt skaffade sig folkrörelserna egna bildningsförbund. Det äldsta är Arbetarnas Bildningsförbund, ABF, som bildades år 1912.

Samma år antog riksdagen en författning om statsbidrag till riksorganisationers bokinköp. En förutsättning var att böckerna överlämnades till organisationernas studiecirkelbibliotek. ABFs uppgift var bl a att förmedla bokinköp och föreläsningar samt att utdela anslag till studiecirkel och föreläsningsskurser.

Studier och utbildning blev efterhand allt oundgängligare för att främja organisationernas allmänna mål. Detta blev möjligt genom ett statligt och kommunalt stöd till studiecirkel i såväl samhälls-, kultur-, och hob-

Amatörteatergrupp i Landskrona, 1920-talet.

byämnen som språkkurser. Metoden i de tidiga studiecirkarna var att främja aktiv verksamhet. Böckerna var källan till kunskap. Deltagarnas egna erfarenheter och innehållet i böckerna skulle ge utgångspunkter för diskussionerna. Det var främst skönlitteratur man läste, men det förekom också faktastudier. Böckerna samlades till ett studiebibliotek i ordenshuset, bygdegården eller Folkets hus.

Det var först efter 1920, sedan fritiden ökat, som man inom folkbildningsorganisationerna intensifierade studieverksamheten kring musiken, sången, teatern och konsten. Amatörteaterverksamhet fick sitt verkliga genombrott på 1930-talet.

En självständig musikverksamhet för barn och ungdom av större omfattning hade framför allt kyrkan och frikyrkorörelsen. I varje kyrka och frikyrka på de lokala orterna fanns en barn- och ungdomskör. På många ställen fanns också en ungdomsorkester. På centralt håll anordnades folkbildningskurser för kör- och musikledarna. Studieförbunden och andra riksorganisationer tillsatte särskilda ledare för musikbildningsarbetet.

IOGT intensifierade sin musikverksamhet från 1930-talet. Under de första åren dominerade musicerandet i cirklar. Senare fick lektionsundervisningen allt större betydelse.

År 1930 bildade ABF en musikkommitté. Syftet var att stödja amatörmusiken för att höja hela folkets musikkultur. Musiken i radio, studiecirkel och den folkliga amatörmusiken skulle skapa en högre musikkultur.

Under 1930-talet stärktes också samhällets ambitioner att se konst och kultur som viktiga inslag i det folkliga bildningsarbetet och att föra ut konsten till folket.

För att främja den estetiska uppfostran i skolan verkade föreningen Konsten i skolan som bildades redan år 1897. Föreningens främsta uppgift var att anskaffa monumentala konstverk åt skolorna samt att verka för skolornas prydnad med konstverk. Skolorna anslöt sig mot en årsavgift av tio kronor. Föreningen som donerade konst till skolorna ville också stimulera konstintresset hos eleverna genom att uppmana skolan att studera traktens monumentalbyggnader samt regelbundet besöka museer för att bl a studera konstverk. I de skolor som fått konstverk eller reproduktioner som gåva skulle dessa särskilt kommenteras.

Föreningen planerade egen förläggarverksamhet men endast en litografi, Carl Larssons Vikingatåg, blev resultatet. Den skänktes till många skolor.

Under 1920-talet anordnade Nationalmuseum i samarbete med bl a ABF föreläsningsserier om konst och konsthantverk i olika landsortsstäder. Museet bedrev också studiecirkelledarutbildning inom konstens område. Vissa utställningar specialvisades i skolorna.

De studiecirkel som anordnades av folkrörelsernas studieorganisationer var huvudsakligen av två slag: de teoretiska och de praktiskt utövande. Syftet var att ge deltagarna kunskaper och att öva sinnet för konstens uttrycksmedel och uttrycksformer.

Folkrörelsernas betydelse för skolan

Folkrörelserna och folkbildningen fick en viktig roll som kulturförmedlare. Livet i de gemensamma samlingslokalerna fungerade som den viktigaste fostrande institutionen utanför hemmet och skolan. För många ungdomar kom bildningsverksamheten att fungera som en ersättning för en utebliven skolgång. Fram till år 1936 fanns en 6-årig obligatorisk skolgång med en 6 veckors eller i bästa fall 12 veckors påbyggnadskurs i fortsättningskola. År 1936 beslöt riksdagen om en sjuårig folkskola med en genomförandetid under 12 år, dvs fram till år 1949. Många av folkskolans lärare var medlemmar i folkrörelserna. De var engagerade i studiecirkelverksamheten och solidariserade sig med de ideal som finns inom folkrörelsearbetet. Detta fick betydelse för förnyelsen av skolans arbete.

Forskaren Åke Isling sammanfattar de tidigare folkrörelsernas betydelse för skolan i boken *Kampen för och emot en demokratisk skola* på följande sätt:

”Vi ser alltså hur de tre stora folkrörelserna – frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen – från 1800-talets mitt och framåt inte bara mobiliserat de breda lagren av vårt folk utan också idémässigt och praktiskt ställt strävan efter kunskaper i centrum för verksamheten. Det var visserligen främst fråga om kunskaper som kunde tjäna den egna övertygelsen och verksamheten. Men inte desto mindre måste man säga att det var fråga om en bildningskamp som starkt måste ha påverkat stora grupper inom folket till att se på skola och utbildning som något positivt. Denna påverkan måste inte minst ha betytt mycket för att motivera även familjerna och barnen i de obesuttnas led för skola och skolgång.”

Den svenska demokratimodellen formas

Arthur Engberg, som blev ecklesiastikminister år 1932, ville framför allt värna om demokratin och de demokratiska friheterna – ytterst om den enskildes värde och okränkbarhet. Klasskampen kom i skymundan. Det viktiga blev att utveckla en harmonisk personlighet, att göra kulturvärdena tillgängliga för alla medborgare.

I centrum stod den idealistiska ambitionen att delge det traditionella borgerliga kulturarvet också åt de stora massorna, de som utestängdes från skolning och skönhetsupplevelsen. Detta synsätt kom att påverka innehållet i folkbildningen. I studiecirkelverksamheten odlades de konstnärliga uttrycksformerna jämsides med politiska ämnen, kommunalkunskap, fackföreningskunskap och socialism.

Under mellankrigsåren växte rörelserna sig stora. Den svenska demokratimodellen formades. Föreningslivet blev ett forum där människorna kunde använda sin yttranderätt och påverka i olika frågor. Rörelserna blev stora nog att hävda mångas rätt att förändra samhället.

Många riksorganisationer bildades. Svenska Röda Korset började sin ungdomsverksamhet 1921, Svenska Folkdansringen 1922 och Ungdomens Fredsförbund härleder sig från 1927.

Förutsättningarna för arbetet inom föreningarna på trettio- och fyrtioalet var goda. Fortfarande var många samhällen inte större än att alla kände varandra. Det var hela bygdens angelägenhet att bygga ordenshus, bygdegårdar eller Folkets hus. Ungdomarna gick med i föreningar för att man ville träffa andra ungdomar. Det fanns inte så många andra träffpunkter. Föreningarna hade egen sångkör, folkdansgrupp,

a Örnar i Enskede. 1936.

musiktrio och teatergrupp. Man ordnade ofta dans i anslutning till mötena. Det förekom ofta öppna fester.

Under trettioalet utvecklades ett allt större samarbete ungdomsorganisationerna emellan. Många paraplyorganisationer och andra samordningsformer bildades på central nivå.

Det lokala föreningssamarbetet utvecklades främst genom bildandet av ungdomsråd. Ett starkt bidragande skäl för tillkomsten av ungdomsråd var förutom att föreningarna fick allt fler gemensamma verksamhetsgrenar, idrott, hobbyverksamhet osv, att de flesta föreningar hade en socialt inriktad verksamhet på sitt program. Genom en samverkan fick naturligtvis också föreningarna större möjligheter att få ekonomiskt stöd och att på andra sätt kunna påverka sin situation.

Från kulturförmedling till fritidssysselsättning

Den lokala föreningsverksamheten fick efterhand allt större konkurrens från den växande nöjesindustrin. Här spelade de förbättrade kom-

munikationsmedlen stor roll. Det blev möjligt att besöka grannsamhällen, biografer och dansställen som tidigare var utom räckhåll. Vid den här tiden skedde också stora omflyttningar vilket urholkade föreningslivet. Från slutet av trettioåret förändrades levnadsvillkoren för många människor med ett stigande välstånd för allt fler samhällsklasser. I takt med välståndet uppmärksammades de sociala frågorna. Detta gällde särskilt för barn och ungdom. Det i sin tur föranledde ett omfattande utredningsarbete kring de ungas omvårdnad, utbildning och fritid.

År 1939 tillsattes en ungdomsvårdskommitté med uppgift att utreda den ökande ungdomsbrottsligheten och ungdomens alkoholmissbruk och föreslå åtgärder. Kommittén utarbetade sju betänkanden varav ett behandlade Ett ökat stöd åt ungdomens föreningsliv (SOU 1944:31). Här föreslogs att föreningarna skulle bedriva förebyggande verksamheter och värva medlemmar av de 60 procent ungdomar i åldern 13–25 år som inte deltog i föreningslivet. Man menade att barn- och ungdomsföreningarna kunde ge samhörighetskänsla, vara idealbildande och ge de unga ett skydd mot skadliga inflytelser och frestelser.

Kommittén uttryckte tidens synsätt på föreningslivet och tog upp dess problem och svårigheter.

”Föreningslivet torde i stort sett ha förändrats därhän, att det numera icke så mycket är den samhällsomvälvande idédebatten som dominerar föreningarnas program som fastmer det långsiktiga uppfostringsarbetet. Genom den starka konkurrens som föreningslivet erhållit genom den uppväxande nöjesindustrin och idrotten och genom den konkurrens som de i antal ständigt växande föreningarna sinsemellan bedriver har föreningarna i allt större utsträckning tvingats söka göra sina program stimulerande och underhållningsbetonade på bekostnad av värden som ur samhälleliga synpunkter måhända vore angelägnare att söka tillgodose.

De bristande resurserna har under senare år allt mer uppmärksamats i och med att större krav ställts från samhällets sida att föreningarna ska ta hand om den uppväxande ungdomen. Ungdomsföreningarnas arbete blir mer och mer specialiserat och inriktat mot praktisk hobby- och fritidsverksamhet, mot idrotts- och friluftsliv och socialt arbete.

Denna utveckling ökar föreningarnas möjligheter att nå den ungdom som skyr tunga program men ställer krav på lämpliga ledare.”

Ungdomsvårdskommittén gav förslag om statligt stöd till fritidsgrupper i åldrarna 10–16 år samt till utbildning av ungdomsledare och instruktörer.

I första hand skulle utbildningen gälla att bidra till ungdomens sociala fostran och stimulera till en aktiv fritidssysselsättning. Särskilt angeläget var att få med den föreningslösa ungdomen i verksamheten.

År 1954 beviljade riksdagen ett statligt stöd till utbildning av ungdomsledare och instruktörer samt till hobbyinriktade fritidsgrupper inom föreningsliv och övrig fritidsverksamhet.

Föreningskunskap på skolschemat

Ungdomsvårdskommittén gav samtidigt förslag om att föreningskunskap skulle föras in i den kommande undervisningsplanen för skolan och refererade till pågående försöksverksamhet.

I Riddarhyttan hade två lärare ordnat studiecirkel bland eleverna i årskurserna 5 och 7 samt i fortsättningsskolan. Man använde en lektionstimme och en timme i veckan av fritiden. Cirkelarna leddes av lärarna – med hjälp av eleverna vilka fungerade som ordförande och sekreterare. Bland de ämnen som togs upp var historia, litteraturhistoria, geografi, sexualkunskap, nykterhetskunskap, dramatik, musik och sång.

Försöksverksamhet med föreningsteknik och föreningskunskap hade anordnats i Halmstad under historietimmarna. Dessutom användes modersmålstimmar för diskussion och sammanträden. Utgångspunkten för arbetet var de föreningar eleverna själva tillhörde. Det var idrottsföreningar, scoutföreningar och ungdomsläger inom nykterhetsrörelsen. Även andra slag av föreningar av ideell, politisk, facklig och religiös art som eleverna kände till genom hemmen och dagspressen behandlades.

1946 års skolkommision

Inom utbildningsväsendet tillsattes år 1946 en skolkommision för att utforma en plan för en nioårig enhetsskola. Skolkommisionen såg skolans demokratisering som ett huvudmål.

Elevernas personlighetsutveckling, självständighet, kritiska sinne-lag och samarbetsförmåga skulle främjas. Kommisionen tog avstånd från en klassundervisning där enbart läraren ställde frågor och eleverna gav svar. Det krävdes metoder där eleverna fick samarbeta, ta initiativ och ha inflytande.

Skolkommisionen såg tillämpningen av föreningslivets arbetssätt, innehåll och samverkan med föreningarna som viktiga delar i demokratiarbetet. Skolan skulle också förbereda eleverna för ett aktivt deltagande i föreningslivet.

”Övning i föreningsteknik kan ges i ämnena svenska och samhällskunskap. Den vana vid produktiv samverkan som fordras i organisationslivet bör utvecklas genom grupparbete och studiecirkelverksamhet.

Verklig kännedom om de skiftande uppgifterna i föreningsarbetet får eleverna dock inte utan att själva arbeta i någon förening.”
(SOU 1948:27 s 130)

Skolan borde särskilt stödja elevföreningarna eftersom de kunde ge eleverna tillfälle till samarbete, egna initiativ, diskussioner, anföranden och praktisk verksamhet av olika slag.

Kommissionen påtalar vikten av att man inom skolans ämnen arbetar med sång och musik, bilder, konst samt förståelse för naturens och bebyggelsens skönhetsvärden. För alla dessa områden borde samverkan med föreningslivet ske.

De övergripande mål som formulerades i skolkommissionen om demokratiarbete och samverkan i skola-föreningsliv låg till grund för grundskolans läroplaner. År 1950 fattade riksdagen principbeslut om införandet av en nioårig enhetsskola för alla barn. Först skulle under 50-talet en försöksverksamhet bedrivas.

Kommitténs förslag ledde till att föreningskunskap togs upp inom ämnet samhällskunskap i 1955 års undervisningsplan. Undervisningsplanen betonade vikten av ”att föra eleverna i kontakt med föreningslivet”.

Det var under 1940-talet som en direkt samverkan mellan skolan och föreningarna uttrycktes i centrala dokument. Tidigare hade föreningslivet verkat som opinionsbildare för en förnyelse av innehåll och arbetsätt. Det är också vid den här tiden som man börjar diskutera alla barns och ungdomars deltagande i föreningslivet och då som en förebyggande verksamhet mot de faror som fanns i nöjeslivet. Det betydde att samtidigt som föreningslivets stränga mötesformer luckrades upp infördes friluftss- och lägerverksamheter, musik och teater m m i skolan. Att både skolan och föreningen hade t ex lägerverksamhet kunde ses som en konkurrenssituation av en del och som en utvecklingsmöjlighet av andra.

Den utveckling som skedde inom föreningslivet orsakades av de stora förändringar som ägt rum i samhället. En samhällelig satsning riktad mot alla barn och ungdomar får som en naturlig följd ett förändrat föreningsliv med delvis nytt innehåll och nya uppgifter.

Samhällsutvecklingen påverkar föreningslivet

Efter andra världskriget fick Sverige en snabb industriell tillväxt. I allt högre grad kom befolkningen att koncentreras till de större städerna. 1950-talet präglades av goda konjunkturer. Privatekonomin växte också och familjernas konsumtion ökade. Även vanliga familjer kunde köpa bil, vilket gjorde det möjligt att bo i förorter ganska långt från arbetsplatsen. Rörligheten på landsbygden ökade.

Förorterna växte långsamt i början av 50-talet för att genom 60-talets starka bostadssatsning snabbt växa till stora satellitstäder. Omflyttningarna och de långa avstånden till arbetet från de stora bostadsområdena försvårade kontakten människor emellan.

Parallellt med denna utveckling försvagades föreningslivet genom att de lokala föreningarna slogs sönder. Många föreningsaktiva återupptog inte sin idéella verksamhet i sin nya miljö.

De stora kommunsammanslagningarna på 1960-talet ledde till att antalet kommuner minskade från 2 300 till 300. Grundskolereformen krävde nya och större skolor. Många mindre skolor drogs in och elever fick åka skolskjuts till de större orterna.

Massmedia i TV (från 1957), filmer, serier, musik började få stort utrymme i de ungas liv. Fritidsindustrin ökade i omfattning med ständigt nya fritidsartiklar, nya tillbehör och nya modeller.

Barn och ungdom blev en intressant målgrupp för den kommersiella marknaden. Fritiden fylldes med prylar och upplevelser. Detta medförde att en rad verksamheter, som ungdomsorganisationer och idrottsrörelser normalt använde sig av, kommersialiserades och exploaterades av privata krafter. Denna påverkan gjorde det svårt att driva en verksamhet som stod i överensstämmelse med de ursprungliga målen.

De nya bestämmelserna om ett statligt stöd till hobbyverksamhet för fritidsgrupper inom åldrarna 12 till 25 år fick påtagbara konsekvenser för föreningsverksamheten bland barn och ungdom. Redan läsåret 1954/55 startade cirka 10 000 grupper med 150 000 deltagare och 1965/66 hade antalet stigit till närmare 95 000 med drygt 1 640 000 deltagare.

Stödet till fritidsgrupperna bidrog till att föreningarna efterhand organiserade om sin verksamhet från gemensamma föreningsmöten till arbete i mindre grupper. Tidigare ställdes krav på medlemskap. Endast de som var inskrivna i organisationen fick delta i föreningsmöten. Studiecirkelet bedrevs inom föreningens ram.

Deltagande i fritidsgruppen krävde inget medlemskap. Hobbyverksamheten blev också styrande så till vida att även medlemmar från olika föreningar bildade fritidsgrupper. Den grundläggande motiveringen för detta var att medlemskapet skulle bygga på personligt engagemang och inte vara ett tvång för att man skulle få delta i en verksamhet.

Många nya ungdomsgårdar inrättades i avsikt att fånga upp den föreningslösa ungdomen. En del gårdar bedrev verksamhet i kommunal regi, andra var föreningsdrivna. På gårdarna bedrevs både hobbyverksamhet och öppen verksamhet.

Den kommunala fritidsverksamheten gav inte föreningarna det stöd man önskade. Ungdomsorganisationerna förlorade många av sina bästa ledare till den kommunala verksamheten. Ungdomsorganisationerna kunde inte som gårdarna erbjuda lokaler och diskotekanläggningar. På sina håll uppfattades gården som en konkurrent till föreningarna. Gården kunde dock i en del fall nå grupper som föreningslivet sällan kunnat engagera.

De föreningar som bedrev verksamhet inom de nyinrättade fritidsgårdarna föreslogs ett betydligt vidare mål än övrig föreningsverksamhet. Föreningslivet ställdes härmed inför helt nya arbetsformer. Trots stora ansträngningar under slutet av 1950-talet uteblev i långa stycken de väntade effekterna.

Kommersiella intressen, massmedias påverkan och den allmänna boendemiljöns utveckling hade medfört att ett stort antal ungdomar stod utanför den fritidsverksamhet, som erbjöds. Trots ett betydande stöd från samhället redovisade en del ungdomsorganisationer att medlemsutvecklingen stagnerat eller till och med pekade nedåt. Fritidsutbudet tycktes inte nå de ungdomsgrupper som var i störst behov av en stimulerande fritids- och kulturmiljö.

Före 1950 hade huvudparten av ungdomen en genomsnittlig 11-årig ungdomstid mellan avslutad skolgång och familjebildning. För den stora gruppen förvärvsarbetsande ungdomar var ett föreningsengagemang attraktivt och stimulerande. Det fanns tid för både ledarutbildning och ledarskap. Genom enhetsskolan och senare grundskolans genomförande minskade avståndet mellan skolgång och familjebildning så att de nästan sammanföll. Det kan tänkas att föreningslivet mist en del av sin

dragningskraft eftersom föreningslivet och skolarbetet småningom blev ganska lika. Studier i naturen, friluftsliv, lägerverksamhet, folkdans m m liksom cirkelarbete som tidigare var förbehållet föreningarna togs upp i den nya skolan. Det krävdes tid för att komma underfund med hur verksamheterna skulle kunna samordnas. Många ansåg det svårt att vara ledare.

En ny syn på föreningslivet växer fram

Under 1960-talet började man alltmer i centrala dokument betona ungdomsorganisationernas egenvärde liksom betydelsen av att alla barn skulle ges möjlighet att delta i personlighetsutvecklande och stimulerande verksamheter.

1962 års ungdomsutredning framhöll bl a:

”Det är inte riskerna för att den som är ung skall misslyckas i fråga om social anpassning och personlig utveckling, utan möjligheterna att ta till vara den enskildes inneboende förutsättningar och anlag som bör vara den främsta drivkraften bakom samhällets ungdoms- och fritidspolitik.”

År 1964 vidgades bidragen till att gälla såväl samhällsfostrande som idéinriktade verksamheter för de unga. Ett allmänt bidrag till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet ersatte bidraget till instruktörer. Fritidsgruppstödet ersattes år 1971 av ett allmänt stöd till ungdomsorganisationernas lokala verksamhet. År 1975 kom ett nytt centralt stöd till ungdomsorganisationerna som i sin tur ersatte bidragen till central verksamhet och även stödet till ungdomsledarutbildning.

Inför våren 1988 sker en ny översyn av stödet till ungdomsorganisationerna. Enligt kommittédirektiven (C1986:01) ska det övergripande syftet med stödet vara att dels främja en demokratisk fostran genom barns och ungdomars engagemang i föreningar, dels medverka till en meningsfull fritid för barn och ungdom. Detta föreslås ske genom att stödet baseras på antalet lokalavdelningar i stället för som nu på antalet medlemmar.

Gemenskap och grupparbete – nyckelord i grundskolans läroplaner

I grundskolans läroplaner 1962, 1969 och i nuvarande Lgr 80 utvecklas de tankegångar som förts fram i 1946 års skolkommision. Särskilt uppmärksammas elevernas egna föreningar.

Elevföreningar i skolan ger eleverna tillfälle att samlas kring gemensamma intressen. De får därigenom vana att fungera i olika sammanhang inom ett ordnat föreningsliv och blir inställda på att lojalt följa de beslut som fattas men också att verka för ändring av vad de ogillar.

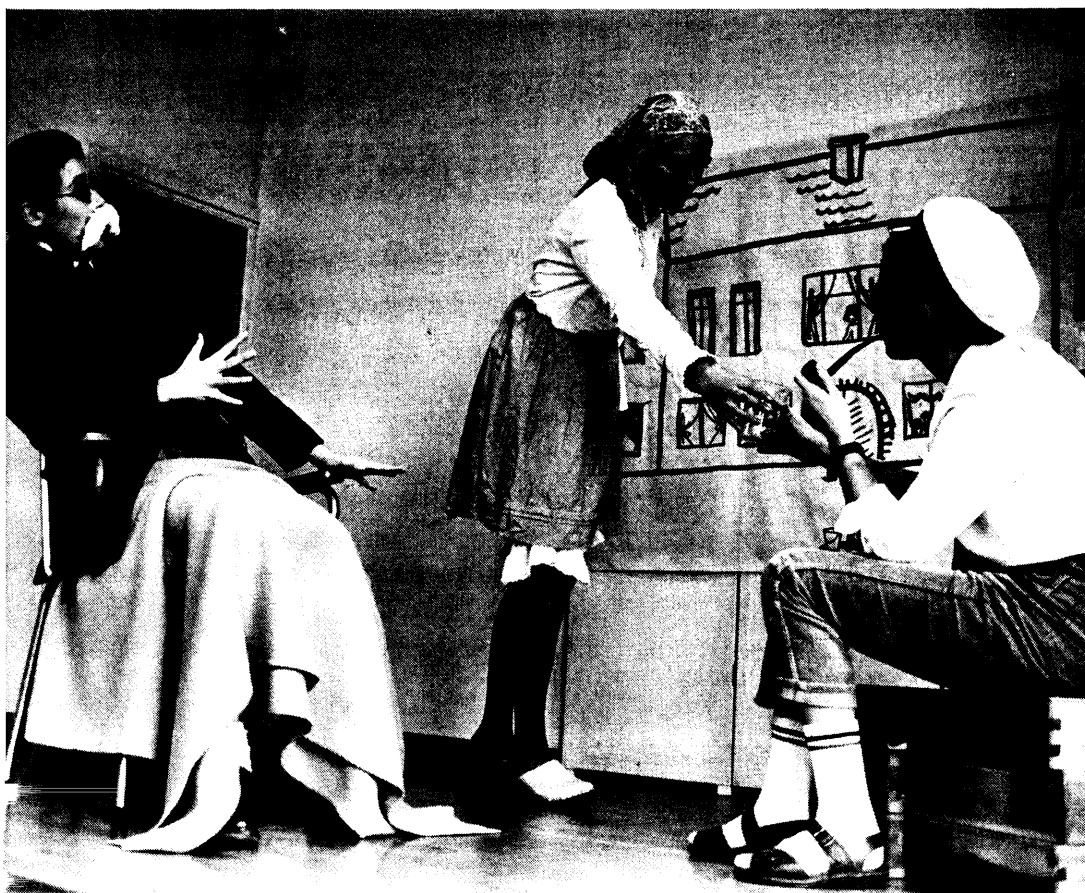
Elevföreningarna kan vara av olika slag. De yngre eleverna samlas i hobbyklubbar och klassföreningar, de äldre kan utveckla en föreningsverksamhet, som omspannar ett rikt register, t ex idrott, musik, läsning, dramatik, foto samt olika ideella frågor, såsom nykterhetsfrågan samt religiösa och politiska frågor. Inte sällan har dessa föreningar från tid till tid en ganska ojämn verksamhet. Skolan kan emellertid stödja och aktivera föreningsarbetet genom att låta föreningarna medverka i olika sammanhang – t ex med program vid gemensamma samlingar, med en litterär afton, artiklar för en skoltidning, en utställning etc – genom att ge ekonomiskt stöd, genom att låta enskilda föreningsmedlemmar få olika uppdrag och genom att, om så är möjligt, särskilt intresserade lärare blir medlemmar i föreningen.

(Lgr 69 s 31, Lgr 80 s 45)

Läroplanerna rekommenderar att lärarna med utgångspunkt i själva undervisningen tar kontakt med representanter för organisationer och folkrörelser.

Fritt valt arbete och fritidsverksamhet inom skolan

Under 1960-talet fick allt fler elever fritid inom eller i anslutning till skoldagen genom håltimmar och väntetid på skolskjutsar och frukostraster. Många barn blev lämnade utan tillsyn före och efter skoldagen genom att båda föräldrarna förvärvsarbetade. Därmed inleddes den aktiva omsorgen i form av fritidsverksamhet som på 1970-talet utvecklades inom den samlade skoldagen.

För att den fritid, som tillbringas inom skolan, inte skall förefalla eleverna trist och tröttsam är det givetvis av vikt, att lokalerna görs trivsamma och ger möjlighet till både enskild läsro och andra, mer samvarobetonade sysslor. Verksamhetsformer som schack och andra spel, redaktionellt arbete för skoltidningen, sy- eller stickklubb, bokcirkel, musicerande i grupp, frimärksklubb etc kräver i regel inga större arrangemang men kan dock utgöra en utgångspunkt för mera organiserad fritidsaktivitet och därjämte hindra de störningar och den otrivsamhet, som gärna följer med sysslolöshet.

(Lgr 69 s 32)

Som ett led i att utveckla fritidsaktiviteterna och föra in eleverna i när-samhällets kulturaktiviteter infördes i 1969 års läroplan Fritt valt arbete med två veckotimmar i vardera årskurserna 7, 8 och 9.

Den bör sålunda kunna stimulera eleverna till sådana former av fritidsverksamhet som exempelvis friluftsliv, idrott och gymnastik, sång och musik, teckning och målning, slöjd och annat manuellt arbete samt fri hobbyverksamhet av annat värdefullt slag. Den bör vidare kunna föra dem i kontakt med förenings- och bildningsverksamhet utom skolan och stimulera dem till aktivitet och engagemang i samhällligt och ideellt arbete.

(Lgr 69 s 219)

Det visade sig vara svårt att driva Fritt valt arbete i riktning mot målen. Det fanns en inbyggd konflikt mellan elevernas fria val och skolstyrelsens ansvar för att läroplanens anvisningar om ”värdefulla aktiviteter” skulle uppfyllas. De samhällsförberedande verksamheter som läroplanen förordade: miljövård, föreningar som Unga forskare, kontakt med andra länder, fick svagt gensvar hos eleverna. De politiska ungdomsorganisationerna lyckades inte intressera många elever, och det var svårt att få föreningsledare utanför skolans personal, bl a på grund av bristande ekonomiska resurser.

Medbestämmande, gemenskap och skapande verksamhet

Under början av 1970-talet behandlade flera utredningar, bl a Barns fritid (SOU: 1974:42), Utredningen om skolans inre arbete – SIA (SOU 1974:53) barns problem och möjligheter i bostadsområdet, skolan, fritidsverksamheter och föreningar.

Gemensamma slutsatser var att verksamheter och samhällsinsatser av olika slag bör präglas av en helhetssyn när det gäller barns utveckling. Samhällets olika resurser bör samspela. Föräldrar, lärare, personal i fritidsverksamheter, föreningsledare och vuxna måste samarbeta och dela ansvaret för de unga. Det blir fråga om ett gemensamt och delat ansvar. Lagarbete, medinflytande och medansvar är nyckelord. Barnen beskrivs som aktiva – de vill och kan lära sig om de får möjlighet att utforska och upptäcka.

I linje med detta utvecklades tankegångar om att fritids- och kulturaktiviteterna borde ses som en samhälllig kraft med vars hjälp barn som vuxna skulle kunna skapa förutsättningar att bli aktiva kulturskapare i stället för passiva konsumenter av olika typer av kulturprodukter.

För barnen sågs skolan och föreningarna som viktiga instrument för att tillvarata och utveckla förmågan att utöva kulturaktiviteter och ta emot kulturupplevelser.

Detta vidgade kulturbegrepp bildar utgångspunkt för de kulturpolitiska målen som togs av riksdagen år 1974.

De kulturpolitiska målen

De kulturpolitiska målen innebär att

kulturpolitiken skall

medverka till att skydda yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för att denna frihet skall kunna utnyttjas,

ge människor möjligheter till egen skapande aktivitet och främja kontakt mellan människor,

motverka kommersialiseringens negativa verkningar inom kulturområdet,

främja decentralisering av verksamhet och beslutsfunktioner inom kulturområdet,

utformas med hänsyn till eftersatta gruppers erfarenhet och behov,

möjliggöra konstnärlig och kulturell förnyelse,

garantera att äldre tiders kultur tas tillvara och levandegörs,

främja utbyte av erfarenheter och idéer inom kulturområdet över språk- och nationsgränserna.

Det innebär att man arbetar utifrån de sammanhang som finns mellan kulturpolitiska och andra politiska områden i samhället. Självfallet är film, teater, dans, musik, böcker och TV barnkultur. Det är också bibliotek, museer, skolor, fritidsverksamhet och föreningar, där barnen brukar musik, teater etc. Idrott är en del av kulturen. Enligt det nya kulturbegreppet är också barns lek, deras klister- och bokmärke, fester och förströelse kultur.

Enligt ett vidare kulturbegrepp är kultur allt det människan lär sig genom att växa upp i en viss social miljö. Kultur är alla de inlärdade roller, normer och värderingar som vi använder oss av för att kommunicera med andra. Etnologen Åke Daun och författaren Göran Palm har angett ett antal grundläggande kulturbehov utifrån det vidare kulturbegreppet och menar att alla människor har behov av dessa.

”Kärlek och gemenskap, uppskattning, självkänsla, aktning, frihet, trygghet, personlighetsutveckling, avkoppling, omväxling, möjligheter göra sin röst hörd, överblick och förståelse av de omgivande sammanhangen.”

Utifrån detta synsätt bör de olika kulturområdena – de ungas egen kultur, vuxnas kultur för barn och ungdom, masskulturen och närmiljön – ses som en helhet.

För människor med olika livsvillkor, erfarenheter, kunskaper och värderingar är olika kulturella former mer eller mindre användbara och meningsfulla. Därför förekommer olika livsstilar och delkulturer. Barnens och ungdomens egna kulturer är sådana delkulturer. Vikten av att beakta barnens egen kultur som en grund för innehåll och arbetssätt i skola och föreningsliv har uppmärksammats först under senare år.

Lek och lärande i närmiljöerna

Barnens kultur

Från det att barnen börjar leka ute med jämnåriga och tills de kommer upp i tonåren är de medlemmar i barnens samhälle. Där utvecklas de i samspel med allt omkring dem, djur, natur och andra barn. De klättrar på snöhögar och i träd. De kastar pinnar och stenar i vattnet, de pratar med hundar och katter på vägen, de plockar upp en fin sten eller ett vackert skal. De går på upptäcktsfärd och utforskar okända områden i närheten.

De ropar Ljugarhank och Du är medlem i fläskföreningen och Jan pan marsipan till varandra och använder sina muntliga traditioner, som är poetiska, grova, skrytiga, lekfulla, allvarliga och viktiga. De talar ett mustigt och kraftfullt språk som de prövar att få träffande roligt, spännande och humoristiskt. De vrider och vänder på det de hör och läser: popsånger, barnrim och skolsånger. De byter ut ord och gör ny vers. De håller på med en sånglek som de sett på TV och kan nästan hela.

Barn utvecklas genom att springa, hoppa, balansera, gå och blunda, cykla, gå baklänges eller med ett ben i rännstenen och ett på trottoaren. De stannar när de ser ett hål eller en brunn, en blomma eller ett djur eller vuxna som gör något eller en grävmaskin. De finner en vän och de två har hemligheter och lägger upp stora planer tills de får en ny vän eller växer från leken och det barnsliga eller blir ovänner.

De lär en ny lek som de håller på med dag efter dag tills de plötsligt mister intresset och tycker att den är tråkig. De gillar att kasta snöboll och hoppa ut i vattnet och bygger kojor i skogen där de kan lysa med ficklampor i kvällsmörkret och skrämmer varandra med spökhistorier.

De tecknar och skriver på bänken och räkneboken, på asfalten och i minnesböcker, på lappar och väggar. De ger sig ut och sätter igång en lek på ögonblicket. De avgör vem som ska börja och vem som är nummer två. De hoppar rep och hage och kastar mynt och glaskulor och spelar fotboll och handboll och leker polis och tjuv och datt och kurragömma och stjärnornas krig och sånglekar. De kan alla lekar precis som de är. De står i korridoren och väntar på läraren och slåss och krånglar och retas och vänslas.

Så här beskriver forskaren Berit Østberg i boken *Barnas egen kultur* (1979) den egentliga barnkulturen.

De flesta vuxna har en vag uppfattning om barnens lek. Det beror dels på att barnen helst leker för sig själva, dels på att många inte ser barnens lek, även om den sker mitt framför ögonen på dem.

Det finns vuxna som hävdar att barnen slutat att leka. Man menar att nutidens barn är passiva och mest ägnar sig åt att titta på TV. Visst tillbringar barn tid framför TV:n, med att läsa serietidningar och lyssna på popmusik, men de ger sig ändå tid att leka.

Undersökningar om lek både i Norden och andra västeuropeiska länder visar att barn inte leker mindre än förr. Tvärtom tyder mycket på att barn leker mer än förr och att de kan fler lekar, särskilt verbala lekar.

En kollektiv kultur

Så länge barnen är små får de stöd och hjälp av vuxna. I gengäld får de foga sig. När de är i sex-sjuårsåldern och kommer in i barnens egen gemenskap kan de hävda egna synpunkter och bli hörda. Men då är det inte lika lätt att få stöd eller tröst av någon vuxen om de får en knuff. Barnens kamratskap är en förutsättning för deras kultur, för deras möjlighet att vara sig själva och att uttrycka sig fritt.

Att det först och främst är den press som barnen är utsatta för från vuxna och från andra barn som leder till att de skapar och för vidare sin kultur bekräftas av innehållet. Sånger, vitsar och rim kretsar kring teman där barnen försöker hävda sig mot vuxna.

Vi går över blodstänkta golv,
falukorv,
där spöken dansar hambo klockan tolv,
falukorv,
och skolan ska vi spränga
och rektorn ska vi hänga,
och fröken ska vi slänga i en sjö,
falukorv.

(Nertecknad av Bengt af Klintberg och Eva Eriksson 1983)

Humor spelar en stor roll hos barnen. Från tidig ålder brukar barnen vitsa. De omformar det pinsamma till något roligt. De gör sina egna önskningar möjliga och de vuxnas makt och storhet till något löjligt. De gör narr av vuxnas pretentioner, de ler åt tabbar och parodierar sina egna misslyckade ansträngningar.

Barnen vill ofta själva uttrycka det som de lärt av andra barn något anorlunda. Överallt i landet håller barnen på med kull, sistan och gömme, men de har olika beteckningar på dem och speciella sätt och regler.

Barnens kultur är svar på deras psykiska och sociala problem och är en icke-materiell kultur. Trots att den i alla former tar upp barnens problem för den likväl inte till någon yttre konkret förbättring i barnens livssituation. Den bidrar inte till att förbättra deras förhållande till vuxna eller till någon samhällsreform.

Det barnen önskar uppnå och det de också uppnår är att finna uttryck för det de tänker, önskar och har lust till. Det är på detta plan som barnens kultur har sin funktion.

Sammanhållningen och gruppgemenskapen hos barnen uttrycks på många sätt och stärks genom uttrycken. När barnen skapar hemliga klubbbar, språk och koder, som inga andra ska invigas i, är det först och främst för att skapa sammanhållning.

Genom att vara tillsammans anpassar sig barnen till varandra. Därför är de flesta villiga att ge avkall på sina önskemål för att få vara med. Att

vara medlem i en grupp medför alltid att man får dämpa sin lust att hävda sig och få rätt i alla sammanhang.

Barnen är starkt knutna till sin omgivning. De har som regel mycket bättre kännedom om sin närmiljö än vuxna. Tillhörigheten till den fysiska miljön yttrar sig i att många lekar är bundna till vissa ställen och vissa tider.

Barn på låg- och mellanstadierna upplever starkare könsbarriärer än i någon annan ålder. Flickor och pojkar leker mest var för sig på skolgården. Flickorna hoppar rep och twist, gör sång- och klapplekar och kastar boll. Pojkarna spelar fotboll, innebandy och kula.

Många lekar brukas av båda könen, åtminstone så länge barnen är små. Både pojkar och flickor håller på med tafattlekar, sånglekar och bollekar.

Berit Østberg som studerat norska barns lekar på skolgården har funnit att den första leken som barnen leker tillsammans från första klass är att hoppa rep två och två. Flickorna är flinkast och startar, och pojkarna blir med. Pojkarna blir också med på twist och i årskurserna 5 och 6 kan de till och med vara med på sånglekar. Flickorna är med pojkarna på fotboll och polis och tjuv.

När båda könen leker samma lekar gör de det ofta på var sitt sätt. Flickorna lägger vikt vid att hoppa, springa och sjunga, rytmiskt och precist, medan pojkarna vill ha fart och kraft i leken.

När barnen är utanför skolan är förhållandena annorlunda. Hemma har de vanligtvis inte så många att vara tillsammans med, och dessutom känner de varandra bättre hemmavid. Där är pojkar och flickor i flera åldrar mer tillsammans. De leker kurragömma, hoppar rep, spelar kula, och de minsta barnen finns hela tiden omkring och tar efter och lär sig.

Lekens egenart

Barnens egna lekar har en dynamisk struktur, menar Berit Østberg. I rymmare och fasttagare ska den som är fasttagare få tag i rymmarna som försöker att undkomma. I kulspelet gäller det att träffa de andras kulor. När man inte klarat det man ska i leken, är den inte slut. Det uppstår bara en kort krissituation. När man har knuffat ner kamratens spelkulor, börjar spelet på nytt. När man funnit alla i gömme, ska alla gömma sig igen, och den som blev först funnen ska stå. Leken har en inbyggd mekanism som ständigt förnyar den. Det är bara i själva starten som det är nödvändigt att fördela rollerna. Senare avgörs det automatiskt vem som ska göra vad. Detta är genialiskt. Om inte leken haft sådana kriser med påföljande rollbyten, hade den aldrig kunnat fångsla barnen så länge. Då skulle den blivit outhärdligt tråkig.

Det råder stor skillnad mellan de lekar som organiserar och överförs genom barngruppen och de tävlingslekar som organiseras av vuxna för

barn fast de ytligt sett kan te sig ganska lika. I all tävling handlar det om att klara av något, och när man har vunnit eller har förlorat så är tävlingen slut. När vi tävlar är det med ett mål i sikte. Även om vuxna gärna säger till barn att det viktigaste inte är att vinna utan att delta så handlar det bara om att vinna, och det fattar barnen snabbt.

Leken är präglad av en fri obekymrad inställning och har inte något syfte utanför sig själv. Leker gör vi för nöjes skull.

Den amerikanska forskaren Clyde Klyckhorn talar om sätt att vara på som ger glädje i motsats till prestationer vars glädje är belöningen. I tävlingar är hela upplevelsen förlagd till belöningen vilket gör dem attraktiva. Blir man inte bäst upplever man besvikelse och andra negativa känslor. Man blir förlorare.

I tävlingen känner man en press att försöka att vinna och man är rädd för nederlag. I tävlingen är var och en sig själv närmast. Om konkurrenter inte nödvändigtvis blir ovänner så är situationen bättre tillrättlagd för missundsamhet och avundsjuka än för vänskap. Detta gäller inte minst barn som är mer öppna och ärliga än vuxna och inte så lätt kan övervinna nederlaget.

Leken skapar spänning, gemenskap och glädje, och barnen vill ha både spänning och avspänning, gärna i rask takt. I den lustfyllda leken stärks gemenskapen.

Den spänning som skapas i tävlingen är av en annan art. Tävlingen är allvarlig och spänningarna djupare. Spänningen i leken är lättare att bära, för leken går ständigt vidare och det sker en fortlöpande spänning och avspänning för deltagarna.

”En lyckad lek har fyra kännetecken: samverkan, accepterande, engagemang och glädje. När dessa fyra komponenter samverkar i en lek slipper man sårad självkänsla, tårar och rädsla. Alla barn får chansen att lämna leken berikade av erfarenheten. Och vad skulle barns lek annars vara till för?”

Barn som får uppleva framgång genom samarbete och känner sig accepterade av andra har goda chanser att utveckla en stark självkänsla.” (Orlick 1981)

Leken återspeglar viktiga delar av livet som barnen uppfattar det. Genom leken tillägnar sig barnen sin omvärld och lär sig efterhand att bemästra och omskapa den.

Barnen behöver egen tid och egna platser

Barn i alla miljöer håller barnkulturen vid liv. De yngre barnen lägger ingen vikt vid kamraternas sociala bakgrund utan umgås med de barn

de träffar och tycker om. Att välja vänner utifrån deras bakgrund och intressen börjar de unga först med när de går på högstadiet.

Förhållandet mellan barnen och deras kultur är likväl inte detsamma i alla grupper. En finsk undersökning av barns vitsar och berättande visar att barn från arbetarmiljö har en rikare muntlig tradition än de som bor i nya villaområden.

Huvudförutsättningen för barnkulturen är att den tillåter att barnen umgås på egen hand. När barnkulturen blomstrar i saneringsstråk och slumområden, har det otvivelaktigt samband med att där är barnen i stor utsträckning lämnade åt sig själva. De har gemenskapsområden att vara på, medan barnen i villaområdena har en annan situation. Där härskar den privata egendomsrätten, trädgårdarna och gårdsplatsen tillhör alltid någon som kan invitera och utesluta efter önskan. Föräldrarna kan också sätta upp restriktioner för lek i trädgården. Därmed blir ofta vägen i villaområdet populära lekplatser där bara bilarna förstör hoppleken, cyklingen och kulspelet.

Forskaren Eva-Lis Bjurman som har studerat barns uppväxtvillkor i två olika förortsmiljöer till Stockholm – ett villaområde med hög status i norr och ett hyreshusområde med låg status i söderförort – fann att det råder stora skillnader mellan barnens fritidsvanor i dessa två områden.

I studien framkom att norrbarnens liv var hårt planerat och inrutat. Ofta hade de två till tre bundna aktiviteter i veckan i form av tennis, segling, privatlektioner i musik, ridning, balett m m och det blev liten fritid över för kamrater. Villabarnen använde sin tid framför allt till individuellt inriktade aktiviteter eller lekte hos någon kamrat.

Söderbarnen däremot lekte mest på sin lediga tid, ofta lekte flera barn tillsammans. Deras lekar var mer spontana och initierade av barnen själva – ofta i form av någon regeltek ute på gården, parkeringen eller någon annan fri yta. Om de deltog i någon planerad aktivitet var det i lagsporter såsom ishockey, fotboll m m.

En förutsättning för att kunna delta i planerade fritidsaktiviteter är att barnens föräldrar tycker de är viktiga, anmäler barnen och har möjlighet att skjutsa dem. Privatundervisning i musik liksom undervisning i konståkning, balett och ridning är dessutom kostsamma fritidssysselsättningar. Barnens val av aktiviteter styrs därför i hög grad av att föräldrarna har råd och tid.

Ett av de skäl som angavs för norrbarnens deltagande i fritidsaktiviteter var t ex att rusta barnen för segelturen på sommaren, slalomåkningen på vintersemestern, simning och lek vid sommarbostaden i skärgården. I söderområdena var en systematisk träning av individuella sportgrenar nästan okänd. Det fanns inga tennisbanor i området. Ingen för på segeltur, bara ett par flickor red. Många pojkar spelade fotboll på kvarterslekplatsen. Det fanns få fotbollsplaner, och de som fanns var ofta upptagna av de större pojkarna. Lekmiljöerna hos söderbarnen var trista, raka, asfalterade områden mellan husen. De trevligaste områdena var upptagna av vuxna.

Eva-Lis Bjurman menar att den egna tiden och de gemensamma platserna främjar barnens egen lekkultur, samtidigt som det är en frihet inom vissa ramar. Det finns också mycket som tyder på att norrbarnen, genom den reglerade leken, där föräldrarna, direkt eller indirekt, kontrollerar valet av aktiviteter, leksaker, kamrater och böcker, tidigt får en orientering mot den i samhället etablerade kulturen. På så sätt byggs en kompetens upp hos dessa barn, som till stora delar tycks överensstämma med de kulturmönster som gäller t ex i skolan och föreningslivet. För söderbarnen kan mötet med den offentliga socialisationen bli mer konfliktfyllt, eftersom deras tidigare erfarenheter kanske inte värdesätts i lika hög grad.

Kamratkretsen ger nära vänskap

När barnen kommer till högstadiet rör de sig över större områden och knyter fler kontakter i närsamhället. De har liksom de yngre barnen stort behov av samvaro och sammanhållning med jämnåriga. De utövar sin kultur på alla de ställen där ungdomar träffas: i samvaron med vänner, utanför kiosken, på fritidsgården, i musikhuset och på andra

offentliga platser. De erfarenheter som de unga får i kamratgruppen har alltid betydelse mycket för utvecklingen av personlighet, normer och värderingar.

Under högstadietiden förändras förhållandena till familjen. Det psykiska och sociala beroendet blir mindre. De unga upplever en nära vänskap med jämnåriga som de inte har med föräldrarna. Könnsbarriärerna jämnas ut. Flickor och pojkar umgås mer med varandra.

I åldern 12–15 år finns en större variation inom den egna kulturen än tidigare, både i innehåll och intensitet.

Utvecklingen inom kamratgruppen ger de unga en självständighet i förhållande till vuxna. Tillsammans med kamrater bearbetas känslor, roller och förhållningssätt. Primärt är det inom dessa grupper som de unga utvecklar former för sin kultur med identitetsskapande symboler: rock, skinjackor, språk m m.

Med musikmak, mediavanor, kläder, fritidsaktiviteter och dagligt liv i skolan skapar sig de unga identitet och mening och markerar sin position och gruppering. De utkämpar (små eller stora) kulturkamper med andra skikt och grupperingar. Detta är heller inte stabila mönster: tecken och koder skiftar och de unga prövar ofta olika gemenskaper.

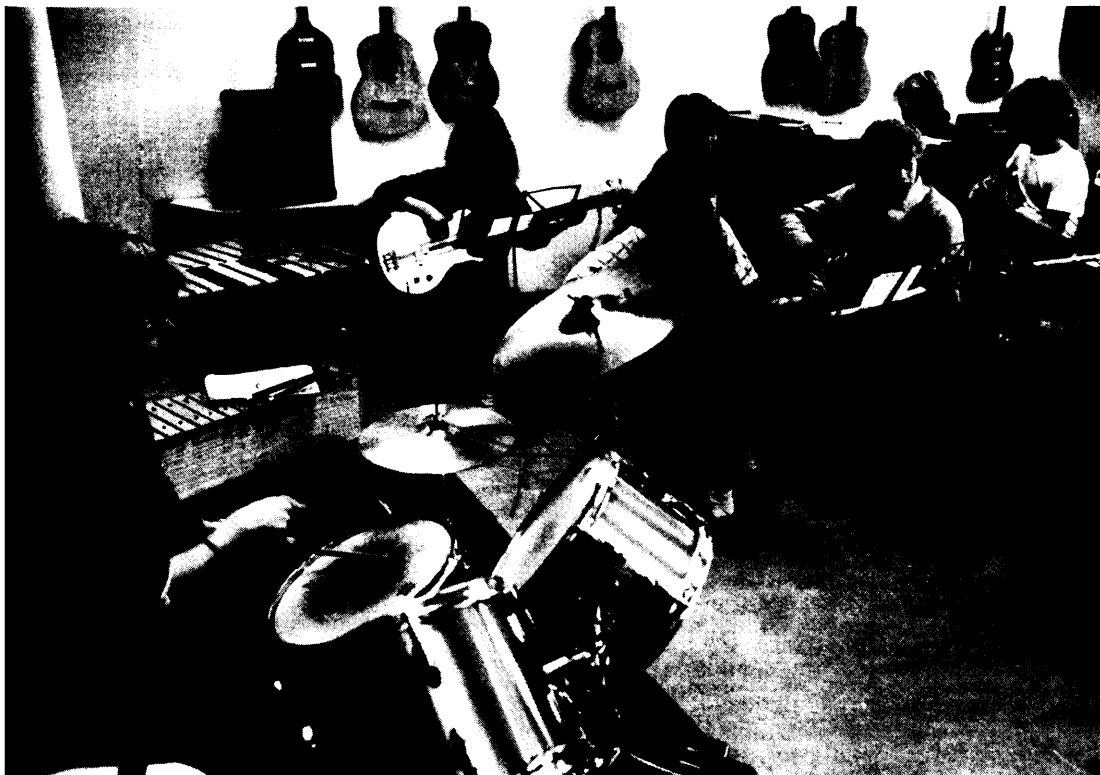
Pedagogiska konsekvenser

Barnen är i förhållande till vuxna och samhälle en marginell och maktlös grupp. Detta gäller såväl i skolan som i föreningarna. Dessa förhållanden utgör en viktig del i barnens egen kultur. Det är därför otänkbart att ta in detta innehåll i den pedagogiska verksamheten. De unga måste fortsätta att skapa sig ett eget utrymme där de i hemlighet och avskildhet kan bearbeta sitt förhållande till vuxenvärlden.

Det som däremot är möjligt för skolan och föreningarna att lära sig av barnens kultur är dess kollektiva form och de kulturmönster som har att göra med barns överenskommelser, beslut och handlingar. Barn och ungdom lär av varandra, och det måste de också få tillfälle att göra i både skolan och föreningarna.

Barnens egna sätt att komma fram till gemensamma beslut måste jämföras med hur de tillåts fatta beslut i klassråd, elevråd och föreningar. Här måste de vuxna uppmärksamma hur pass demokratiska de fattade besluten är. Viktigt är att man inte inför beslutsordningar som differentierar barn i stället för att stödja det som de har gemensamt.

Samhällets satsningar för barnen måste därför i första hand gälla åtgärder som stimulerar barnens eget kulturskapande. Här krävs en lyhördhet för barns uppfattningar och syn på varandra. Det är med hjälp av sin egen kultur och en bra utvecklingsmiljö som barnen kan komma till rätta med problem som möter dem i samhälle och skola.

Att utveckla social kompetens

Det som kännetecknar det nutida samhället är behovet av en allmän handlingsduglighet. Detta kräver förmåga till samarbete och kollektivt handlande, anser den norska sociologen Ivar Frønes. I dagens komplexa samhälle behöver de unga förvärva en mångsidig kommunikativ förmåga. Det gäller en rad basfärdigheter allt ifrån att förstå girosystem till byggnadsplanerna i närsamhället. Frønes beskriver tre typer av kompetens.

- Förmåga att hantera sociala situationer, att vara social, arbeta i team och handla kollektivt.
- Förmåga att kunna förstå och hantera samhällsmässig kommunikation i olika media, deras form och symbolspråk.
- Förmåga till politisk och samhällelig reflektion. En utveckling av denna kvalitet är en förutsättning för en levande demokratisk utveckling i ett samhälle.

I kommunikationsprocessen ingår de sociala och miljömässiga förhållandena som människorna deltar i. Stora delar av kommunikationen i vardagslivet försiggår utan att vi är medvetna om det. Man ger signaler

inte bara med språket utan också med tonfall, kläder, kroppsställning etc. Man kan t ex signalera intresse genom att komma för sent eller att gå för tidigt. Det är det totala dagliglivet som formar oss. Vi hör vem vi är och vad vi är genom samhandling med vår omvärld.

Möbler, interiörer, kläder, allt kommunicerar och skapar förväntningar. En fritidsgård med låga möbler och dunkel belysning berättar något om vad som förväntas av ungdomen. Ett exempel ger Frønes från en klubb där klubbrådet håller möte i sällskapsrummet. Klubbmedlemmarna sitter nersjunkna i de låga fåtöljerna. Klubbrådet fungerar dåligt. Nästa gång håller klubbrådet tillfälligtvis möte i en föreningssal utanför klubben, men vägg i vägg. Mötet fungerar bra. Här uppmuntrar rummet till något annat.

Det gäller att se vad de sociala situationerna uppmuntrar till. Lär de att här är det de stora och tuffa som bestämmer, kan de mindre barnen lätt bli hjälplösa. Medvetenhet lär man genom delaktighet och deltagande. I verksamheter med barn och ungdom måste man skapa situationer som ger positiva upplevelser, speciellt för de unga som har få sådana erfarenheter förut.

Om de vuxna ordnar det mesta av klassens eller föreningens vardagsarbete, för att det är enklare än att eleverna/medlemmarna själva gör det, berövas de unga möjlighet att med stöd lära sig nödvändiga sociala färdigheter.

Barn behöver vuxnas stöd

Barnens möjlighet till delaktighet och gemenskap finns i skola, familj, föreningar och övrig fritidsverksamhet. De ungas välfärd och levnadsvillkor är beroende av deras sociala deltagande på vart och ett av dessa områden. Tillgången till deltagande kan fördelas likvärdigt eller ojämnt. Ojämlig fördelning betyder att några blir deltagare och andra blir icke-deltagare.

Barnen möter tidigt flera närmiljöer, daghemmet, lekplatsen och när de blir litet äldre skolan, kamratkretsen, fritidshemmet och föreningslivet. I de olika miljöerna har barnen olika roller, olika aktiviteter och sociala relationer.

”Ett rikt och varierat innehåll i olika aktiviteter vidgar barnens erfarenhetsfär. Genom gradvis alltmer krävande aktiviteter ställs barnen inför krav som kan bli till en utmaning och bidra till deras utveckling. Det motsatta kan också gälla. Enahanda och torftiga aktiviteter som inte ställer krav på fantasi eller tankeförmåga kan hämma barnens utveckling. På samma sätt ger de roller barnen kommer i kontakt med möjligheter att iakttä olika rollmönster och själv pröva att träna sig för framtida uppgifter.

De sociala relationer som utvecklas i närmiljön är betydelsefulla inte minst för individens sociala och emotionella utveckling. I relationen vuxna–barn är det nästan alltid så att vuxna i kraft av erfarenheter, mognad och kunnande är de dominanta. Viktigt är att barnen efterhand får allt fler möjligheter att själva påverka och ta initiativ i samspelet så att maktbalansen förskjuts mot barnen.”

(Andersson, 1986)

Skola, fritidsverksamhet, hem och föreningar kan också stödja varandra. Om skol- och fritidspersonal, föräldrar och föreningsledare håller kontakt med varandra och på olika sätt samarbetar kan de ge barnen ett starkt stöd.

Den kommunikativa kompetensen erövrar i stor utsträckning genom lek och samvaro de unga emellan. Det är här jämnårigkontakten har sin främsta betydelse som socialisationsfaktor för att utveckla en allmän social handlingsduglighet.

I kamratkretsen utvecklas språklig och social kompetens, barns normer och värderingar. De sociala och tekniska förändringarna i samhället har förstärkt kamratkretsens betydelse som uppfostringsinstans. Medan föräldrar representerar trygghet och förutsägbarhet, representerar barnmiljöernas lek oförutsägbarhet (inom vissa ramar), aktiv konstruktion av kultur, roller och mening. Enligt de moderna inlärningsteorier som läroplanen ansluter sig till lär barn genom att aktivt delta. Motivationen kommer inifrån. Barnet vill lära mer och mer.

Människan är aktiv, skapande, kan och måste ta ansvar och söka kunskap för att i samverkan med andra förstå och förbättra sina egna och sina medmänniskors livsvillor.

(Läroplan för grundskolan, s 13)

Goda erfarenheter i skola och föreningsliv ger barnen lust att pröva mer. Dåliga erfarenheter gör lätt att man håller sig undan. Motivation växer genom positiva erfarenheter och upplevelser. För att bli motiverade och få erfarenheter behöver barn egna platser att vara tillsammans på: fritids- och föreningsgårdar, musikhus, bilfria gator och bostadsområden, händelserika skolgårdar, bygglekplatser. De behöver få delta i verksamheter som stimulerar deras behov av gemenskap, nyfikenhet, humor och glädje.

Litteratur och källor

Andersson (1982): *Generation efter generation*. Liber Förlag, Malmö.

Andersson (1986): *Barn- och ungdomsforskning – några utvecklingspsykologiska funderingar*. Forskning om utbildning. Tidskrift för analys och debatt nr 1/1986. Liber Utbildningsförlaget.

Axelsson m fl (1978): *Fritidspolitik och folkrörelser*. RSFH:s Förlag.

Barnen och kulturen (1978). En rapport från Barnkulturgruppen. Liber Förlag.

Barnkultur i praktiken. En skriftserie från Statens kulturråd:

1. Förskolan möter kulturen
2. Böcker för barn
3. Skolan möter kulturen
4. Passa upp, passa, passa vidare
5. Barn och musik
6. Barn och teater

Baude m fl (1978): *Från fattigdom till välfärd*. Liber Förlag.

Bjurman (1981): *Barn och barn – Om barns olika vardag*. Liber Läromedel.

Björklid (1985): *Drömmen om Elin*. Elevers medinflytande på lågstadiet. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm.

Blomdahl (1985): *Gynnar de offentliga satsningarna på fritidsområdet de redan gynnade?* Fritid Stockholm/Stockholms universitet.

Bostadsområdet som uppväxtmiljö. PM 125/86. Socialstyrelsen.

Bäckström m fl (1985): *Forskare om samhälle, välfärd och boende*. Byggforskningsrådet.

Dahlberg/Åsén (1986): *Perspektiv på förskolan*. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm.

Daun (1976): *Strategi för gemenskap*. Stockholm.

DsU 1977:19 *Föreningsmedverkan i skolan*.

Edvinsson, Gummesson (1985): *Barn är uppfinnare, forskare och konstnärer*. Barn- och ungdomsdelegationen, skolöverstyrelsen och Liber Utbildningsförlaget.

Ehn, Löfgren (1982): *Kulturanalys*. Liber Förlag.

Ej till salu (1981): *Statens ungdomsråd*. Liber Förlag.

Eklund och Lundberg (1983): *Sunnanå SK, en föreningsidé*. Tidens förlag.

Englund m fl (1982): *Samlad skoldag*. En rapport från SIA-projektet. Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet.

Eriksson m fl (1985): *Gör ditt eget radioprogram*. Liten handbok. Utbildningsradion, Stockholm.

Fredriksson (1987): *Skolan som kulturcentrum*. Utbildningsförlaget.

- Fritidspolitik och samhällsstöd* (1981). Statens ungdomsråd. Liber Förlag.
- Frostensson (1984): *Grundskolan*. Förlag Brevskolan.
- Frønes (1979): *Et sted å være – et sted å lære*. En bok om sosial lære og førebyggende miljøarbeid. Tiden Norsk Førlag.
- Gummesson, Alexandersson (1986): *Att arbeta tillsammans*. Brottsförebyggande rådet och skolöverstyrelsen.
- Guteland m fl (1975): *Ett folks biografi*. Publica.
- Hansson m fl (1982): *Bildspråket i skolan*. Serien Skola i utveckling. Skolöverstyrelsen och Liber Utbildningsförlaget.
- Hansson, Qvarsell (1982): *En skola för barn*. Liber Utbildningsförlaget.
- Hembygdsliv i klassrummet* (1982). En bok om hembygdsrörelsen och skolan. Riksförbundet för Hembygdsvård.
- Henschen m fl (1983): *Barn i stan*. Tidens Förlag.
- Holmstrand (1986): *Bra barn- och ungdomsverksamheter i kommunerna – var finns de?* Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet.
- Honko-Löfgren (1981): *Tradition och miljö*. Liber Läromedel.
- Inflytande och ansvar* (1985). Ett studiematerial. Brottsförebyggande rådet och skolöverstyrelsen.
- Isling (1973): *Samhällsutveckling och bildningsideal*. PS 252, Sveriges lärarförbund.
- Isling (1974): *Vägen till en demokratisk skola*. Prisma.
- Isling (red) (1975): *Folkrörelserna i ny roll?* Sober Förlags AB.
- Isling (1984): *Grundskola för allmänmänsklig kompetens*. Sober Förlags AB.
- Isling (1980): *Kampen för och emot en demokratisk skola*. Sober Förlags AB.
- Johansson (1986): *För folket och genom folket*. Om idéer och utvecklingslinjer i studieförbundens verksamhet. Liber Utbildningsförlaget.
- Järtelius (1983): *Invandrare och idrott*. Sveriges Riksidrottsförbund. Tidens Förlag.
- Klassrådet i skolarbetet och skolmiljön* (1985). Skolöverstyrelsen och Liber Utbildningsförlaget.
- KRUT*. Kritisk Utbildningstidskrift 9/1979, Ungdomskultur 3–4/1984, Bildning 4/1986.
- Kulturen och folket* (1979). CEVE-förlaget.
- Kärby, Flising (1983): *Föräldrarna och skolan*. Liber Utbildningsförlaget.
- Liljeström (1979): *Kultur och arbete*. Liber Förlag.
- Lindroth (1979): *Bingo! En kritisk granskning av folkrörelserna i Sverige 1850–1975*. Prisma/Verdandi.
- Lundmark, Stridsman (1985): *SEN kommer en annan tid*. Socialstyrelsen och Liber Allmänna förlaget.
- Lågstadiebarnen och deras värld* (1984). Serien Skola i utveckling. Skolöverstyrelsen och Liber Utbildningsförlaget.

- Lgr 69 (1969). *Läroplan för grundskolan*. Allmän del. Skolöverstyrelsen.
- Lgr 80 (1980). *Läroplan för grundskolan*. Allmän del. Skolöverstyrelsen och Liber Utbildningsförlaget.
- Massmedier, barn- och ungdomskultur* (1982). Brottsförebyggande rådet och skolöverstyrelsen.
- Nobel (1984): *Hur får kunskap liv?* Om konst och eget skapande i undervisningen. Liber Förlag.
- Nobel, Sjöstedt (1982): *Konst & Konstnärer i skolans arbete*. Skolöverstyrelsen.
- Odin (1982): *Vem får vad?* Serien Skola i utveckling. Skolöverstyrelsen och Liber Utbildningsförlaget.
- Olson (1982): *Från hemgård till fritidsgård*. RSFH:s Förlag.
- OM sociala problem*. PM 164/87. Socialstyrelsen.
- Orlick (1981): *Alla vinner*. Wahlström & Widstrand.
- Prop 1974:28 *Den statliga kulturpolitiken*.
- Prop 1975:14 *Om statligt stöd till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet m m*.
- Prop 1975/76:39 *Skolans inre arbete*.
- Qvarsell (1982): Om barns språkutveckling och språk i skolan. 1: *Boken om skolbarns utveckling*. Liber Utbildningsförlaget.
- Sernhede (1984): *Av drömmar väver man*. Socialstyrelsen. Utbildningsproduktion AB.
- Sillén (1981): *Staden som hembygd*. Rabén & Sjögren.
- Sillén m fl (1984): *Sök reda på, ta vara på, levandegör*. Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Stockholm.
- SOU 1944:31 *Stöd åt ungdomens föreningsliv*.
- SOU 1961:44 *Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet*.
- SOU 1966:32 *Kommunerna och ungdomen*.
- SOU 1966:47 *Ungdomens förenings- och fritidsliv*.
- SOU 1967:19 *Statens stöd till ungdomsverksamhet*.
- SOU 1972:66 *Ny kulturpolitik*. Nuläge och förslag.
- SOU 1974:53 *Skolans arbetsmiljö*. Utredning om skolans inre arbete – SIA.
- SOU 1974:42 *Barns fritid*. Fritidsverksamhet för 7–12-åringar.
- SOU 1985:12 *Skolbarnsomsorgen*. Betänkande av fritidshemskommittén.
- SOU 1985:30 *Skola för delaktighet*. Demokratiberedningen. Liber Allmänna Förlaget.
- SOU 1985:33 *Några barn- och ungdomsfrågor 1982–1985*. En rapport från regeringens barn- och ungdomsdelegation. Liber Allmänna Förlaget.
- Svensson (1981): *Offentlig socialisation*. Liber Läromedel.
- Svensson (1984): *Social planering i praktiken*. Socialstyrelsen.

- Tala* (1985) Kommentarmaterial, Lgr 80. Skolöverstyrelsen och Liber Utbildningsförlaget.
- Undervisningsplan för rikets folkskolor* (1955). Kungl Skolöverstyrelsen.
- Vad säger dom – ungdomsforskarna* (1987). Socialstyrelsen.
- Vi har en idé om fritidsverksamhet för 7–12-åringar* (1975). Socialstyrelsen. Liber Förlag.
- Vestlund (1982): *Hur vårdar vi vår demokrati?* FoU-Rapport nr 43. Skolöverstyrelsen och Liber Utbildningsförlaget.
- Värmländsk barn- och ungdomsidrott *Välj väg* (1984). Värmlands Idrottsförbund m fl.
- Wallin m fl (1982): *Ett barn har hundra språk*. Utbildningsradion.
- Åhs (1986): *Utveckling genom lek och idrott*. Bokförlaget Natur och Kultur.
- Än sen då?* (1980). Statens ungdomsråd. Liber Förlag.
- Ögren (1980): *Fråga barnen*. Bygghälsöforskningsrådet.
- Ögren (1985): *Att möta ungdomars behov*. Liber.
- Østberg (1979): *Barnens egen kultur*. Cappelán.

Bildförteckning

- Rolf Gustavsson, s 15
Anders Nyström, s 17
Eleverorganisationen i Göteborg, s 21
Lollo Mikaelsson, s 23
Rolf Hamilton, UNT-bild, s 25
David Skoog/MIRA, s 26 och 27
Kenneth Olsson, s 29
Bredbyns skolidrottsförening, s 30 och 33
Sten Samuelsson, s 35 och 37
Berit Andersson, s 38
Behnn Edvinsson, s 41, 123, 147, 161 och 165
Stellan Hörnestig, s 43 och 44
L Nyberg/Pressens bild, s 46
Beppe Arvidsson/Bildhuset, s 47
Lars Holmqvist, s 48
Rikskonsorter, Karlstad, s 50 och 144
Tomas Fagerfjäll, s 53
Ola Lagarhus/MIRA, s 54
Jan Appelgren, s 59
Fritid, Göteborg, s 60, 61, 66, 69 och 71
UNT-bild, s 63
Anders Enarsson, s 64
Jan Håkansson, s 65
Arne Svensson, s 75, 78, 79 och 81
Olle Malmberg, s 84
Järfälla kommun, s 87
Krister Sandström, s 89
Per Olof Andersson, s 90
Per Åke Nilsson, s 92
Mikael Beckman, s 98
Peter Kjellerås/MIRA, s 101
Jukka Hallman, s 103
Håkan Lindholm, s 105
Lars Erik Tobiasson, s 107
Gunilla Eriksson, s 108
Kurt R Gustavsson, s 111
Gugge Svensson, s 112
Lars Lindström, s 114
Jan Håkansson, s 118
Håkan Pieniowski/MIRA, s 120
Hans G Friberg, s 121
Rolf Söderberg, s 125
Per L-B Nilsson, s 127
Pelle Wichmann, s 128
Lars Alexandersson, s 131
Lars Palm, s 133
Ivar Jung, s 135 och 139
Oscar Heijkenskjöld, s 137
Björn Sjöstedt, s 142
P-O Larsson, s 149
Jan Andersson, s 151, 153, 157 och 158
Borg Mesch/Arbetarrörelsens Arkiv, s 160
Arbetarrörelsens Arkiv, s 167, 169 och 181
Borg Mesch/Norrbottens museum, s 168
Solveig Granberg, s 170 och 171
Stockholms stadsmuseum, s 174
Svenska missionsförbundet, s 176
Landskrona museum, s 177
Nordiska museet, s 179
Skolöverstyrelsen/Pedagogiskt magasin, s 184 och 189
Tomas Södergren/MIRA, s 193
Erich Stering/Pressens bild, s 195
Gunnar Smoliansky/Bildhuset, s 198
Ulf Johansson, s 201

Skolan och föreningslivet har ett stort ansvar för att fostra barn och ungdom i demokrati, ge dem inflytande och ansvar och därmed stimulera till ett ökat samhällsengagemang.

Kommentarmaterialet *Skolan och föreningslivet* innehåller många exempel på samverkan mellan skolan och föreningslivet. Elevernas egna föreningar, elevkår/elevråd, skolkooperativ m fl har en central plats i materialet.

Ideella föreningar liksom politiska och fackliga föreningar utgör en viktig resurs i skolans undervisning, bl a i de samhälls- och naturorienterande ämnena. Kulturföreningarna bidrar till att främja kulturlivet i skolan.

I avsnittet Lek och lärande behandlas betydelsen av en gemensam grundsyn i samarbetet mellan skola, föreningsliv och övrig fritidsverksamhet för att skapa goda uppväxtmiljöer för barn och ungdom.

Skolan och föreningslivet ger i en avslutande del en tillbakablick för att något belysa hur den svenska demokratin växt fram genom människors engagemang i folkrörelser.

Kommentarmaterialet vänder sig till alla som arbetar med barn i skola, föreningsliv och fritidsverksamhet och är även avsett att användas inom utbildning och fortbildning.

Skolan och föreningslivet har framställts i ett samarbete mellan skolöverstyrelsen, brottsförebyggande rådets barn- och ungdomsgrupp och statens ungdomsråd.

ISBN 91-40-71427-6

UTBILDNINGSFÖRLAGET

